

ПРОБІВЗТЪ НА ДОБРО ПОЛЕ

ГОЛАМЪ КОЗЯКЪ

КРАВИЦА

БАХОВСК

ШЕЇНОВІЪ

ГРАНИЦА-ПОСТЪ

БОЯНЪ СТАНЧЕВЪ
подполковникъ о. з.

ШЕЇНОВІЪ
НА
ДОБРО ПОЛЕ

СОФИЯ
Петатница на Военно-издателския
1937

1944

БОЯНЗ СТАНЧЕВЪ
ПОДПОЛКОВНИКЪ о. з.

На 1-мъ полковникъ
Антонъ Таневъ.

Дядо абагоа.

11/217

ШЕЙНОВЦИ НА ДОБРО ПОЛЕ

лв. 50.-

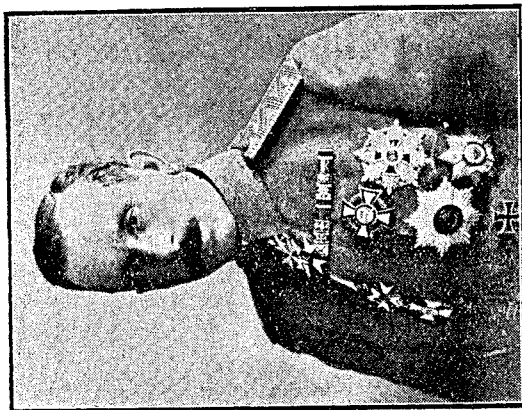

СОФИЯ
Печатница на Военно-издателския фондъ
1937

106473

БОЙНИЯТЪ ДРУГАРЪ НА ШЕЙНОВЦИ, НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКЪТЪ, ПОДПОЛКОВНИКЪ КНЯЗЪ БОРИСЪ ТЪРНОВСКИ. ОФИЦЕРЪ ЗА ПОРЖЧКИ ПРИ ГЛАВНОКОМАНДВАЩИЯ ДЕЙСТВУВАЩАТА АРМИЯ, КОЙТО НЕ ПРОПУСНА ДА СПОХОДИ И ПРЕДНАТА ПОЗИЦИЯ НА ДОБРО ПОЛЕ.

ГЛАВНОКОМАНДВАЩЪ ДЕЙСТВУ-
ВАЩАТА АРМИЯ, ГЕНЕРАЛЪ-ЛЕЙТЕ-
НАНТЪ ЖЕКОВЪ НИКОЛА

10/20/90

ДОБРО ПОЛЕ

106443

Нешастният за България и за каузата на българския народ изходът от Свѣтовната война се свързва, между другото, и сѣ пробива на фронта ни при Добро поле, защото, наистина, отъ тамъ се прояви изнемогването и разнищването на българската войска, следъ храбро и геройско воюване въ течение на три дълги години. Подъ впечатление на последвалото грозно нещастие за насъ, името „Добро поле“ остана да звучи зловещо върху свѣтлитѣ страници на бойното ни минало и да помрачава назидателно хубавитѣ ни спомени отъ героизма и славнитѣ победни подвизи на българското войнство въ Свѣтовната война, като смущава възторжитѣ ни отъ превъзходството на нашия военно-родолюбивъ духъ, доказанъ въ всички войни на Третото българско царство.

Мнозина отъ нашата политическа и (особно) военна общественостъ, повлияни отъ развращаваща демагогска мѣлва, изразители на съмнителни подбуди и разбирания, се домогватъ сѣ слово и перо, волно или неволно, да хвърлятъ дебела сѣнка върху военната частъ и доброто име на войсковитѣ части, които отбраняваха атакувания фронтъ и най-много пострадаха, между които на първо мѣсто 30-и п. Шейновски полкъ, заемащъ самия участъкъ при Добро поле. При тия лекомисленни и злокощественни домогвания се достига безогледно и до упорити твърдения, че успѣха на противника и пробива на фронта се дължалъ на „предателство“ и то „организирано“ отъ самитѣ военни началници. Единъ долень партизанинъ се одързости дори да „доказва“, че въ „предателството“ при Добро поле имало прѣстъ и висшето ни военно командуване, включително и самия главнокомандующи! Тѣй непроходима е просташката недобросѣвестностъ застъпвана, за голѣмо нещастие, и отъ нѣкои бивши военни. Впрочемъ, настаналата грозна действителностъ следъ пробива е повлияла и на замѣсника на главнокомандующия да стане отзвукъ на мѣлвата следъ общия смутъ и да издаде заповѣдъ по действующата армия, че имало ужъ предателство на фронта и специално — на Добро поле, безъ да се мотивира и докаже такова едно срамно и ужасно твърдение, сѣ което навѣрно ще се спекулира и въ бѣдеще, докато истината не се разчисти отъ всички клеветнически заблуди. А

отпадна е време да се издигнемъ надъ настаналитѣ следъ войната морални слабости и да подиримъ поука не въ измамливитѣ привидности, а въ действителната истина, предъ която не трѣбва сѣ присторено родолюбие да си затваряме очитѣ.

И именно, за да расѣе подозренията и обвиненията, които незаслужено се хвъргатъ върху паметта и честта на падналитѣ и останалитѣ живи герои отъ 30-и п. Шейновски полкъ, подполковникъ Станчевъ Боянъ излага въ грижливо съставена книга бойнитѣ действия на частитѣ отъ този най-тежко изложенъ и пострадалъ полкъ на Добро поле. Целта на автора се вижда отъ предговора му, който и азъ сподѣлямъ, Процесътъ на действията е представенъ подробно, добросѣвестно, правдиво и сѣ възможната въ случая обективностъ, безъ груба предвзетостъ да усилва прѣкомѣрно доброто или да премѣлчава нѣкои проявени слабости въ командуването и бойнитѣ действия на взводоветѣ, ротитѣ и дружинитѣ, а сѣщо и на артилерийскитѣ и другитѣ войскови части на участъка и на сѣседитѣ. Отъ изложението се вижда сѣ какво голѣмо напрежение и себепричиение се е развила отбраната срещу нѣколко пѣти превъзходящитѣ сили на противника, защо и какъ частитѣ на полка сѣ изнемогвали въ тази неравна но сѣ похвално достоинство водена борба до последна възможностъ, при извънредно неблагоприятни условия на боя.

Всѣки добросѣвестенъ и честно мислящъ, запознатъ отъ автора сѣ подробноститѣ на действията, не може да не се трогне отъ представения процесъ на боя и да не изпита негодувание противъ ония, които на лека рѣчка злословятъ противъ мъченицитѣ на Добро поле, голѣма частъ отъ които сѣ паднали тамъ убити, изгорели живи, или ранени. Отбелязанитѣ слабости и грѣшки въ командуването и бойнитѣ действия сѣ отъ по-общо естество въ нашата войска тогава и на тѣхъ се дължи успѣха на противника сѣ пробива на фронта ни. При добросѣвестно и просвѣтено отнасяне къмъ положението ни преди офансивата на противника и къмъ печалното развитие на събитията следъ пробива на фронта става очевидно за всѣки разуменъ човѣкъ, че на Добро поле е било извършено възможното, че не сѣ обвинения за предателство тамъ, а сѣ благоговение трѣбва да се отнасяме къмъ мъченицитѣ, които сѣ себепричиение и саможертва сѣ изпълнявали дълга си.

Ако може да става дума за предателство, то такава една преценка, застъпвана следъ като видѣхме България предъ пропастьта, трѣбва да се отнася до пораженската пропаганда нѣколко месеца преди кризата на фронта, когато волни или неволни чужди орждия въ вътрешността на страната сѣ разпращали къмъ бойцитѣ на фронта отравата на

духа и морала на войските. Въ последните месеци на войната нашето положение бѣше вече таково, че противника можеше да предприеме атака съ шансове за успѣхъ и на другъ участъкъ, гдето недоброръководни и невежественни глупци сжщо щѣха вѣроятно да намерятъ свои основания да обвиняватъ въ „предателство“ войсковите части, безъ да съзнаватъ, че поуката е въ разбиране на общите причини за нашето изнемогване, а не въ диренето имъ тамъ, гдето тѣ не сж. Моралните добродетели на нашето войнство, доказани въ всичките ни войни, останаха въ случая безплодна жертва на грѣховете ни отъ политически характеръ, вътрешни и външни. *Пробива при Добро поле е последица, не е причина*, както се заблуждаватъ лековѣрните. Не е достойно и родолюбиво да се помрачватъ и обезценяватъ славните бойни подвизи на нашето войнство и на войсковите ни части въ случая, останали доказано превъзходни надъ бойните качества на нашите противници, макаръ да изгубихме катастрофално войната. Изгубихме я, защото нашите съюзници, Централните сили, бѣха я изгубили преди насъ на Западния фронтъ, както не веднажъ съмъ отбелязвалъ това. Македонския фронтъ пропадна не по вина на българското войнство, а като последицата на общото положение на съюзниците.

Взето всичко предъ видъ, намирамъ писменния трудъ на подполковникъ Станчевъ като извънредно цененъ приносъ за разсѣване на напластените заблуди и за възстановяване на фактическата истина. Съ това той изпълнява и единъ нашъ общъ мораленъ дългъ не само къмъ Шейновци, храбростта и бойните подвизи на които, както и на Родопци, познавамъ още отъ Балканската война, особено при атаката на Одринъ. Съ тази си книга той услужва на народа и на войнството ни изобщо.

Горѣщо препоръчвамъ книгата му на всички, които обичатъ истината и оставатъ вѣрни на общия ни дългъ по пжтя къмъ бждещето, почерпили добра поука отъ изпитанията ни въ миналото.

Генералъ Н. Жековъ

*На беззаветно храбрите и самоотвержени
многобройни Шейновци, които сложиха юнашки
кости въ неспомняни гробове при завоя на рѣка
Черна, Димова поляна и Добро поле, за свобода
на свидна Македония и обединение на българския народъ, посвещавамъ този трудъ.*

*Предъ свитото днесъ победоносно знаме на
славния 30-и пехотенъ Шейновски полкъ, покрито
съ лаври въ кръвопролитни боеве съ многобройни
врагове, предъ това священо полково знаме,
поклонъ!*

Авторътъ

ПРЕДГОВОРЪ

Веднага следъ катастрофата, презъ септемврий 1918 г., името Добро поле почна да се произнася навредъ по озлочестеното ни Отечество. Добро поле стана синонимъ на сполетѣлата ни катастрофа. Добро поле се смѣта отъ всички за лобно мѣсто на току-що осъщественото, съ толкова много жертви и потоци юнашка кръвъ, национално обединение. Плодоветъ отъ толкова продължителната славна борба като че погребяхме при Добро поле. Добро поле като че ли затъмни славата на покрититъ съ лаври победоносни полкови знамена.

Презъ годинитъ 1916—1918 ежедневнитъ бюлетини отъ щаба на действащата войска почти не пропускаха день да не отбележатъ какво да е действие при Добро поле. И на край отъ тамъ дойде съкрушителниятъ ударъ, що сломи родната войска въ неравната борба съ многочислени врагове.

Веднага следъ катастрофата нѣкои личности излѣзоха въ пресата да разказватъ на обществото за Добро поле. Въ редъ статии, по вестници и списания, наченаха да се размѣнятъ взаимни обиди, обвинения и оправдания.

Дори нѣкои автори съ редъ статии въ сп. „Сила“, отъ 1919 г., се помъжи да хвърлятъ прахъ въ очитъ на обществото, като не забрави да обградятъ себе си, да извъртятъ положението и скриятъ истината.

Стана нужда редъ сведующи по катастрофата при Добро поле да излѣзатъ въ пресата и опровергаватъ тѣзи, що искаха да заблуждаватъ обществото.

Единъ заблуденъ комунистъ, който се е таилъ цѣли 11 години въ войската, използва Добро поле за своето партийно тѣсногърдство и ни поднесе цѣлъ единъ томъ подъ насловъ „Добро поле и пробивътъ на фронта“, въ който, съ свойствената на демагога едностранчивостъ, съпостави и изопачи официални документи по катастрофата при Добро поле и отъ първата до последната страница на своя декадентски трудъ бѣ робъ на вѣчно отрицание. Прочее, още на времето и нему се отговори и даде справедлива преценка въ колонитъ на вестникъ „Народна Отбрана“ № № 43, 45, 46, 47, 48 и 49 отъ 1919 г.

Въ послѣствие трудоветъ на генералъ Русевъ, полковникитъ Д. Мариновъ, Б. Драгановъ, Д. Азмановъ и др. освѣтлиха доста истината по катастрофата при Добро поле.

Трудътъ на полковникъ Д. Мариновъ, подъ надсловъ „Истината по катастрофата при Добро поле“, бѣ вдъхновенъ отъ едно решение на съюза на запаснитъ офицери въ България да се настои предъ държавнитъ фактори, да се предприеме една широко-научна анкета върху причинитъ на постигналитъ ни народни катастрофи, като се прибѣгне до съдействието на компетентни лица и институти. Въ този си трудъ полковникъ Мариновъ е систематизиралъ редъ официални документи. Полковникъ Д. Мариновъ е пионеръ, не е участвувалъ въ боеветъ на Добро поле и презъ време на войната е билъ командиръ на понтонна дружина.

Трудътъ на полковникъ Бано Драгановъ подъ надсловъ „Доброполската трагедия“, напечатанъ въ списанието „Военно-Исторически Сборникъ“ № № 9 и 10 отъ 1933 г., е отъ голѣма стойностъ за освѣтляване истината на Добро поле, още повече, че той е участникъ въ кръвопролитнитъ боеве тамъ, като командиръ на дружина. Неговиятъ трудъ щѣше да бжде още по-цененъ, ако не бѣ прибѣгвалъ до цитати отъ книгата на Константинъ Янковъ. Полковникъ Драгановъ е участникъ въ Доброполската трагедия въ продължение на една година, познава детайлно позицията, условията на борбата тамъ и нѣмаше нужда да прибѣгва до цитати отъ книга написана съ тенденция.

Пораженски писания и безогледни сквернословия на не-сведующи и некомпетентни партизани напластиха Макиавелистически легенди за предателство и несъпротива на Добро поле.

Имаме вече доста описания на офицери отъ чуждитъ войски, които воюваха срещу насъ и въ чиито трудове се изтъкнаха геройски подвизи и маса примѣри на храбро, самоотвержено държание на защитницитъ при Добро поле, но пакъ се намиратъ у насъ хора, които продължаватъ да напомнятъ за нѣкакво организирано предателство тамъ.

Въпрѣки изнесенитъ цифрени данни за многобройни жертви въ убити и ранени при последната отбрана на Добро поле и при наличността на 34 офицери и 748 долни чиновци паднали убити и двойно повече ранени отъ 122-а французка дивизия при атаката на Добро поле, както и двойно по-големитъ жертви, дадени отъ 17-а колониална французка дивизия, сжщо тамъ, пакъ се срѣщатъ българи, които таксуватъ Доброполскитъ защитници-мъченици като дезертьори и предатели...

Водимъ отъ желанието да допринесе за изнасяне истината, като командиръ на дружина и скромненъ участникъ при защитата на Добро поле, поставихъ си за целъ да направя

едно популярно, леко, достъпно за широк кръг читатели изложение за действията на 30-и пех. Шейновски полк при Добро поле.

Старал съм се да бъда обективен и посоча истината. От това ми изложение читателят ще има вярна представа за истината при Добро поле, а добрият, непокарен от утопии българин, ще намъри успокоение на накарнената си съвест — ще се увери и разбере, че не предателството съкруши нашата военна мощ там. Читателят ще узнае за маса храбри подвизи, за геройско държание всред адския огън на Добро поле. Потресаващите примъри на себеотрицание и съпротива до край на забравените днес подпоручици Мазгалов и Андреев, които бидоха мъченически изгорени, с своите храбри войници на Добро поле, от французки огнепръскачки, ще уверят читателя, че шейновци изпълниха доблестно дълга си пред олтара на Отецеството и останаха верни на войнишката клетва.

Като източници на този ми труд използвах релации за боевете и дневниците за военните действия, ако и да са неумело и на места невърно съставени и писани. Заповедите, донесенията, преживявания и бележки, разказите и описанията на ротни и взводни командири, непосредствени носители на тежката служба при Добро поле, облекчиха задачата ми.

Настоящият труд биде замислен още през пролетта на 1919 г. по поръка на последния командир на 9-а пех. Плевенска дивизия, г-н генерал Владимир Вазов, и във форма на беседа изнесен пред г. г. офицерите от Плевенския гарнизон на 17. април 1919 г.

Смътам, че този труд ще ползува нашите наследници от армията, защото тъм предстои, ако не днес и утре, то въ бжде, да водят народа на нови изпитания, с умение и такт, почерпили поуки от нашите грешки, за да не бждем заличени от картата на Европа. Смътам, че трудът ми ще е по-ценен с приложението на оригинални снимки, рисуващи живота на шейновци през историческите и съдбоносни дни на Добро поле.

Авторът

Кратък исторически преглед на действията при Добро поле през 1916, 1917 и 1918 години *)

Въ края на 1916 г., след изгонване на сърбите от Македония, по гръцко-сръбската граница нормалният пограничен живот се възстанови веднага, като се замъни само сръбската погранична стража с българска. Въ началото на 1916 година се изпратиха части от 9-а пех. Плевенска дивизия, квартируваща тогава въ град Прилеп, да засилят пограничната стража въ участъка от завоя на р. Черна до Кожух-планина. Тогава се помисли за усиление на пограничната линия с укрепяването на н.ко. погранични пунктове и създаването на пжтища. На първа бригада от 9-а пех. Плевенска дивизия (4-и пех. Плевенски и 17-и пех. Доростолски полкове) биде повърено укрепяването на линията от в. Калето—югозападно от с. Стравина, по височините западно от това село, въ североизточна посока до в. Св. Пантелеймон, отстоящ източно от с. Бъшище. От там въ северно направление по височините, отстоящи западно от селото Витолище—в. Конска локва—в. Становица—до в. Зелка включително. Проектираната линия за укрепяване отстоеше на 8—10 километра от граничната линия. Проектираше се направа на мостовете на р. Черна, направа на пжтищата въ тила за свързка между групите, направа на земянки и постройка на фортификационни съоръжения. Работата по укрепяването на тази линия вървеше твърде мудро поради каменистия терен, липса на достатъчно инструмент и българска безпечност.

През март 1916 г. 9-а пех. Плевенска дивизия биде смънена от 3-а пех. Балканска дивизия, която вече се настана по самата гранична линия от в. Мала Рупа на Кожух-планина—Добро поле—Нидже-планина до Сакулева р.като частите започнаха да се укрепяват за отбрана.

Н.ко. предни пунктове, като Преслап, Ковил, Кукуръз, Димова поляна, Петерник, Баховски рид, Добро поле,

*) За ползуване при четенето:

1. Австрийската карта, м.р.к. 1 : 200,000, листове: 39° 41' Битоля и 40, и 40° 41' Водень.

2. Германската реамбулирана карта на южния македонски фронт м.р.к. 1 : 25,000, лист 25 — Козяк, издание 1918 година.

бъха заети съ слаби наблюдателни застави, понеже бяха отъ значение за отбраната и заемаха командващо положение надъ Мъгленската долина.

Въ началото на августъ 1916 г. гръцкитѣ погранични части се оттеглиха. Въ Мъгленско се съсредоточаватъ сръбски дивизии, които настъпватъ и се опитватъ да овладѣятъ гореизброенитѣ върхове. Нашитѣ наблюдателни застави се засилватъ съ пехота, артилерия и картечници, засилва се укрепването на тѣхъ, а въ втората половина на августъ се развиватъ ожесточени боеве за сжитѣ пунктове, които се завършватъ съ успѣхъ за насъ. Запазихме всички тѣзи пунктове, съ тактическо значение за насъ, затвърдихме се на тѣхната линия и по този начинъ се създаде първата главна отбранителна линия, заемана и упорито отбранявана отъ полковетѣ на 3-а пех. Балканска дивизия.

Фронта отъ в. Ковилъ—Димова поляна—Петерникъ—Баховски ридъ—Добро поле до в. Соколъ включително отбраняваха полковетѣ отъ 2/3-а пех. бригада — 29-и пех. Ямболски и 32-и пех. Загорски полкове.

Презъ есенъта на 1916 г. се водиха редъ ожесточени боеве предъ този фронтъ и, въпрѣки всички усилия на упорития противникъ—сърбитѣ, положението остана непромѣнено, ние задържахме позициитѣ си.

На Нидже-планина и в. Каймакчаланъ боеветѣ се завършиха неуспѣшно за насъ. На в. Каймакчаланъ 11-и пех. Сливенски полкъ даде около 3500 убити и ранени офицери и войници. Силно пострадаха и частитѣ, които отбраняваха Нидже-планина. Нашитѣ напустнаха Нидже-планина и се оттеглиха на линията в. Р, северно отъ с. Грунице, Търнава—хребета Змеица — в. Соколъ, като по този начинъ се образува новъ фронтъ, който се повѣри сжщо на 3-а Балканска дивизия. На кота 1881, на Нидже-планина, противникътъ настани далекобойна артилерия. По този начинъ положението на нашитѣ части по Пожарския ридъ предъ Добро поле стана извънредно тежко и бѣха въ невъзможност да се задържатъ. Заради това, и по тактически съображения, нашитѣ части напустнаха Пожарския ридъ и се задържаха на Добро поле.

Отъ този моментъ значението на Добро поле порастна — стана стратегически ключъ на нашия юженъ фронтъ. Височината Р и Добро поле станаха за насъ твърде чувствителни пунктове, а особено Добро поле, като пунктъ, който преграждаше достъпната посока въ този лабиринтъ отъ планини за долината на р. Вардаръ. Противникътъ, съ далекобойната си артилерия на кота 1881, биеше защитницитѣ на Добро поле въ флангъ и тилъ, дори въ дълбокия тилъ, дори до в. Голѣмъ козякъ. Въпрѣки това, нашитѣ се

задържаха на Добро поле и се затвърдиха набързо на новата отбранителна линия, макаръ и съ голѣми жертви.

По двата брѣга на р. Черна се развиваха кръвопролитни боеве, които, особено въ района на 8-а пех. Тунджанска дивизия, се завършиха неуспѣшно за насъ, обаче въ района на 3-а Балканска дивизия, отъ в. Р до хребета Змеица, нашитѣ се задържаха, като въ последствие загубихме в. Р и съ това значението на Добро поле порастна. Извънредно дългиятъ фронтъ на 3-а пех. Балканска дивизия отъ в. Р — Добро поле — в. Дръна на Кожухъ планина бѣше непосилно да се отбранява, за това участъка отъ дѣсния брѣгъ на р. Черна до хребета Змеица включително се повѣри на 2-а пех. Тракийска дивизия. По този начинъ Добро поле остана на дѣсния флангъ на 3-а пех. Балканска дивизия.

Отбраната на Доброполската позиция бѣше повѣрена на 32-и пех. Загорски полкъ, който заемаше преднитѣ упорни пунктове: Симеоновия пунктъ, Скалистата височина и Сипкавата височина. Тукъ полкътъ зазимува въ края на 1916 г. и прекара една ужасна зима, следъ като бѣше прекаралъ есенъта въ едно интензивно напрежение, въ тежки боеве, съ упоритѣ противникъ, въ които бѣше понесълъ значителни загуби.

Като се прибавятъ къмъ изтощението лошитѣ климатически условия въ тази планинска мѣстностъ, тежката зима, лошото снабдяване и доволствие, лесно бѣше да се обяснятъ причинитѣ на появяването „скорбута“ срѣдъ защитницитѣ на Добро поле презъ зимата на 1916—1917 г. Липсата на добри пжтища въ тази силно пресѣчена мѣстностъ, липсата на храна за добитъка, изтощиха последния и по-голѣмата частъ отъ конетѣ на полка измръха, а заедно съ това почна да страда и прехраната на хората. И когато положението стигна до тамъ, че числото на бойцитѣ значително намалѣ, а полкътъ, разтегнатъ на 6½—7 километра фронтъ, едва го заемаше съ постове, безъ всѣкакви ротни и дружинни поддръжки, наложи се смѣняването на цѣлата 2/3-а бригада. Подириха се полкове, които да смѣнятъ тѣзи на 2/3-а бригада, и намѣриха на Бѣломорския брѣгъ 10-и пех. Родопски и 30-и пех. Шейновски полкове, изпратени тамъ на почивка, устройване, попълняне и обучение, следъ като бѣха тежко пострадали въ боеветѣ на Битолския фронтъ. Презъ май 1917 г. 1/8-а пех. бригада пристигна отъ Бѣломорския фронтъ и смѣни 2/3-а пех. бригада. 10-и Родопски полкъ смѣни 32-и пех. Загорски полкъ на Добро поле. Противникътъ прецени много добре значението на Добро поле и, съ стопяване на снѣговетѣ, презъ май 1917 г., започна офанзивни действия за завладяването му. Току-що станала смѣната на полковетѣ, сърбитѣ атакуваха Доброполската ни позиция отъ 8.—12. май и въ ожесточени боеве успѣха да

завладяват важните предни упорни пунктове. Сипкавата височина, Скалистата височина и Симеоновия пункт. Токущо оттегленият на почивка 32-и пех. Загорски полкът тръбваше да подкрепи 10-и пех. Родопски полкът и въ взаимна контър-атака възвърнаха владението на горепомнатите пунктове, обаче сърбитъ, съ повторна ожесточена атака пакъ завладяха Симеоновия пунктъ, гдето се и затвърдиха. Симеоновият пунктъ бѣше еднакво важенъ и за дветъ страни наблюдателен пунктъ. Тамъ дветъ противни страни бѣха съ преднитъ си окопи на не повече отъ 25—30 метра и пове-доха ожесточена борба, която трая 1½ година — до 15. септемврий 1918 г.

Презъ октомврий 1917 г. Доброполският участъкъ, отъ хребета Змеица до Доброполската рѣка включително, наедно съ 1/8-а пех. бригада, бѣха придадени къмъ 2-а пех. Тракийска дивизия. До тогава доволствието на 1/8-а пех. бригада ставаше отъ 3-а пех. Балканска дивизия, като се използваше единствения добъръ пѣтъ презъ в. Триборъ и с. Рожденъ. Сега бригадата бѣше прехвърлена и на доволствие къмъ 2-а пех. Тракийска дивизия. Тръбваше да се открива новъ пѣтъ презъ в. Пионеръ, р. Задука за с. Мелница, гдето бѣше интендантството на 2-а дивизия.

Въ сѣщото това време Доброполската позиция биде повѣрена на 30-и пех. Шейновски полкът, който смѣни 10-и пех. Родопски полкът. И тъй, презъ октомврий 1917 г. 1/8-а пех. бригада зае за упорна отбрана участъка отъ Доброполската рѣка включително до хребета Змеица; 10-и пех. РадомиРСки полкът отъ хребета Змеица — в. Орелъ — в. Български Соколъ (кота 1837) — Руйчетата включително, а 30-и пех. Шейновски полкът отъ Руйчетата — Сипкавата височина — Скалистата височина — Добро поле — Несторовата скала — Доброполската рѣка включително.

30-и пех. Шейновски полкът, въ състава на 8-а пех. Тунджанска дивизия, бѣше взелъ участие въ настѣплението на нашето дѣсно крило на Битолския фронтъ презъ септемврий 1916 г. Въ продължение на единъ месецъ този полкът бѣше изнесълъ най-тежки и ожесточени боеве при с. Воцера-ранъ, Чеганска пазнина, Старковъ гробъ, завоя на р. Черна, безъ почивка, презъ които боеве понесе извънредно тежки загуби. Половината отъ състава на шейновци сложиха коститъ си по гореизброенитъ мѣста, като върни на клетвата и дълга воини, и друга ¼ частъ бидоха пленени или ранени въ упорита борба срещу числено превъзходенъ противникъ, така щото въ края на октомврий 1916 г. Шейновският полкът биде изтегленъ отъ фронта съ около 600 оцѣлѣли борци, когато въ началото на офанзивата, презъ септемврий, броеше около 5000 човѣка въ четири-дружиненъ съставъ.

Понесълъ такива тежки загуби, полкътъ биде изпратенъ на Бѣломорския брѣгъ, гдето се устройва, попѣлва, обучава въ продължение на 5 месеци.

Попѣлненъ съ млади войници отъ полуобучения 41-и наборъ, състоещъ се отъ турци, албанци, гърци, македонски българи, даже и сърбомани, полкътъ биде доведенъ за нова бранъ на южния ни фронтъ въ района на 3-а пех. Балканска дивизия и то въ три дружиненъ съставъ съ две картечни роти, защото 4-а дружина биде отдѣлена за формирането на 85-и пех. полкът.

При все това бойнитъ традиции култивираха войнишки добродетели и въ новия съставъ на полка.

Загубилъ въ тежки кръвопролитни боеве по-големата частъ офицери и войници, новопопѣлненият Шейновски полкът презъ май смѣни 29-и пех. Ямболски полкът на участъка в. Петерникъ — Димова поляна и води ожесточена борба презъ цѣлото лѣто на 1917 г. съ сърбитъ до октомврий сѣщата година, когато смѣни 10-и пех. Родопски полкът на Добро поле.

Доброполската позиция се повѣри на 30-и пех. Шейновски полкът, именно тогава, когато нейното значение бѣше порастнало още повече, като стратегически ключъ на нашия юженъ фронтъ, и той го упорито отбранява въ продължение на една година — отъ 1. октомврий 1917 г. до 15. септемврий 1918 г. Условиата, при които води борбата този полкът на Добро-поле,

които ще изложа по-долу, ще ни наведатъ на мисълта, че той бѣше забравенъ тамъ!

Зимата презъ 1917—1918 г. полкътъ прекара въ борба съ невидени снѣжни бури и стихии, които прѣчеха на сериозни военни действия. При все това полкътъ изнесе всички несгоди, въ които бѣше сложенъ да отбранява толкова важната позиция. Понесълъ грамадни жертви въ боеветъ, понасяше всички ужаси на зимата въ планината. По незатвърденитъ пѣтеки, въ борба съ снѣга, виелици и редъ други трудности въ подвоза на хранителни,

На Добро поле. Търсятъ входа на подслона, кждето сж заринати отъ три дни другаритъ имъ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

бойни и фуражни припаси, полкътъ се лиши отъ товарнитѣ си коне и хората трѣбваше на грѣбъ на пренасятъ на цѣли километри снаряди, мини, патрони, хлѣбъ, продукти и при това зле нахранени, лошо облѣчени, за да не кажемъ голи. И всички тѣзи несгоди шейновци понасяха безропотно. Ако и да бѣха прекарвали една извънредно тежка зима на Добро поле, нищо не биде сторено да се подготви този нещастенъ полкъ за втора една тежка зима, която му бѣше отредено да прекара тамъ. Следъ измиране на конетѣ дойде редъ и за хората. И наистина, презъ януарий 1918 г. ежедневнитѣ сведения за загубитѣ се увеличаваха. Защитницитѣ, постепенно заболяваха и умираха отъ студъ. Вестъта за много смъртни случаи отъ замръзване накара щаба на 11-а армия, да нареди една анкета за положението на Добро поле.

Шейновци ринатъ снѣга на Доброполската позиция, за да откриятъ входоветѣ на подслона, въ който сж затрупани защитницитѣ

Когато анкетъоритѣ офицери отъ щабоветѣ на 61-и корпусъ и 2-а дивизия дойдоха на позицията, промѣквайки се единъ следъ другъ по тѣснитѣ стрѣмни пѣтечки, всрѣдъ 5 метра дълбокия снѣгъ, а на мѣста и презъ тунели въ 10 метрова дебелина снѣгъ, тѣ не можаха да видятъ ни следа отъ укрепена позиция, нито следа отъ животъ на нея. Всичко бѣше затрупано отъ дебела снѣжна покривка, която бѣше затрупала телени мрежи, окопи, ходове за съобщения, закрития и пр. Тѣсни пѣтечки срѣдъ дълбокия снѣгъ бѣха изринати къмъ входоветѣ на закритията, въ които живѣха хората. Въ закритията денемъ се кладѣха огньове само съ дървени вжглища, за да се не открива отъ противника мѣсто-нахождението имъ по дима. Биваха и случаи, при по-продължителни бури, защитницитѣ на позицията да стоятъ заринати

въ закритията си по две и три денонощия, докато се изрине снѣгътъ и откриятъ входоветѣ имъ. Последствията отъ анкетата на германското командване подобриха злата участъ на защитницитѣ на Добро поле съ увеличение хлѣбната дажба на единъ килограмъ и раздаването на всѣки войникъ по едно памучно германско одеало.

При такава една обстановка не може да има и сериозни военни действия, ако и противникътъ да се намираше въ по-благоприятни условия, защото неговитѣ позиции бѣха прилепени по южнитѣ склонове на височинитѣ. Всички действия се изразяваха въ водене престрелка отъ постоветѣ по забелязани цели, отъ време на време се обаждаха картечницитѣ и минохвъргачкитѣ, артилерията на дветѣ страни се обаждаше съвсемъ нарѣдко. Това положение продължи до 1. априлъ 1918 год., когато почнаха да се топятъ снѣговетѣ и противникътъ взе да става по-активенъ. Активността му се изразяваше въ по-ефикасно обстрелване на нашитѣ позиции съ артилерия, мини, бомби, гранати и картечници, съ цель да прѣчи на реставриране фортификационнитѣ ни постройки, които поради несолидността си бѣха доста разрушени отъ снѣговетѣ и дъждоветѣ. Противникътъ се готвѣше за офанзивни действия и презъ май очаквахме неговото нападение на Добро поле. То не закѣснѣ, последва на 27.—30. май с. година и резултатитѣ ще разгледамъ по-долу, следъ като разясня всички въпроси, които засѣгатъ обстановката на Добро поле преди катастрофата отъ 15. септемврий 1918 г.

Бойно разписание

Въ навечерието на септемврийския бой 1918 г. Шейновскиятъ полкъ имаше следното бойно разписание:

Три дружини, всѣка състоеща се отъ 5 роти, отъ които 4 пехотни и една картечна. Пехотнитѣ роти се състоеха отъ по 3 взвода. Полагаемиятъ по щата 4-и нестроеви взводъ въ пехотнитѣ роти не съществуваше, поради недостигъ на хора. Службата на нестроевия взводъ въ всѣка рота извършваше малка команда отъ инвалиди, данъчни-неслуживши, ранявани и възрастни хора.

Ротитѣ имаха по списъкъ срѣдно 180 човѣка, отъ които на лице — около 100 бойци.

Картечнитѣ роти се състоеха отъ по 4 взвода, всѣки съ по 2 картечници, или 8 картечници въ рота. Картечнитѣ роти носѣха №№ отъ 1 до 4 и по една бѣха придадени, въ всѣко отношение, къмъ съответнитѣ дружини, само 4-а картечна рота бѣше въ подчинение на командира на дружината, въ чийто участъкъ биваше на позиция. Картечнитѣ роти бѣха въоръжени съ две системи тежки картечници: „Максимъ“ и „Шварцлозе“.

1-а и 2-а картечни роти носеха наименование *маневрени*, а 3-а и 4-а — *позиционни*. Въ сжщност и четирите бяха позиционни, защото нѣмаха товарни коне.

Гранатохвъргачният взводъ, състоещъ се отъ три отдѣления съ по 8 гранатохвъргачки, или всичко 24 гранатохвъргачки.

Минохвъргаченъ взводъ съ 2 срѣдни и 4 малки минохвъргачни машини.

Телефонна команда, за която говоря въ VI глава

Къмъ полка бѣха придадени: една полурота отъ 2/8-а пионерна рота, единъ взводъ отъ 106-а баварска пионерна рота и единъ хърватски пехотенъ взводъ. За назначението на последния ще спомена въ X глава. Освенъ това б минохвъргачки отъ 3-а армейска минохвъргачна рота бѣха придадени въ първите числа на месецъ септемврий къмъ полка. И тъй, полкътъ имаше 3 дружини, 12 пех. роти, 4 картечни роти, 1 гранатохвъргаченъ взводъ — 12 минохвъргачки. По списъкъ имаше крѣгло 2000 души, а на лице около 1200 бойци, 32 картечници, 24 гранатохвъргачки и 12 минохвъргачни машини.

Тилни служби

Нестроева рота, разпрѣсната, както е казано въ V глава, а щабътъ на нестроевата рота — разположенъ въ долината на рѣка Задука — северно отъ Тунджанския ридъ.

Полковиятъ лазаретъ — разположенъ въ долината на рѣка Градешница на 7-5 клм. отъ позицията.

Полковиятъ парковъ взводъ — разположенъ източно отъ върха „Св. Пантелеимонъ“ на 18 километра отъ позицията на полка.

Оценка на позицията и заемаето ѝ

Повѣрената на полка позиция за отбрана се простира отъ Сипкавата височина включително, въ източна посока, Скалистата височина — канаритѣ срещу Симеоновия пунктъ — Несторовата скала до Доброполската рѣка включително.

Отъ изложеното въ I глава за действията на Добро поле се вижда ясно, че този участъкъ придоби значение на стратегически ключъ, а на него се образува една войнишка позиция, безъ тактическа идея и мисълъ. Въ продължение на две години нѣмаше общъ планъ за укрепяването на тази толкова важна позиция; за това се замисли едва въ навечерието на завладяването ѝ отъ противника.

Изтъкнахъ какъ порастна значението на Доброполската позиция. Тя затваря единствената достъпна посока по Нидже планина, презъ в. Вѣтреникъ — в. Голѣмъ козякъ — с. Рождень

за долината на рѣка Вардаръ, гдето минаваше единствената ж. п. линия, по която се доволствуваха цѣлата първа армия и голѣма частъ отъ 11-а армия. Съ овладяването на Добро поле отъ страна на противника, отбраната на цѣлия фронтъ на западъ до рѣка Черна и въ завоя на р. Черна се застрашаваше съ обхождане, а заедно съ това се прекъсваха пжтищата на 2-а и 4-а пехотни дивизии съ тила имъ и единствената питателна артерия къмъ гара Градско. Най-сетне Доброполската позиция прегражда най-лекодостъпната посока отъ къмъ Мъгленската долина, отъ с. Пожаръ по Пожарския ридъ, а знайно е, че Мъгленската долина бѣше плацдармъ на противниковата армия.

Това важно значение на Добро поле напълно се потвърди съ развитие на септемврийскитѣ боеве.

Добро поле наричатъ редъ височини, съединени съ редъ високи, голи, скалисти хребети, въ северния край на Нидже планина, които заграждатъ една низина отъ всички страни, въ форма на четирижгълникъ, съ една площ около единъ квадратенъ километъръ. Въ тази низина се стичатъ всички води отъ дъждоветѣ и отъ топенето на изобилния снѣгъ, който пада презъ продължителната зима на Добро поле, и образуватъ Доброполското блато, което се изтича въ източно направление посрѣдствомъ малкъ планински потокъ, нареченъ Доброполска рѣка, която е притокъ на Струпенската рѣка.

Добро поле, като заема едно командващо положение въ северния кжтъ на Нидже планина, служи за вододѣлъ на много планински потоци, които текатъ въ източно и западно направление.

Добро поле е единъ лабиринтъ отъ планински върхове съ едно превишение отъ 1889-7 метра надъ морското равнище — kota въ юго-западния кжтъ.

Отъ тамъ се открива на изтокъ, югъ и западъ широкъ обзоръ далечъ въ тила на противника. Цѣлата Мъгленска долина, до Паякъ планина, се гледа като на дланъ. При доб. о и ясно време се открива чудна гледка — вижда сеградътъ Енидже Вардаръ, езерото при него и Солунскиятъ заливъ съ димещитѣ въ него параходи. Въ югозападна посока исполинтъ Каймакчаланъ, 2525 м. високъ, надниква надъ Добро поле. Въ западна посока се очертаваха ясно нашата и противникова позиции, чакъ до в. 1050 въ завоя на рѣка Черна.

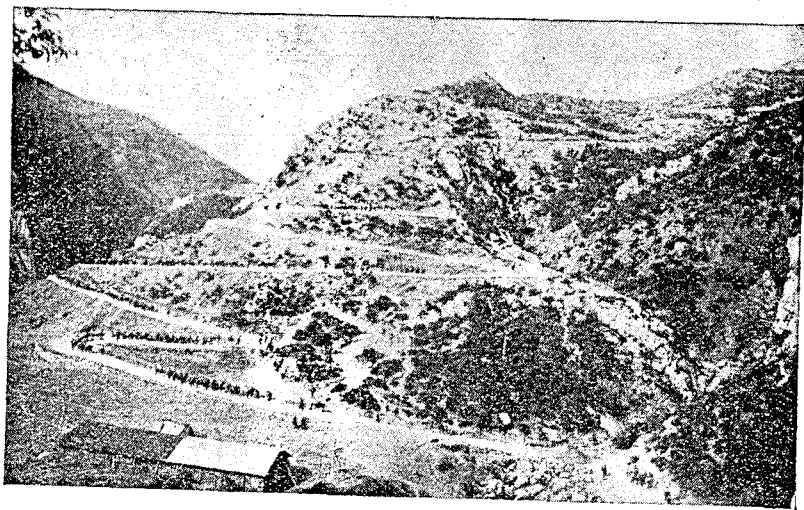
Главната ни позиция минава по южния хребетъ на Добро поле, надъ растителния поясъ, за това бѣше гола и камениста. Северниятъ хребетъ представява много удобна втора линия, която бѣше естествено силна, преграждаше достъпа на противника на северъ и, добре укрепена, би го приковала на Добро поле, безъ да може да развие успѣхъ. Следъ това се редятъ хребети на северъ, обрасли съ гжсти, преимуществено

иглолистни гори, раздѣлени съ дълбоки труднопроходими долини на планински потоци.

По-важни отъ тѣзи потоци бѣха рѣка Градешница, която води началото си отъ севернитѣ склонове на Добро поле и тече въ западно направление, и рѣка Задука, която води началото си отъ западнитѣ склонове на в. Голѣмъ козякъ и тече сѣщо въ западно направление.

Тѣзи два планински потока образуваха дълбоки долини обрасли съ иглолистни гори, които затрудняваха значително съобщенията на Добро поле съ тила.

Пѣтищата въ този планински лабиринтъ бѣха незатвърдени, доста стрѣмни пѣтеки, достъпни само за товарни коне и пешеходци. Такива пѣтеки, по които се съобщаваше Доброполската ни позиция съ тила, имаше две. Тѣ изхождаха отъ долината на р. Градешница, едната минаваше презъ в. Моминъ гробъ (кота 1590), а другата презъ в. Конуса (кота 1492) и дветѣ се събираха при в. Пионеръ (кота 1701) въ една пѣтека, която минава презъ гѣста вѣковна букова гора, по западнитѣ склонове на Стояновата височина.

Воененъ пѣтъ отъ долината на р. Градешница за в. Моминъ гробъ

Тази пѣтека бѣше единствената, по която се съобщаваше главната позиция съ щаба на полка и полковата поддръжка на в. Пионеръ. Пѣтеката отъ дола на р. Градешница, презъ в. Конуса (кота 1429), до в. Пионеръ минаваше презъ гѣста иглолистна гора и бѣше твърде стрѣмна съ много завои. Опитътъ отъ тежката зима въ тази мѣстност наложи да се създадатъ 4 спасителни дома, по на 1 километъръ разстояние, по тази пѣтека. Тѣзи спасителни домове служеха за подслонъ и почивка на пѣтуващитѣ. Отъ мѣстото, гдето тази

пѣтека взема направление право на западъ за в. Пионеръ се отдѣля друга, право на изтокъ, като прави много извивки по северния склонъ на в. Шейновецъ и води на Добро поле и къмъ участъка на 3-а пех. Балканска дивизия. Тази последната пѣтека е отъ важно значение за отбраната на Добро поле, но отъ нея не се ползуваха защитницитѣ, понеже в. Шейновецъ бѣше включенъ въ участъка на 3-а пех. Балканска дивизия.

Отъ къмъ страната на противника водѣше единственъ пѣтъ къмъ Добро поле отъ с. Пожаръ по Пожарския ридъ, който имаше сѣщо характеръ на планинска пѣтека. Развилитѣ се въ послѣствие действия доказаха, че нѣма недостъпна посока и за пехотинеца на Добро поле.

Гѣсти, трудно проходимы иглолистни, букови и джбови гори покриваха всички скатове на Добро поле задъ главната позиция. Тѣ представляваха неизчерпаемъ източникъ на строителенъ и горивенъ материалъ.

Главната позиция бѣше раздѣлена на два участъка, които се заемаха за отбрана отъ по една дружина. Участъцитѣ се именуваха М. Л. Дѣсниятъ участъкъ Л. започваше отъ западното подножие на Сипкавата височина до източното подножие на Котата 1889.7. Той се раздѣляше на два подучастъка Л₁ и Л₂, които се заемаха отъ по една рота, а другитѣ две роты отъ участъка Л заставаха въ втората линия — въ дружинна поддръжка. Лѣвиятъ участъкъ М. започваше отъ лѣвия флангъ на лчастька Л. и свършваше въ Доброполската рѣка. Този участъкъ се раздѣляше на три подучастъка: М₁, М₂ и М₃, които се заемаха сѣщо отъ по една пехотна рота, а четвъртата рота отъ участъка М. заставаше въ дружинна поддръжка, въ подслонитѣ, задъ участъка М₁. Отъ дѣсно къмъ лѣво подучастъцитѣ се простираха: Л₁ отъ западното подножие на Сипкавата височина опасва послѣдната отъ югъ, до сѣдловината между Сипкавата и Скалистата височина. Л₂ — отъ лѣвия флангъ на Л₁, опасва Скалистата височина отъ югъ и изтокъ, продължава въ северно направление и свършва въ източното подножие на кота 1889.7, гдето начева подучастъка М₁. Подучастъкътъ М₁ продължава до Канаритѣ, срещу Симеонова пунктъ, гдето начева подучастъкътъ М₂, който опасва Канаритѣ отъ югъ и продължава до Несторовата скала включително. Подучастъкътъ М₃ начева отъ подножието на Несторовата скала и свършва на лѣвия брѣгъ на Доброполската рѣка, гдето поддръжка свързка съ дѣсния флангъ на 29-и пех. Ямболски полкъ. Участъкътъ Л има едно протежение отъ 1750 м., а участъкътъ М. — 2500 м. Цѣлиятъ Доброполски участъкъ, повѣренъ на 30-и пех. Шейновски полкъ, имаше едно протежение отъ 4250 м. Въ участъка Л се пада 875 м. фронтъ на рота, а въ участъка М — по 833 м. на рота.

Като се вземе въ внимание, че състава на ротитѣ бѣше намалѣлъ значително — на лице имаха не повече отъ по 100 бойци, ясно е доколко можеше съ успѣхъ да се отбранява такава една позиция.

Картечните роти бѣха разположени — три въ първата линия — въ двата участъки Л и М — всичко 24 картечници и една рота на втората отбранителна линия — 8 картечници, при Узуновата скала.

Гранатохвъргачниятъ взводъ бѣше поставилъ машинитѣ си по двата участъка, като бѣше съсредоточилъ повече отъ тѣхъ срещу Симеоновия пунктъ, гдето участъка на полка се смѣташе по-уязвимъ.

Минохвъргачнитѣ машини бѣха разположени въ 4 групи. Две групи отъ две срѣдни и 4 малки минохвъргачки на Томовата височина въ участъка Л и сжщо толкова минохвъргачки, западно отъ Канаритѣ въ участъка М. Всичко въ участъка на полка имаше 12 минохвъргачки. Останалата дружина се разполагаше въ полкова и бригадна поддръжка, както слѣдва:

Две роти, въ гората, западно отъ Стояновата височина и една рота северно отъ в. Пионеръ, съставляваха полкова поддръжка и една рота въ дола на Градещница рѣка — въ бригадна поддръжка.

Щабътъ на полка — северно отъ в. Пионеръ, а щаба на 1/8-а бригада — въ дола на рѣка Градещница — 6 километра по права линия отъ позицията.

Това шаблонно заемане за отбрана на Доброполската позиция, както ще видимъ по-после, има катастрофални послѣдствия. Преди всичко неправилно и неумѣстно бѣше включването на подучастъка М₃ къмъ Доброполската позиция, защото той заемаше изолирано положение съ открития си тилъ. Ротата, която го заемаше, трѣбваше съ собствени сили да изнесе борбата, съ какъвто и многочисленъ противникъ да водѣше бой, защото едно подвеждане на дружинната и полковата поддръжки въ време на бой бѣше немислимо и както ще видимъ по-долу, 9-а рота, която отбраняваше този подучастъкъ, стана жертва, безъ да може да се спаси единъ човѣкъ отъ нея. Единствена достъпна посока къмъ подучастъка М₃ бѣше отъ къмъ в. Шейновецъ — влизащъ въ участъка, на 3-а дивизия, следователно дѣсниятъ флангъ на тази дивизия трѣбваше да начева отъ подножието на Несторовата скала.

Маневрирането и хвърлянето на полковата и дружинни поддръжки къмъ застрашенитѣ или загубени пунктове отъ главната ни позиция бѣше почти невъзможно поради силния миненъ и артилерийски огънь, който противникътъ развиваше при всички свои действия на Добро поле, а пъкъ поддръжките се държаха много далечъ. Ето защо наложително бѣше създаването на силно укрепена втора отбранителна линия на

Стояновата височина — в. Шейновецъ и друга преградна позиция задъ първата отбранителна линия. Както ще видимъ по-долу, това фатално опущение има катастрофални послѣдствия за цѣлата ни отбрана.

Въ заключение ще отбележа, че най-важнитѣ височини: котата 1889. 7, Канаритѣ, Несторовата, Стояновата, Гръцкия постъ и Шейновецъ, вмѣсто да бждатъ включени само въ единъ участъкъ на една бригада, бѣха подѣлени между 2-а и 3-а дивизии и съ това се отнемаше възможността да бждатъ целесъобразно организирани за отбрана, а вслѣдствие на това стана осакатяването отбраната на съединителнитѣ флангове на дветѣ дивизии. Важността на казанитѣ височини е неоспорима. Завладяването имъ отъ противника разтваря широки врати къмъ в. Козякъ и по-насеверъ, както и стана.

Устройство на позицията и фортификационни постройки

Очебиешо бѣше, че цѣлата наша фортификационна система на Добро поле почиваше на идеята за воденето боя въ линия по фронта, а не и въ дълбочина, както налагаше планинскиятъ характеръ на мѣстността. Фортификационнитѣ постройки бѣха изградени на първата линия височини, а назадъ — на северъ, редъ планински гребени и върхове, великопenni планински преградни позиции, не бѣха укрепени.

На Добро поле нашата задача по укрепяването трѣбваше да се състои въ конкретизиране общо-теоретическия въпросъ за нуждата отъ укрепяване въ дълбочина, къмъ даденитѣ условия на мѣсто, време и сили, съ които разполагаме. На решителното мѣсто, въ решителния моментъ, ние не бѣхме тъй добре подготвени въ фортификационно отношение, за да можемъ да парираме решителния ударъ на противника.

Позицията на полка не бѣше тъй организирана, щото да е сигурно владението ѝ, когато неприятелътъ, следъ по-силна артилерийска и минна подготовка, настѣпи съ по-силни части. По цѣлото протежение на позицията, въ продължение на две години, бѣше създаденъ единъ окопъ съ профилъ за цѣлъ ръстъ, съ телена мрежа, отчасти плетена на дървени колове, а въ по-голѣмото си протежение създадена последователно само отъ нахвърлянето на телени рогатки (испански конници) на 5 до 6 метра предъ окопа.

Това препятствие бѣше съвсемъ неосolidно, защото всѣки попадналъ неприятелски снарядъ или мина разхвърляха рогатките и леко правѣха отвори въ теленото ни заграждение. Създаването на втория окопъ задъ първия, бѣше

започнато твърде късно и то тъй наблизу, щото при всъко огнево нападение отъ страна на противника еднакви биваха разрушенията отъ снаряди и мини, както въ първия, тъй и въ втория. Ходове за съобщения имаше достатъчно.

Ходъ за съобщения задъ котата 1889. 7 за къмъ Канаритъ въ участъка М.

Закритията за хората и картечниците бѣха създадени повечето въ първия окопъ и тѣ еднакво страдаха отъ неприятелския огънь когато биваше насоченъ по нашитѣ окопи. Съ малки изключения, тѣзи закрития бѣха не солидни. Подпорките бѣха слаби—дървени, покривъ отъ дървета, фашини, прѣстъ и камъни. При такива едни закрития само Провидението пазѣше защитниците на Добро поле при артилерийски и минни нападения отъ страна на противника. И наистина, имаше много случаи отъ затрупвания вследствие попадания на снаряди и мини по позицията. Едва презъ лѣтото на 1918 г. се замислихме за създаването на по-солидни закрития задъ окопитѣ, една частъ отъ които построихме по миненъ начинъ. Дървенъ материалъ и камъни имаше въ изобилие. Бетонирани наблюдателници и гнѣзда за картечниците нѣмахме. Само две скривалища за единъ наблюдателенъ постъ и за по две картечници издълбахме по миненъ начинъ на Скалистата, Несторовата скала и Котата 1889.7. Единственъ по-солиденъ наблюдателенъ пунктъ създадохме на последната кота съ бетонъ и той не бѣше напълно довършенъ въ навечерието на септемврийския бой. Той бѣше предназначенъ за артилерийски наблюдателъ — единственъ за цѣлия участъкъ на полка.

Причинитѣ, за да не могатъ да се създадатъ бетонни съоръжения сж, че нѣмаше наблизу пѣськъ. Такъвъ пренасяхме отъ долините на рѣкитѣ, отъ далечни разстояния, съ торбички. Извънредно трудно бѣше изнасянето на вода—толкова необходима за правене на бетонъ. Липсваше циментъ и желѣзо.

Много трудно бѣше обезводяването на окопитѣ и подслонитѣ, а честитѣ дъждове и продължителното топене на снѣговетѣ въ тази мѣстностъ наводняваха доста много, отъ което страдаха твърде много защитниците.

Като се вземе предъ видъ обстоятелството, че презъ по-големата частъ отъ годината защитниците трѣбваше да се борятъ съ природнитѣ стихии, както и да извършватъ поправки и почиствания по фортификационнитѣ постройки, много малко време имъ оставаше за работа по засилване на позицията.

Първиятъ редъ окопи бѣха приспособени отлично къмъ мѣстността, даваха отличенъ обзоръ и обстрелъ почти по цѣлото протежение отъ участъка на полка. Планинскиятъ характеръ на мѣстността бѣше наложилъ прокарването на първия окопъ малко предъ гребена на височинитѣ, които полкътъ трѣбваше да отбранява, и това му даваше преимущество надъ противника, защото нашитѣ наблюдатели имаха възможностъ всѣкога да предизвестятъ появянето на противника.

Начертанието на окопитѣ отъ първата линия въ планъ бѣше доста начупено, което даваше възможностъ взаимно да се фланкиратъ и не оставаше ни педя пространство отпредъ, което да не се обстрелва.

Мѣстата на картечниците въ окопитѣ отъ първата линия бѣха сполучливо избрани, само че липсваха солидни закрития за тѣхъ и, когато на 14. септемврий 1918 г. бѣ имъ отредено да изпитатъ могъществото на съвременнитѣ артилерийски и миненъ огньове по-ефикасно, тѣ станаха невредими за противника, ако и да бѣха много на брой — 24 въ първата линия окопи.

Подслонъ на канаритъ

Както споменахъ и по-горе, изкуственитѣ препятствия предъ първата линия окопи бѣха слаби, незначителни и не запазваха отъ изненади—освенъ това бѣха сложени твърде близо до окопитѣ.

Съ изключение на подучастъка М., предъ лѣвофланговата рота на полка, отъ Доброполската рѣка до Несторо-

вата скала, гдето окопитѣ бѣха изкопани въ висока букова гора и телената мрежа бѣше изплетена съ бодлива тель у самитѣ дървета, по цѣлото протежение на другитѣ подучастъци М₂ и М₁, както и въ участъка Л, телената мрежа бѣше създадена чрезъ нахвърлянето предъ окопитѣ дървени рогатки изплетени съ бодлива тель. Това стана поради близостта на противниковата позиция, вследствие на което всѣки опитъ за построяване на солидна телена мрежа на неподвижни устои е бивалъ съпроводенъ съ даване на много жертви.

Въ сжщото положение се намираше и противникътъ. Ако и настойчивъ, активенъ и работливъ, по сжщитѣ причини и той имаше сжщо такава телена мрежа, създадена отъ рогатки. Рогаткитѣ се приготвяваха задъ позицията, отъ германски пионери. Приготвяваха се отъ дървета, две кръстовища, прикрепени отъ двата края на единъ прѣтъ, дългъ 4—5 метра, изплетени и обвити съ бодлива тель. Рогаткитѣ се донасяха на рѣце задъ окопа близу до мѣстото, гдето трѣбваше да се наредятъ и презъ нощта се нареждаха предъ окопа незабелязано отъ противника. Въ подучастъка М₂ освенъ телената мрежа, бѣха направени и засѣки отъ дърветата, каквито имаше въ изобилие на това мѣсто. Планинския характеръ на мѣстността не позволяваше или, по-право правѣше излишно създаването на повече отъ два реда окопи. И наистина, още презъ 1917 г. е замислено започването и създаването на втори редъ окопи, които останаха на мѣста недовършени и до септемврийския бой 1918 г.

Въ участъка М втория редъ окопи бѣха прокарани много близу до първитѣ и този недостатъкъ се виждаше и разбираше отъ защитницитѣ. Поради твърдия теренъ бѣха издѣлбани на мѣста едва за стрелба на колѣне. Въ участъка Л втория редъ окопи бѣха прокарани по-далечъ отъ първитѣ, бѣха изработени по-грижливо и изпѣлниха назначението си, защото не страдаха едновременно отъ огъня насоченъ срещу първия редъ окопи, още повече, че въ този участъкъ първия редъ окопи опасваше отъ югъ двата упорни пункта Сипкавата и Скалистата височини. По цѣлото протежение предъ втората линия окопи бѣше прокарана слаба телена мрежа на дървени устои съ изключение на подучастъцитѣ М₂ и М₃, гдето остана недовършена.

Ходоветѣ за съобщение, ако и да ги имаме доста, не бѣха приведени за отбрана и неможеха да се използватъ за спирането на влѣзлия въ първата линия окопи противникъ, както и да се парира разпространението му. Особенъ трудъ бѣше положенъ за усъвършенствуване двата хода за съобщение между окопитѣ отъ първата и втора линия въ участъка Л. Презъ юлий 1918 г. тѣ бѣха разширени и вдѣлбани до степенъ, че позволяваха скрито движение на натоваренъ конь. Това обстоятелство бѣше отъ голѣма

важностъ за защитницитѣ на Сипкавата и Скалистата височини, които биваха изолирани при всѣки бой, поради близостта на противника и открития имъ тилъ.

Въ лѣвия участъкъ положението бѣше по-лошо. По крайния лѣви флангъ защитницитѣ бедствуваха въ буквалния смисълъ на думата отъ липса на ходове за съобщения и пѣтища между тила и окопитѣ. Отъ тила на позицията за Доброполското дере, Несторовата скала и Канаритѣ, покрай източния край на блатото, денемъ и при свѣтла нощъ, бѣше невъзможно да се мине незабелязано отъ противника. Неприятелскитѣ картечници южно отъ Несторовата скала не допускаха безнаказано никакво движение. Една малко калибрена батарея на противника отъ в. Голашъ сжщо не позволяваше движението. Трѣбваше да се минава на изтокъ презъ в. Шейновецъ и презъ участъка на съседния 29-и пех. полкъ, съ голѣми заобикаляния, за да се отиде по-прикрито въ крайния лѣвъ подучастъкъ на полка, или да се заобикаля отъ западъ Стояновата височина и Узуновата скала — за къмъ Канаритѣ. При това маневрирането съ тия заобикаляния едва би могло да се извърши за кратко време, както и съ по голѣми части.

Втората укрепена линия бѣше фиксирана отъ Узуновата скала, по южното подножие на Стояновата височина, на изтокъ до в. Шейновецъ, като обграждаше Доброполското блато отъ северъ. Тази линия бѣше пригодна за отбрана, като естествено силна позиция, особено по фронта, съ лежащото предъ нея Доброполско блато, като естествено препятствие. За укрепяването на тази втора отбранителна линия можѣ да се направи твърде малко.

На Гръцкия постъ, задъ лѣвия флангъ на полка, имаше две несолидни закрития, четири картечни гнѣзда и единъ напустнатъ окопъ, копанъ презъ 1916 год.

Въ началото на августъ 1918 г. се започна копането на единъ стрелковъ окопъ по Стояновата височина, който остана недовършенъ.

Фиксираната втора отбранителна линия наричаме *преградна* позиция, безъ да имаме втора укрепена линия за въ случай, че загубимъ първата. Изобщо строго замисленъ планъ за укрепяването на Добро поле нѣмахме.

Всичко, създадено за упорна отбрана, се дължи изключително на малкитѣ началници, които непосредствено ръководѣха борбата. За това виждаме, че септемврийскитѣ сѣдбоносни боеве ни завариха тамъ съ една единствена укрепена линия, съ единственъ приготвенъ за отбрана окопъ, трасиранъ по мѣстата на веригитѣ, които водиха борбата съ упоритъ противникъ още презъ есента на 1916 год.

Слабитѣ резултати се дължатъ до голѣма степенъ на липса на инструментъ. Едва презъ юний 1918 год. се набави

достатъчно инструментъ — голѣми лопати, кирки и брадви, които бѣха необходими за укрепяването, а до тогава нещастните защитници работѣха само съ носимия шансовъ инструментъ и съ 5—6 голѣми кирки на дружина!

Наистина, полкътъ имаше „памятна книжка“ по укрепяването на участъцитѣ. Въ тази книжка бѣше описана мѣстността, даваха се оценки на участъцитѣ и отдѣлните мѣста, състоянието на позицията, срѣдствата за отбраната и пр., обаче всичко това остана само на книга написано. Въпреки добрата воля на началниците, все пакъ малко биде сторено по укрепяването на тъй важния Доброполски участъкъ и причинитѣ за това трѣбва да се дирятъ още въ обстоятелствата, че позицията бѣше заета за отбрана отъ полка презъ 1917 год. почти неукрепена и въ време на бой. Презъ 1918 г. отбихме редъ неприятелски нападения и работихме при доста трудни условия — люта и продължителна зима, близост на противника, постоянна артилерийска и минна стрелба, малко работни рѣще, слаба храна, липса на инструментъ и пр. Съ една речъ, освенъ природните неслоди, трѣбва да прибавимъ и българското нехайство и безпечностъ.

Укрепяването на Доброполската позиция трѣбваше да ни даде гаранция за:

1. предпазване отъ неприятелския артилерийски и миненъ огънь;
2. сигурно наблюдение;
3. сигурни изкуствени препятствия;
4. сигурни връзки по фронта и въ дълбочина и
5. отличенъ обстрелъ, безопасни маневрирания по ходове за съобщения и окопи.

Всички тия елементи за една идеална позиция ние не можахме да създадемъ на Добро поле. На всѣки новодошелъ посетителъ отъ други участъци на южния ни фронтъ Доброполската позиция правѣше впечатление на типична дървена позиция — на всѣкъде се виждаха греди и дъски, а мѣстността бѣше планинска — скалиста, тъкмо пригодена за работа по миненъ начинъ.

„Канаритѣ“ въ лѣвия участъкъ бѣха най-слабо укрепени, а тамъ бѣше тактическия ключъ на полковата позиция, презъ който водѣше пътя за в. Кравица — в. Козякъ — долината на Вардара. Съ една речъ, мѣстото на решителния бой на Добро поле бѣше слабо укрепено по фронта и никакъ въ дълбочина. Предъ Несторовата скала купчина отъ камъни означаваша брустверъ на окопа. Въ лѣвия участъкъ противникътъ бѣше извънредно близко до насъ — тъкмо до най-несолидно укрепената частъ. Тукъ нашитѣ и противникови часови можеха да се разговарятъ.

Животътъ въ полка

За да се има ясна представа за морала на Доброполскитѣ защитници, ще разгледамъ въ подробности живота въ полка тъй, както се рисуваше презъ лѣтото на 1918 г. въ навечерието на сѣдбоноснитѣ боеве, въ резултатъ на които загубихме Добро поле.

Тежката зима и още по-тежкитѣ условия, при които тя бѣше прекарана отъ Шейновци, бѣха оставили очебиенъ отпечатъкъ на преуморени и изтощени хора. Външниятъ видъ на офицери и войници бѣше отруденъ — изглеждаха почернѣли отъ студовѣтъ, изтощени.

Лѣтото поободри хората, понеже имаха възможностъ да излизатъ и стоятъ вънъ отъ скривалищата по-продължително време.

Бойнитѣ традиции, завещани на Шейновци отъ пораншнитѣ кръвопролитни борби, поддържаха духа до известна степенъ въ полка.

Офицеритѣ, въ болшинството си отъ запаса, бѣха предани на дѣлото, дисциплинирани, върни на дълга и клетвата борци. Тѣ полагаха голѣми грижи за подчиненитѣ си, поддържаха духа и дисциплината, освѣтляваха подчиненитѣ си върху важността на борбата и важната задача, възложена на полка.

Действащитѣ офицери, възпитаници на военното на Негово Величество училище, се броеха на прѣсти; офицеритѣ, произведени отъ подофицери, бѣха сжщо твърде малко; преобладаващо болшинство бѣха възпитаници на школата за запасни подпоручици. Изобщо офицеритѣ бѣха недобре облѣчени и хранени, не добре третирани, но безропотно сподѣляха тежката участъ на своитѣ подчинени на тъй важната позиция.

Офицеритѣ, по облѣкло, малко се различаваха отъ войницитѣ, ако не носѣха отличителнитѣ погони. Въ полка нѣмаше уредени работилници и никому не можеше да се послужи. Продължителното стоене на тежката позиция бѣше лишило офицеритѣ отъ облѣкло и обувки. Краткосрочнитѣ и рѣдки отпуски не имъ даваха възможностъ да си приготвятъ такива, когато отиваха въ България. Въ болшинството си тѣ бѣха бедни хора, а въ полка не бѣ направено нищо за съшиване облѣкло и обувки на економически начала и тѣ биваха принудени да ходятъ съ войнишки дрехи и чизми, при това зле прогонени. Домашнитѣ отпуски, които ободряваха хората, не се даваха редовно. Подъ разни предлози офицеритѣ се задържаха отъ отпускъ и отиваха въ такъвъ презъ 7—8 месеци, а отиването въ отпускъ отъ Добро поле бѣше цѣло изтезание.

Разстоянието отъ позицията, презъ с. Мелница—с. Дюня—с. Бѣловодица — до с. Трояци се минаваше пешкомъ. Поради

това, че липсваха превозни средства, пренасянето на багажитъ ставаше много трудно, въпреки че разстоянието от позицията до с. Трояци беше 60 км. Въ с. Трояци отпускаритъ тръгваше да чакат дълго време за тѣсноколейната желѣзница, за да ги превозятъ до гара Градско на открити вагончета. Естествено, при такова пътуване отпускаритъ се затрудняваха.

При все това отъ отпускъ офицери и войници се връщаха доста ободрени духомъ и се залавяха за работа.

Войниците имаха доверие въ своитѣ началници. Тѣ не скриваха желание и интимна мисълъ да работятъ усърдно и бранятъ позицията презъ лѣтото, за да имъ се даде почивка презъ зимата, като ги смѣнятъ отъ Доброполската позиция. На тази тема най-често се водѣха разговори и мисълта, че е възможно да ги оставятъ още една зима на Доброполската позиция, не имъ действуваше особено ободрително,

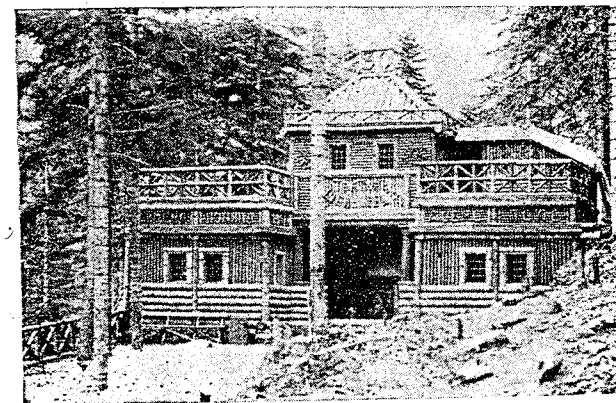
Съ стопяване на снѣговетѣ, презъ май 1918 г., още не бѣха реставрирани разрушенията на позицията и противникътъ предприе пролѣтната си офанзива за завладяването на Добро поле. Явна бѣше голѣмата умраза къмъ врага срѣдъ Шейновци. Тѣ, които изнесоха една непосилна борба съ природнитѣ стихии презъ зимата, вложиха амбиция да съкрушатъ този врагъ, който се опитва да имъ отнеме Добро поле, лобното мѣсто на толкова много тѣхни другари. И наистина, борчески духъ бѣше овладѣлъ бойцитѣ и тѣ съкрушиха врага, като го накараха за дълго време да не се показва вѣнъ отъ окопитѣ си.

Следъ пролѣтната офанзива всички се заловиха за усиlena работа по засилване на позицията. Почна се построяването на нови закрития, на наблюдателни пунктове, ходове за съобщения. Войници и офицери заработиха съ видимо усърдие.

Както споменахъ и по-горе, отпускитѣ поддържаха духа въ полка. Известни постройки на позицията се даваха на предприемачи-войници срещу възнаграждение едномесеченъ домашенъ отпускъ. Даваната на акордъ работа войниците извършваха добросъвестно и усърдно. По този начинъ започнаха да се създаватъ наблюдателници и закрития въ скали, които се смѣтаха за непробиваеми. Почнаха да се замислятъ за подобрене условията въ живота на бойцитѣ. Единствена мѣрка въ това отношение бѣше построяването на войнишки театъръ и създаване войнишка театрална труппа.

На 7.5 км. задъ позицията на полка, въ дола на рѣка Градешница, биде построенъ разкошенъ театъръ. По построяването му работѣше дружината отъ полковата поддръжка, която сѣщевременно пренасяше мини, патрони, строителни материали на дълги разстояния по стрѣмни пътеки.

Войниците гледаха не добре на този театъръ, защото допускаха, че той става причина за обвързването имъ съ Доброполската позиция. На него тѣ гледаха като на опасенъ врагъ, който би могълъ да ги задържи още една зима на

Театъръ на 30-и пехотенъ Шейновски полкъ въ долината на р. Градешница, северно отъ Добро поле

ужасната позиция. И когато, въ края на месецъ августъ 1918 г., театърътъ бѣше готовъ и се дадохъ 2—3 представления войниците отиваха съвсемъ неохотно. Представленията се даваха въ днитѣ за почивка. Ротитѣ отъ полковата поддръжка, за които се даваше представлението, трѣбваше да слизатъ отъ бивака при в. Пионеръ въ дола на рѣка Градешница, разстояние отъ 4.5 км. по стрѣмна камениста пътека и на връщане, следъ свършване на представлението, за да не се изкачватъ праздни, войниците се натоварваха съ дѣски, бодлива телъ, мини, патрони, торбички съ пѣськъ и пр.

По този начинъ създаването на удоволствие и развлѣчение въ днитѣ, отредени за почивка, се завършваше съ усиленъ трудъ и резултатитѣ бѣха отрицателни.

Презъ юний и юлий 1918 г. командирътъ на 1/8-а бригада направи последователно инспекторски прегледи на дружинитѣ отъ полка, когато се намираха въ позицията, при полковия театъръ, въ долината на рѣка Градешница, при пѣленъ уставенъ церемониалъ, съ музика и развѣто полково знаме.

При прегледа на 3-а дружина, на 6. юлий, той констатира отлична дисциплина, стегнатостъ и бойна готовност. На инспекторското изпитване отдѣлни войници му заявиха оплаквания, че дрехитѣ имъ сѣ много изпокъсани, други, че не сѣ отивали повече отъ 6 месеца въ отпускъ, а двама или

трима заявиха, че молят да се смѣни полкътъ отъ тази позиция и да си отиде въ 8-а дивизия на Струмския фронтъ. Следъ това командирътъ на бригадата държа прочувствена и силно патриотична речъ, въ която изтъкна необходимостта отъ търпение, важността на борбата и понасяне несгодитъ на войната. Неговитъ думи повлияха на войниците ободрително, което се изрази въ мощното имъ „ура“ за Царя и отлично минатъ церемониаленъ маршъ.

Следъ прегледа командирътъ на бригадата изказа своето задоволство и благодари на командира на дружината и офицеритъ за сравнително бодрия духъ на войниците.

Офицеритъ отъ 330-а дружина следъ прегледа отъ бригадния командиръ на 6. юлий 1918 г. Въ срѣдата е командира на дружината майоръ Б. Станчевъ

Презъ лѣтото нашитъ вестници оповестиха ревностно 14-тѣ Уилсонови точки за ликвидирание Свѣтовната война безъ победители и победени, като се предоставя самоопредѣление на народитъ чрезъ плебисцитъ. Това действа на бойцитъ и тѣ започнаха да не виждатъ вече смисълъ въ про-

дължаване на борбата.

Въ ротитъ почна да се явява духъ на манкиране и отчаяние. Почнаха да се явяватъ случаи на дезертиране въ тила. Първоначално дезертиранията се проявяваха въ единични случаи и, въпрѣки всички взети мѣрки, се увеличаваха прогресивно. Бѣгаха преимуществено албанцитъ, гъркоманитъ и сърбоманитъ, които бѣха изпратени отъ допълняващата дружина за попълване загубитъ въ полка, като отвличаха съ себе си и оржжието.

Зоркото бдение отъ страна на офицеритъ и подофицеритъ се засили. Държаха се редъ беседи за дисциплината, важността на борбата и лошитъ катастрофални послѣдствия отъ упадъка на духа — нищо не помагаше. Ежедневно се забелязваше постепенно упаднение на дисциплината. Зачестиха закъснявания отъ домашенъ отпускъ, при това умишлени закъснявания съ десетки дни.

Имаше случаи изпратенитъ за сждане въ полевия воененъ сждъ на дивизията войници своеволно да отиватъ по домоветъ си. Отъ съседния 29-и пех. Ямболски полкъ почнаха да дохаждатъ сжитѣ тревожни вѣсти за упадъка на духа и дисциплината срѣдъ войниците. Дойдоха слухове за атентати срещу офицери, а най-важно отъ тамъ се разпространи вѣстятъ, че трѣбвало да се стои на позицията и отбранява само до 10. септемврий 1918 год., когато изтичалъ тригодишния срокъ на договора ни съ централнитъ сили за воюване! Следъ визираната дата ние сме били свободни да сключимъ сепаративенъ миръ съ Съглашението и такъвъ на всѣка цена трѣбвало да сключимъ!

Въпрѣки всички взети мѣрки, този слухъ упорито се разпространяваше срѣдъ войниците и на тази тема постоянно се говорѣше между тѣхъ. Разложението неусѣтно растѣше. Войниците не скриваха желанието си да не останатъ още една зима на Добро поле, като обясняваха, че всичкото имъ нещастие прсизхожда отъ тамъ, че сж злетретираны, лошо облѣчени и лошо хранени, защото сж въ чужда дивизия. Ежедневно почнаха да заявяватъ на началниците, че трѣбва да се направятъ сериозни постѣпки за изпращане на полка въ 8-а дивизия на Струмския фронтъ.

Упадъхътъ на духа и дисциплината се изрази и въ атентатъ срещу офицеритъ. На 30. августъ, къмъ 19 часа, командирътъ на 3-а дружина бѣше събралъ всички офицери отъ дружината, за да имъ обясни важността на обявената повишена бойна готовностъ на полка и предстоящото излизане на предната лания за смѣняване на 2-а дружина. Офицеритъ бѣха събрани въ единъ голѣмъ подслонъ, въ гората при Раклитъ, кждето бѣше полковата поддръжка. Въ момента когато се разотиваха офицеритъ, нѣкой хвърли бомба бухалка презъ комина на подслона, която експлодира, когато бѣха излѣзли офицеритъ, и рани командира на дружината и адютанта му. Отъ следствието не можаха да се установятъ авторитъ на това злодеяние, обаче, упорито се мѣлвѣше, че атентатътъ билъ насоченъ срещу командира на 9-а рота, който се отнасялъ нетактично къмъ войниците и често имъ нанасялъ бой.

Зачестиха случаи отъ умишлени заболявания, умишлени наранявания съ очевидно намѣрение да се отклонятъ отъ стоенето на позиция. Въ полковия лазаретъ започнаха да се явяватъ войници съ рани по тѣлото отъ неизвестенъ произходъ. Въ послѣдствие, когато случайтъ зачестиха, можа да се узнае, че необяснимитъ заболявания произхождали отъ инжектирания съ газъ и посрѣдствомъ специални билки, които, държани превързани по разни части на тѣлото, откривали рани, които искаха продължително лѣчение, следователно и продължително ходене по болницитъ. Това накар-

старшия полкови лѣкаръ да вземе строги мѣрки, на което му се отговори съ атентатъ. Една нощъ хвърлиха презъ прозореца на жилищното му помѣщение при лазарета 4 бомби, които по едно щастливо съвпадение не експлодираха и лѣкарътъ остана по чудо невредимъ.

Изобщо духътъ на бойцитѣ упадна значително въ вечерието на септемврийскитѣ боеве и една привидна дисциплина се поддържаше само подъ строгостта на военнаказателния законъ.

Въ картечнитѣ роти имаше сравнително по-голяма дисциплина. Това се дължи на факта, че въ тѣхъ войницитѣ бѣха подбрани и преимуществено българи отъ старитѣ редѣли на Царството.

Въ домакинско отношение полкътъ бѣше много зле. Домакинътъ на полка бѣше единъ старъ капитанъ, произведенъ въ първи офицерски чинъ отъ подофицеръ, човѣкъ съ низка култура, безъ всѣкаква инициатива, който чакаше за всичко заповѣди отъ полковия командиръ и който бѣше въ състояние само да полуизпълни тѣзи заповѣди. Като се има предъ видъ, че полкътъ извърши неимовѣрни походи, естествено е, че при Добро поле се яви съ достаразстроено домакинство.

Обозъ почти нѣмаше, домакинството си служеше съ ротнитѣ товарни и яздитни коне и дружиннитѣ каруци, които единствени бѣха останали запазени, благодарение усиленитѣ грижи на ротнитѣ командири. Полковиятъ обозъ бѣше разпилянъ отъ дългитѣ походи и нищо не бѣше направено за обновяването му, въпрѣки че се отпускаха достатѣчни кредити. Положението бѣше стигнало до тамъ, че презъ пролѣтътъ на 1918 г. домакинството на полка бѣше останало безъ коне — голѣма частъ бѣха измрѣли. Стана нужда да се взематъ всички коне отъ пехотнитѣ и картечни роти за обслужване на домакинството. Бѣха оставени само по единъ яздитенъ конъ на дружиннитѣ командири.

Причини за измирането на конетѣ и лишаването на полка отъ обозъ бѣ и силно пресѣчената планинска мѣстностъ, въ която полкътъ действуваше отъ априлъ 1917 г. Къмъ това трѣбва да се прибави вината на органитѣ отъ домакинството, които бѣха слабо заинтересовани и твърде неопитни въ работата си. Полковото домакинство се облѣгаше за всичко на дивизионното интендантство и нищо не бѣ сторено презъ лѣтото на 1917 г., за да осигури прехраната на конетѣ презъ зимата. Нищо не бѣ сторено за обновяване на конската амалиция. Самари, седла и принадлежноститѣ имъ бѣха дошли до негодностъ. — Никаква инициатива отъ домакинството за поддържането и подновяването имъ. Ако се срещнѣше по-добре подтегнатъ и стѣкменъ конъ, това се дължеше непременно на частната инициатива на нѣкого отъ строевитѣ роти,

което пораждаше всеобщо удивление и ставаше пословично въ полка. Естествено, че при такова едно жалко състояние на обоза страдаше прехраната и снабдяването.

Прехраната на хората бѣше сжщо така зле поставена. Биваха случаи, когато цѣли взводове и роти мълчаливо отказваха да ядатъ сготвената храна. Продукти не се отпускаха редовно и поради липса на едни продукти не се отпускаха други въ замѣна, а органитѣ на прехраната винаги се извиняваха, че интендантството не отпускало. Действителността бѣше друга. — Прехраната се обслужваше отъ пълното щатно число хора, плюсь още толкова прикомандировани отъ строевитѣ роти и много малко се правѣше за доставянето на това, що интендантството не можеше да даде.

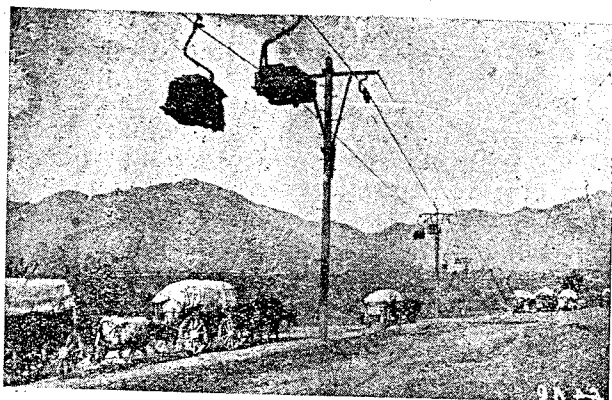
Завеждащъ прехраната — поручикъ и неговитѣ трима помощници — единъ подпоручикъ и двама офицерски кандидати, бѣха разпрѣснати, съ единъ голѣмъ брой подофицери и войници, почти по цѣлия Балкански полуостровъ! Единъ помощникъ завеждащъ прехраната завеждаше полковата мандра и изхранване добитѣкъ за полка на Бѣломорския брѣгъ, при с. Енидже, не далечъ отъ градъ Драма. Сжщиятъ ржководѣше сѣнокосене въ околноститѣ на с. Любимецъ, Одринско, гдето бѣше постоянното му седалище.

Втори помощникъ завеждащъ прехраната ржководѣше сѣнокосъ и събиране добитѣкъ за храна на полка въ Сърбия, гдето бѣше и сѣдалището му.

Трети помощникъ ржководѣше зеленчукова градина и събираше хранителни припаси въ околността на с. Витанци, Валешко, съ седалище въ гр. Велесъ.

Полковата зеленчукова градина, въ земището на гр. Прилепъ, не можеше да задоволи нуждитѣ на полка. Мѣстото ѝ не бѣше тамъ, защото, поради голѣмото разстояние до позицията на полка и липса на удобни съобщителни срѣдства, никога не даваше прѣсенъ зеленчукъ. Набраниятъ отъ полковата градина зеленчукъ се пренасяше съ кошове до гара Трояци, кждето се прехвърляше въ затворени сандѣци, за да не бжде изкраденъ при превозване по въздушната линия, презъ с. Дюня, с. Мелница до въздушната станция Св. Пантелеймонъ, отъ гдето се превозваше на волски кола до разходния продоволственъ складъ на полка, тѣй наречениятъ „Червенъ складъ“, поради това, че бѣше боядисанъ отъ вънъ червено. Този складъ отстоеше на цѣли 18 клм. отъ позицията на полка и пренасянето на зеленчука отъ тукъ ставаше на товарни коне. Това разстояние можеше и наложително бѣше да се съкрати, като се премѣсти склада близу до позицията на полка, както бѣха направили всички други полкове, но завеждащъ прехраната намираше тукъ по-голямо спокойствие и се противопоставяше на всички опити на погорното началство да се премѣсти по-близу до позицията.

Държането на разходния продоволствен склад на цъли 18 клм. въ тила на позицията бѣше противно на положението и престѣпно.

Въздушната линия с. Трояци—с. Дюня—с. Мелница—в. Св. Пантелеймонъ, по която се пренасяха бойни припаси и продукти. Подъ нея во-зеха нашитѣ първобитни обози съ волски и биволски коли

До колко бѣше безразборенъ разходътъ на хората въ домакинството иде да покаже факта, че бѣха създадени още 4 полкови склада за облѣкло, вещи и хранителни продукти

Въ гр. Прилепъ полкътъ държеше складъ отъ продоволствени припаси. Завеждащъ прехраната не се стѣсняваше да обяснява, че тамъ държалъ голѣми количества фасулъ, брисъ, захаръ, чай и пр., за да не ги знае второ дивизионно интендантство, тъй като, ако узнае, че полка има запаси отъ продукти, ще спре да отпуска нови.

При моста Расимъ бей на рѣка Черна полкътъ поддържаше вещеви складъ. Тамъ между многото вещи бѣха складирани около за два вагона нови германски дрехи и чизми, въ това време, когато мнозина отъ защитниците на Добро поле ходѣха съ свършено изпокъсани дрехи и боси.

Трети складъ имаше на гара Трояци, съ значителенъ персоналъ, гдето се получаваха и отправяваха хранителнитѣ припаси и др. вещи за полка.

Четвърти складъ имаше на гара Градско, гдето се складирваха нѣкои вещи и предмети, отпущнати отъ дивизионното интендантство, които грижливо се прибираха тамъ, за да ги запазимъ за следъ войната!

По този начинъ разпрѣснато едно полково домакинство, очевидно е, до колко можеше да обслужва полка.

Полкътъ нѣмаше работилници за поддържане облѣклото и снаряжението. Такива се откриха едва презъ августъ 1918 г. по настояването на дружиннитѣ командири. Нито на единъ офицеръ не бѣха направени ботуши, а отпущнатиятъ коженъ материалъ се натрупваше въ складоветѣ при Расимъ бей и Градско за следъ войната!

Между офицеритѣ се знаеше, че въ полка презъ цѣлата война сѣ направени само два чифта чизми.

Въ дружинитѣ нѣмаше посуда за хранене на офицеритѣ. Последнитѣ се хранѣха въ ротитѣ си твърде мизерно, защото не имъ се отпускаха редовно продукти, а и нѣмаше отъ кжде да си купятъ такива. Презъ юлий 1918 г. излѣзе една тайна заповѣдь по действащата армия, съ която се запрещаваха даване подобрена храна на офицеритѣ, дори и съ тѣхни срѣдства, за да не се дразнѣли войницитѣ. Офицеритѣ отъ щаба на 3-а дружина щѣха да станатъ жертва презъ месецъ юлий, вследствие отравяне отъ яденето, което имъ се приготвяваше въ една стара медна бака, некалайдисвана отъ твърде дълго време.

Самата позиция на полка въ домакинско отношение бѣше занемарена до безгрижностъ. Бойцитѣ трѣбваше да си носятъ вода отъ Доброполското блато и дерето северозападно отъ Котата 1889. 7, само съ манерки, защото липсваха други сѣдове. Бойцитѣ се бѣха примирили съ положението да се миятъ на 15 дена единъ пѣтъ, т. е. следъ смѣна отъ позицията, защото липсваха кофи за вода, която можеше да се вземе на единъ клм. отъ главната позиция, пѣтищата до кждето се обстрелваха постоянно отъ артилѣрията и минохвъргачкитѣ на противника. Разтакаването на хората въ тила на позицията бѣше съпроводено съ даване на лишни жертви. Енергичнитѣ постѣпки на единъ отъ дружиннитѣ командири заставиха домакина на полка да достави качета за вода за скривалищата. Снабдяването скривалищата съ вода помогна твърде много, въ последствие, защитниците да затулватъ входоветѣ съ мокри платници противъ отровни и задушливи гззове на противниковата артилѣрия.

Топла храна се приготвяваше ежедневно, макаръ и далечъ задъ позицията. Разнасянето на храната ставаше съ баки по скривалищата и окопитѣ, при затихване на противниковия огънь. Това ставаше доста редовно, защото въ опредѣлено време минниятъ и артилѣрийски огънь отъ дветѣ страни утихваше — като че ли се сключваше примирие за хранене. Храненето на войницитѣ ставаше въ скривалищата или до самитѣ имъ входове, особено въ приближенитѣ до противника участъци, кждето по нѣкога противникътъ изнедаваше съ огневи нападения тъкмо въ време на хранене.

Скривалищата, въ по-голѣмата си частъ, бѣха тъмни и имаха нужда отъ освѣтление не само нощемъ, но и денемъ

особено за офицерите, които бяха претрупани с писмена работа. Освѣтлението ставаше посредством газеничета. Отпусканата газ не достигаше и едва през август 1918 г. се доставиха карбитни лампи, като газеничетата се дадоха за освѣтление на войнишкия скривалища.

Отоплението ставаше с дърва и дървени вжглища. Въ всички скривалища имаше камини за огън, а въ някои от подслоните на офицерите бяха поставени малки ламаринени печки. Денем отоплението ставаше изключително с дървени вжглища, защото всѣкакъв дим от комините на скривалищата предизвикваше минен и артилерийски огън от страна на противника.

Часовите въ окопите се отопляваха тоже с дървени вжглища, разпалени въ специални мангали, приготвени от сръбски (французки) желѣзни каски, надупчени от страни за минаване на въздуха. Такива каски имаше твърде много на Добро поле — трофеи от боевете. Нашият изобретателен войник използваше всичко на позицията. На предния скат на окопа забиваха един колец, на който закачваха с кабел импровизирани мангали за огрѣване, въ които се поддържаше постоянен огън с прибавяне на дървени вжглища. Отоплението продължаваше кръгла година, защото позицията се намираше на едно значително превисшение над морското равнище — 1889.7 метра. На 9. юний 1918 г. на Добро поле валѣ снѣгъ. Даже през юлий и август защитниците бяха принудени да ходят с шинели.

Покрай много лишения и несгоди, защитниците на Добро поле бяха щастливи да разполагат с дърва и дървени вжглища изобилно. Всѣка рота имаше команда от по 4—5 войници, които приготвяха постоянно вжглища от неизчерпаемите гори, с които бѣше покрита тила на позицията. Вжглищата се пренасяха на позицията от войниците на грѣб, с универсалната носилка — войнишкото платнище. Съ войнишки платнища се пренасяше всичко необходимо на позицията.

Дървен строителен материал имаше въ изобилие, особено боровъ. Полкът имаше бичкиджийница с гатеръ, въ долината на р. Градешница, до полковия театър, където приготвяха греди и дъски, безъ всѣкакви ограничения от нѣкакви лесничии или горски сражари. Девственните борови гори даваха изобилен материал, който се използваше, освен за фортификационни постройки, но и за жилищни помѣщения, каквито се направиха за щабовете на полка и бригадата. Само от боровъ материал биде построен и полковия театър въ чийто салон се събираха 250 зрители.

Ще завърша изложението си за състоянието на полка въ домакинско отношение с хлѣба. Той се приготвяваше

задъ позицията, може въ долината на р. Градешница, съ брашно доставявано от дивизионното интендантство.

През първите месеци на 1918 г. се даваше по един килограм хлѣб на човѣкъ, а въ последствие, съ стоплюване на времето, се намали на 800 грама. Отчетността по хлѣбопеченето извършваше полковото домакинство. И тук българската пестеливост и лъжата се проявиха. Заповѣдано бѣ да се дава на бойците 1 килограм хлѣб дневно. Какъ се е мѣрило и теглило не зная, но войниците ни открили, че другарите им от съседния 10-и пех. Родопски полк ядѣли по-големи хлѣбове, приготвявани въ тяхната полкова фурна. Въ юний, при един разговор с домакина на полка, узнахъ, че сме имали спестено и укрито 60,000 кгр. брашно. Вследствие броженето на нашите войници, заради намаленото тегло на хлѣба, дивизионният интендант надникнал въ нашата полкова фурна и безъ малко щѣлъ да открие „спестеното“ ни брашно. За да предотврати по-големи неприятности и за да не тури ржка на това брашно интендантството, домакинът наредил да се приготвяват хлѣбове по 1200 грама, до изчерпване на спестеното. Чухме, че въ съседния 10-и пех. Родопски полк имало брожение и протести, че Шейновци ядѣли по-големи хлѣбета от тях, а въ същото време те не знаеха, че това увеличение се дължи на по-раншното намаление. Когато въпросът се разясни, постоянно се чуваха весели закачки между нашите и Родопци.

На позицията се бяха разведили извънредно много мишки и плѣхове, които унищожавали хлѣба на бойците. Мишките бяха тъй много, че невъзможно бѣше да се запазят хранителни продукти въ раниците и подслоните.

Въ подслона на началника на участъка „М“ имаше толкова много плѣхове, че се гонѣха и сновѣха свободно. Следъ като унищожавали всичко, каквото намѣрѣха за ядене, тия нежелателни наши съжител по позициите изгриваха и книгите, които се намираха при насъ. Нощем те най-безпрепятствено лазѣха по леглата ни и ни принуждаваха да завиваме грижливо главите си под одеалата, за да се избавим от неприятния имъ миризъ и още по-неприятното докосване до лицата ни. Една нощ забравихъ на масичката си въ подслона разтворена картата на позицията, подлепена на хасе. Сутринта намѣрихъ картата изядена до неузнаваемост. Парчетата от нея бяха разнесени по леглото ми. Борбата на плѣховете за тази плячка е била голяма, което се виждаше от гътнатата мастилница, която бѣше близу до картата, а от разлѣтото мастило бяха отпечатали краката си, освен по масичката, но и по хасената възглавница на леглото ми. Отпечатъците бяха колкото на малко котенце.

Мишките и плъховете имаха свои смъртни врагове — невѣстулките, които сжщо се бѣха развѣдили по позицията.

Единъ день, когато 3-а дружина бѣше въ поддръжка, офицеритѣ се бѣха събрали на общъ обѣдъ въ една дѣсчена барака задъ позицията. По време на обѣда навлѣзоха, съ силенъ бѣгъ и цвѣртение, голѣмъ брой плъхове, не по-малко отъ 25—30, подгонени отъ една невѣстулка. Виждайки се обградени въ бараката, плъховете започнаха да се изкачватъ по гредитѣ съ лудо бѣгане. Невѣстулката, щомъ настигнѣше нѣкой отъ тѣхъ, умъртвяваше го съ хапане по врата, изоставяше го и се нахвърляше на другъ плъхъ. Изненадата отъ тази ненадейна борба бѣ голѣма. Офицеритѣ наскочаха отъ трапезата и кой съ каквото може започнаха да преследватъ и избиватъ плъховете.

Войнишкиятъ новинарски духъ бѣ развитъ до висша степенъ на Добро поле. Офицеритѣ научаваха новинитѣ първо отъ войницитѣ, а по-късно отъ началницитѣ. „Агенция редникъ“ ревностно и своевременно разпространяваше новинитѣ. Вечеръ късно дохождаха на позицията ротнитѣ артелици да донасятъ хранителни продукти и отъ тѣхъ узнавахме, кога ще има настѣпление, кога ще има смѣна на позицията, кога ще има отпускъ и изобщо всичко, каквото става въ щабовете. Телефониститѣ сжщо бѣха източници на новини, които свѣткавично се разпространяваха изъ ротитѣ.

До каква степенъ бързо се разпространяваха новинитѣ, иде да покаже следниятъ случай.

Въ началото на августъ дойдоха въ щаба на 2-а Тракийска дивизия главнокомандващиятъ генералъ Жековъ и престолонаследникътъ Н. Ц. В. князь Борисъ, последниятъ като офицеръ за порѣчки при главнокомандващия.

Кога и какъ сж се научили нашитѣ бойци за това, може да се сжди отъ обстоятелството, че сжщия день, когато главнокомандващиятъ и престолонаследникътъ отиваха на коне отъ в. Моминъ гробъ за щаба на 30-и Шейновски полкъ, на в. Пионеръ намѣриха писмо, закрепено на колъ всрѣдъ пѣтя и адресирано до Н. Ц. В. Престолонаследника. Това бѣ войнишко писмо, въ което го молѣха да се застъпи предъ Царя за смѣняването на полка отъ позицията, защото войницитѣ били много измжчени и изтощени.

При своето посещение на Добро поле Н. Ц. В. Престолонаследникътъ, до като главнокомандващиятъ билъ заетъ въ разговоръ съ бригадния и полковия командири въ щаба на полиа пожелалъ да види позицията и бойцитѣ Шейновци. Все повече и повече заинтересуванъ, Той се увлѣклъ и дошълъ на предната позиция, на най-силно обстрелваното мѣсто отъ противникови мини, кждето ежедневно се давали жертви. Когато главнокомандващиятъ узналъ това, пратилъ да Го по-

викатъ и като неговъ по-старши началникъ, му направилъ бащинска бележка за риска, на който се е билъ изложилъ.

Войницитѣ, узнали за този случай, дълго коментирайки тоя случай въ връзка съ военната дисциплина, бѣха възхитени и много възрадвани отъ това посещение на любимия отъ всички Престолонаследникъ.

Ще спомена нѣщо и за духовнитѣ връзки срѣдъ офицеритѣ Шейновци. Отношенията на нѣкои офицери къмъ командира на полка не бѣха добри. Особено командиритѣ на 1-а дружина и 1-а картечна рота бѣха въ неприязнени отношения съ полковия командиръ. Вината, изглежда, бѣше отъ дветѣ страни и тия отношения бѣха отъ естество да разколебаятъ довѣрието и уважението между началници и подчинени.

Биха могли да се напишатъ цѣли томове отъ интересни случки и преживѣлици на историческото Добро поле. Това, което изнесохъ до тукъ, достатъчно обрисова живота на полка.

Свръзки

Свръзката по фронта и тила на позицията се поддържаше посредствомъ телефони, хелиографи, летеща поща, сигнализация съ трѣби и сигнални ракети.

Телефонитѣ бѣха въ жалко състояние. Материалната частъ, апарати и кабелъ бѣха дошли до негодностъ отъ дълго употребление. Всички дружинни и ротни участъци бѣха свързани съ телефони, обаче редовни разговори много трудно се водѣха, поради честото кжсане на кабела отъ противникови мини и снаряди и поради това, че по-голѣмата частъ отъ телефоннитѣ апарати бѣха повредени и станали негодни.

Началникътъ на дружинния участъкъ „М“ си служеше съ апаратъ, който не можеше да повика друга станция, а разговоръ можеше да води само, когато го повикатъ.

Липсваха и елементи за телефоннитѣ апарати. Началстващитѣ лица бѣха принудени да си служатъ съ сухи електрически батерийки за фенерчета, за да засилватъ тока на своитѣ станции. Линиитѣ бѣха разставени на открито — на върлини. Имаше само една линия успоредна по фронта.

Две дружинни централни станции, съ по единъ номераторъ въ участѣитѣ „Л“ и „М“, обединяваха свръзката съ своитѣ ротни подучастѣци. Една полкова централа, на върха Пионеръ, обединяваше свръзката съ двата дружинни участѣка „Л“ и „М“. Всички станции бѣха скачени само съ една линия, когато условията на отбраната налагаха да иматъ по две и три запасни линии въ различни посоки.

Липсваше брониранъ кабелъ, а наличниятъ бѣше до такава степенъ късанъ и свързанъ, че бѣ негоденъ да се сложи въ канавки.

Изобщо телефонната мрежа на позицията не бѣше сигурно средство за свръзка и печално е, че тя отдѣляше отъ редоветъ на бойцитъ доста много хора, които при почването на всѣки бой бездействуваха, понеже и телефонитъ не работѣха.

Донесения, доклади, оплаквания на дружиннитъ командири не помагаша.

Началникътъ на телефонната команда — поручикъ, по професия даровитъ архитектъ, бѣше заетъ цѣлото лѣто съ постройката на полковия театъръ въ долината на рѣка Градешница и не се вестяваше на позицията.

И така, най-доброто средство за свръзка въ позиционната война — телефонътъ — не бѣше използванъ поради гореизложенитъ причини.

Хелиографътъ бѣше по-надеждно средство за свръзка на Добро поле. Всѣки дружиненъ участъкъ имаше по два хелиографни апарати, отъ които работѣше само по единъ за свръзка съ полковия наблюдателенъ пунктъ на Стояновата височина. Войниците хелиографисти бѣха слабо обучени и трудно приемаха хелиограми.

Както и да е, хелиографитъ осигуряваха свръзката само между дружиннитъ командири и командира на полка.

Свръзката по фронта не можеше да се устрои съ хелиография, защото мѣстото не позволяваше.

При началника на участъка „М“ имаше една германска хелиографна станция, която имаше назначение да поддържа свръзка съ тѣхната станция на Стояновата височина. Това бѣха органи на германското командване, които го държаха въ ведение за положението на Добро поле.

Летещата поща, която бѣхме организирали, съгласно устава за полската служба, и която единствено се използваше широко при отбраната на Добро поле, имаше своитъ неудобства. Този видъ средство за свръзка сѣщо не бѣше сигурно, защото свръзката бѣше най-често необходима въ време на бой, а тогава артилерийскитъ и миненъ огънь на противника осушяваха движението на хора по позицията.

Сигнализация съ тръби практикувахме много нарѣдко. Съ тръби можеха да се повикатъ само ротнитъ поддръжки.

Сигнални цвѣтни ракети, като средство за свръзка, използвахме най-сигурно. Бѣли, червени, зелени и оранжеви ракети ни служеха за освѣтяване на мѣстността, за поддържане внимание и най-сетне за сигурна свръзка съ нашата артилерия.

Тукъ е мѣстото да спомена, че съ бѣли ракети разполагаме достатъчно и съ тѣхъ освѣтявахме ноще предпозиционнитъ мѣста.

Противникътъ си служеше съ по-силни и усъвършенствувани свѣтещи ракети, които бѣха съ малкъ парашутъ отъ бѣла коприна и се задържаха продължително време въ въздуха. Тѣзи тѣхни освѣтителни ракети помагаша и на насъ.

Отъ гореизложеното явствува, че свръзкитъ не бѣха задоволителни. Имаше случаи, когато съ часове не се знаеше въ щаба на полка, какво става на позицията, нито пъкъ можеше да се получи на време заповѣдь. На 14. септемврий 1918 г. цѣли 12 часа предната позиция остана изолирана и не можеха да се използватъ средствата за свръзка, а това ставаше винаги, когато противникътъ предприемаше огневи нападения на нашата позиция въ по-големъ масщабъ.

За освѣтление на предпозиционната мѣстность, въ случай на нощенъ бой, имаше поставени на по-важнитъ мѣста отъ позицията *карбитни прожекторчета*, които нѣмаше кой да управлява, нито пъкъ стана нужда да бждатъ нѣкога употребени.

Артилерията на отбраната

За съдействие на отбраната въ участъка на полка бѣше отредена източната артилерийска група отъ участъка на 2-а пех. Тракийска дивизия, която въ командно отношение се подраздѣляше на две подгрупи: Доброполска съ 20 орджия и Шкодова съ 10 орджия. Всичката тази артилерия бѣше отредена за отбраната не само участъка на 30-и пех. Шейновски полкъ, но и за участъцитъ на цѣли две бригади: — 1/8-а и 2/3-а пех. бригади, на единъ фронтъ отъ 22 клм.

Източната артилерийска група на 2-а дивизия, разтегната на такъвъ голѣмъ участъкъ, не бѣше въ състояние да се справи съ задачитъ си.

Отъ всичкитъ 30 орджия едва единадесетъ бѣха въ участъка на 1/8-а бригада. Всички останали орджия заемаха мѣста въ района на съседния бригаденъ участъкъ — на 2-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия.

Въпрѣки че групата бѣше раздѣлена въ командно отношение на две подгрупи на самата мѣстность, орджията бѣха групирани въ три групи.

Като се начене отъ Жберитъ — два клм. източно отъ в. Кравица, въ западно направление, до долината на рѣка Лещница, артилерията на отбраната бѣше разставена така:

1-а подгрупа шкодови орджия на Жберитъ, 2 километра източно отъ в. Кравица, задъ участъка на 32-и пех. Загорски полкъ:

7/3-а шкодова батарея — 4 орджия

5/3-а шкодова батарея — 4 орджия

Всичко 8 орджия

2-а подгрупа по платното около върховете Вѣтерникъ, Малина, Хлѣбаръ, задъ участъка на 29-и пех. Ямболски полкъ:

2/1-а гаубична 15 см. батарея — 2 орджия

4/2-а гаубична 10.5 см. батарея — 4 орджия

8/6-а полска батарея — 4 орджия

1-о далнобойно 10.5 см. — 1 орджие

Всичко 11 орджия

3-а подгрупа въ долината на рѣка Лещница, западно отъ в. Моминъ гробъ, задъ участъка на 1/8-а бригада:

2/1-а гаубична 15 см. батарея — 2 орджия

5/2-а гаубична 12 см. батарея — 4 орджия

1/6-а гаубична 10.5 см. батарея — 4 орджия

1-о кинжално полско орджие на в. Соколъ — 1 орджие

Всичко 11 орджия

Или всичко 30 орджия оставаха въ командно отношение, подчинени на началника на източната артилерийска група на 2-а Тракийска дивизия.

Ще отбележа печалния фактъ, че артилерийскитъ началници нѣмаха наблюдателни мѣста, строени специално за артилерийско наблюдение.

Началникътъ на източната артилерийска група и този на доброполската подгрупа се бѣха установили при наблюдателния пунктъ на командира на 1/8-а пех. бригада на в. Моминъ гробъ, отъ гдето аболотно нищо не можеха да виждатъ отъ бойното поле на орджията си, съ които нѣмаха и сигурна свръзка. Наистина, артилерийскитъ наблюдателенъ пунктъ на кота 1889.7 бѣше предостатъченъ за цѣлата група, но той остана недовършенъ и до деня на катастрофата. На него нѣмаше ни единъ отъ артилерийскитъ началници и тѣ нѣмаха сигурна свръзка съ наблюдателния постъ тамъ.

Нашата артилерия при тѣзи условия не можеше да се справи съ тритъ си най-сжществени задачи:

1. да задоволи нуждата отъ преграденъ огънь,
2. да даде ефикасенъ артилерийски огънь върху противника въ нашата линия противникъ и
3. да води далнобоенъ и разрушителенъ огънь върху противниковата артилерия, закрития и далечни цели.

Като изключимъ сжщественитъ дефекти въ организационно и командно отношение, тази артилерия не бѣше въ състояние, и поради малочислеността си, да се справи съ гореизложенитъ три задачи, едновременно въ участъка на 4 полка — 10-и, 30-и, 29-и и 32-и.

Безъ да се впускамъ въ критика на факторитъ, отъ които зависѣше да се урегулира отношението на артилерийската отбрана на тѣй важния Доброполски участъкъ, ще подчертая факта, че въ числено отношение нашата артилерия при Добро поле бѣше далече по-слаба отъ тая на противника, отъ самото начало, дори и до деня на катастрофата. Не само това, но въ края на августъ 1918 г. тя бѣше отслабена съ цѣли три батареи, — 12 орджия. 4/201-а и 5/201-а германски гаубични батареи и 10/16-а, които свършиха такава голѣма работа презъ майската офанзива 1918 г., предприета отъ противника срещу Добро поле, бѣха изтеглени отъ източната група и пратени другаде въ навечерието на пробива.

И наистина, ако се направи единъ паралелъ на артилерийскитъ сили на важнитъ пунктове отъ нашия юженъ фронтъ, човѣкъ би се удивилъ на пренебрежението, проявено отъ отговорнитъ фактори на артилерийската отбрана при Добро поле.

Нѣколко дни преди пробива при Добро поле, въ източната артилерийска група, бѣха изпратени две далекобойни 10.5 см. орджия, обаче само едното отъ тѣхъ, съ голѣма мжка, биде изтеглено въ планината и настанено на позиция при в. Вѣтерникъ. Другото, при изтеглянето му по лошия планински пжтъ, биде обстреляно отъ противника на единъ завои и падна въ дола на рѣка Задука.

Може би ще ми се възрази, че силно пресѣчениятъ теренъ и лабиринтъ отъ планински върхове прѣчеха да се групира на по-голѣма маса артилерия въ Доброполския участъкъ. Може би ще ми се възрази още, че ни липсваше достатъчно артилерия, за да има възможностъ да отдѣлимъ още батареи за Добро поле. И на дветъ тѣзи възражения ще поставя факта, че поне планинскитъ—шкода батареи имаха най-подходящо приложение за Доброполския участъкъ, а въ по-маловажни пунктове отъ южния фронтъ и при очевидно затишие се държеше двойно и тройно по-многобройна артилерия.

30 орджия, отредени да съдействуватъ на отбраната въ Доброполския участъкъ, бѣше артилерията, която поведе борбата въ навечерието на катастрофата при Добро поле, и, както ще видимъ по-после, срещу нашитъ нещастни тридесетъ орджия противникътъ се бори съ четиридесетъ и осемъ батареи, т. е. съ не по-малко отъ 150 орджия. Ето защо въ решителния моментъ нашата артилерия бѣше немошна и не можеше да подкрепи пехотата, а за борба съ противниковата артилерия не можеше и дума да става.

Изобщо, може да се каже, че Доброполскитъ защитници имаха слаба артилерийска поддръжка и трѣбваше да водятъ борбата на собствени плещи. До колко бѣха годни

орждията на нашите батареи иде да говори фактът, че често техните снаряди попадаха въ нашите окопи и подслони.

На 17. юний 1918 г., при воденето на една престрелка с противника, два снаряди на нашата 4/2-а гаубична батарея попаднаха въ подслонитъ на 12-а рота, въ подучастъка „М.“. На 15. септемврий 1918 г., въ критическия моментъ на боя, наши снаряди попаднаха предъ входа на единъ подслонъ на подучастъка „Л.“ и убиха 7 човѣка. Батареитъ нѣмаха свои наблюдатели при пехотата. Единственъ артилерийски наблюдателенъ постъ на предната позиция, въ цѣлия участъкъ на полка, имаше на кота 18897, който остана изолиранъ въ голѣмия бой. Изобщо нашата артилерия се смѣташе за немошна срѣдъ защитниците на Добро поле.

На 15. септемврий, въ 11 ч. и 40 м., командирътъ на източната артилерийска група получилъ разрешение отъ началника на артилерията въ дивизията и далъ заповѣдь да се разрушатъ орждията, защото противникътъ билъ заелъ предната позиция на полка.

Той изпратилъ, по свръзкитъ, заповѣдь до батареинитъ командири, следъ като разрушатъ орждията, хората да отстъпятъ въ дола на рѣка Градешница и отъ тамъ да се събератъ на Тунджанския гребенъ, кждето ще отстъпи и бригадата на ариергардна позиция.

Тази преждевременна заповѣдь се дължи на невѣрнитъ и много тревожни донесения, получени въ щаба на 1/8-а бригада, и на това, че командното мѣсто на в. Моминъ гробъ нѣмаше възможность да провѣри тия донесения.

Преждевременната заповѣдь за разрушаване на орждията била изпратена по ординарци, защото телефонитъ бѣха скжсани. Тя достигнала само до батареитъ отъ подгрупата въ долината на рѣка Лещница, които веднага почнали да разрушаватъ орждията си и остъпили.

Въ сжщото това време борбата на Узуновата скала—Шейновския ридъ—Стояновата височина—Шейновецъ продължаваше и бойцитъ останаха безъ артилерийска подкрепа.

Тази фатална заповѣдь не достигнала до батареитъ отъ другитъ подгрупи, които батареи продължаваха, макаръ и анемично, стрелбата си. Дори 4/2-а батарея на капитанъ Христовъ обстрелвала противника на в. Шейновецъ и Стояновата до 17 ч. и 45 м., когато се появили предъ самитъ орждия и противникови войници и почнали да хвърлятъ бомби. Изненаданитъ артилериисти едва успѣли да извадятъ затворитъ на орждията и да отстъпятъ. Тукъ противникътъ видѣ потресаетъ картината на жестокия бой. Около орждията лежали прострѣни тежко ранени и убити артилериисти.

Задъ Стояновата височина бѣше на позиция единъ взводъ отъ 12/16-а батарея на подпоручикъ Ханджиевъ. Той имаше задача, съ дветъ си орждия, да обстрелва предпозиционното

пространство предъ Гръцкия постъ и Петерникъ. Този взводъ действува отлично до края на боя и, понеже нѣмаше свръзка съ предната позиция, мѣстѣше огъня си по даванитъ ракети въ тази посока, а въ послѣдствие нанесе голѣми поражения на настѣпващия противникъ по в. Шейновецъ.

Противниковата артилерия обсипа къмъ обѣдъ съ огъня си 12/16-а полубатарея. Отъ попаденията на тежки снаряди по близката скала се отмѣсти единъ блокъ, който затисна дѣсното орджие, а малко по-късно противниковъ бризантенъ снарядъ попадна и разруши лѣвото орджие, като уби подофицера и мѣрача и рани цѣлата прислуга. Дѣсното орджие,

макаръ и затиснато, продължи да стреля до 15 часа, когато веригитъ на противника наближиха останалитъ още живи нѣколко артилериисти, които извадиха затвора и отстъпиха.

Въпрѣки геройското държание на артилерииститъ, нашата артилерия свърши безславно своята дейность на Добро поле.

Артилерийски наблюдателенъ постъ на Добро поле.

Тамъ ние загубихме 22 орждия. Само 8-тѣ шкодови орждия отъ Жберитъ можаха да отстъпятъ, всички останали бидоха преждеременно разрушени, повредени или оставени безъ затвори.

Газова отбрана

За борба срещу отровни и задушливи газове бѣха взети всички мѣрки. Постояннитъ вѣтрове, благоприятстващи за едната или другата страна, прѣчеха на ефикасна борба съ отровни газове. До 1918 г. противникътъ не бѣше си служилъ съ отровни и задушливи газове срещу Доброполската ни позиция. Презъ пролѣтътъ и лѣтото на 1918 г. сжщиятъ отъ време на време, при огневитъ си нападения, си служеше съ снаряди, съдържащи отровни газове, безъ да причини вреди и загуби на защитниците. Изглежда, че отровнитъ газове съдържаха хлоръ, защото на много мѣста почвата, гдето сж падали по позицията такива снаряди, бѣше обогатена съ жълто-зеленикавъ цвѣтъ.

За запазване отъ задушливи и отровни газове всѣки единъ отъ защитниците бѣше снабденъ съ маска. Маскитъ

бъха подновени през август 1918 г. и добре прогонени. Произвеждаха се занятия под ръководството на офицера за газова отбрана и войниците бяха свикнали бързо да поставят и свалят маските, както и да действуват с тях. Във всяка дружина имаше по един самоспасител, за който не се удаде случай да бъде употребен.

За запазване подземията на позицията от напълване с отровни газове бяха взети мерки. Във по-голямата част от закритията бяха поставени качета с вода, за намокряне платнища и одеала, въ случай на газово нападение, с които се затваряха входовете на закритията. Тази мярка, въ последствие, много помогна при последните боеве на 14. и 15. септември.

Изобщо на газовата отбрана се обърна сериозно внимание и защитниците с успех изнесоха газовите нападения на противника въ последните боеве.

Санитарно състояние

Санитарното състояние на полка беше добро. Въпреки лошата храна, лошото стъкмяване, липса на удобни легла и завивки, недостиг на облекло и извънредно тежките условия на позицията, полкът беше запазен от болести — неминуеми спътници на войната.

Външният вид на защитниците беше анемичен вследствие слабата храна и влажните скривалища.

Двамата дружинни лекари, които имаме въ полка, гледаха добросъвестно работата си. Дружинни превързочни пунктове въ участъците нямаше. Първа медицинска помощ при раняване се даваше от ротните фелдшери. За двата участъка на полка имаше общ превързочен пункт източно от в. Пионеръ, гдето стояха двамата дружинни лекари с необходимия санитарен персонал.

Този превързочен пункт отстоеше твърде далече — на 3 километра от главната позиция.

Тежко ранените се пренасяха от ротните санитарии на платнища, по ходовете с съобщение, до закритите от погледа на противника места, където се поставяха на носилки за по-нататъшното им евакуиране.

Полковият лазарет беше разположен въ долината на рѣка Градещница — твърде далече от главната позиция и играеше роля на полска болница. Той отстоеше на два часа и тридесет минути път от предната позиция. Там се изпращаха тежко ранените само с позволения на полковия командир. Старшият полкови лекар поддържаше добър ред и чистота въ полковия лазарет.

Полковият лазарет на 10-и пех. Родопски полк се беше настанил близо до нашия и шегобийците често за-

качаха полковите лекари, че сж се събрали далеч от позициите на полковете си, за да не скучае персоналет им, а за да не забравят медицината, правели и операции — даже микроскоп вземали мерки да си доставят.

На 2 километра от полковия лазарет беше разположен 3/8-и полски дивизионен лазарет, който имаше предназначение да приема болните и ранените от бригадата.

Планинският чист въздух на позицията допълняше другите празноти и недостатъци въ санитарно отношение, особено през лѣтото.

През юлий се появи въ полка така наречената „испанска болест“ (грипъ) въ епидемична форма и широк размах и то първо въ дружината от полковата поддръжка. Лекуване — никакво. Лекарите бяха изненадани от тази епидемия и не бяха подготвени за борба с нея. Болните прекарваха по 5—6 дена с висока температура, силно главоболие, болки въ кръста, липса на апетит и общ упадък на силите. Почти цѣлият полк прекара епидемията с малки усложнения, но без смъртни случаи.

Сведения за противника, разузнаване за него и наблюдателна служба при отбраната

От започване на военните действия на Добро поле, август 1916 г., до първите числа на септември 1918 г. срещу Добро поле се изреждаха части от сръбската армия. Едва въ навечерието на решителните действия сръбските части бяха смѣнени с французи, които и завладѣха Добро поле.

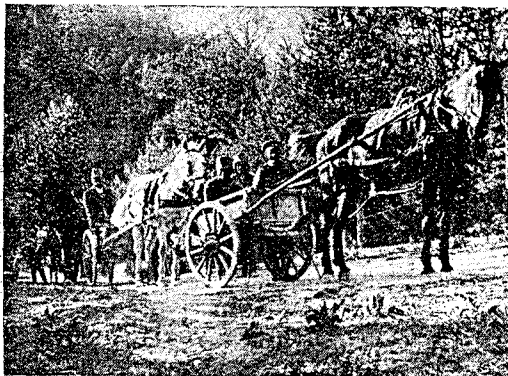
Сред защитниците се беше сложило убеждението, че по тези ужасни места, при такива тежки условия, на още по-тежка позиция, бяха достойни да стоят едни срещу други, като противници, само българския и сръбски войници. Смѣтахме и твърдо вѣрвахме, че изнѣжените и неиздръжливи французи и италианци или гърци не ще се нагърбят никога с водене на борба въ тази планина, при толкова тежки условия. Това убеждение на Шейновци се потвърждаваше с факта, че цѣли две години изтощената и изнемошала сръбска армия стоеше твърдо насреща ни несмѣняема. Бойците често казваха: — само ние и „брачата сърби“ можем да устоим на тази тежка позиция.

Колкото и да ни бяха ненавистни сърбите, поради тяхното желание да завземат български земи, нашите войници не се отнасяха с презрение към тяхната сила, те не подценяваха противника, но чувствуваха превъзходството на нашите морални сили и правотата на нашето дѣло.

Сведенията за противника се събираха доста леко. През 1916 и 1917 г., поради честите схватки, въ резултат на

които попадаха често пленници във наши ръце, както и отъ дезертьори, каквито често дохождаха при насъ, можахме да имаме положителни сведения за противника. Дезертиранията, особено презъ 1917 г., бѣха зачестили и дезертьоритѣ сѣрби даваха охотно сведения, които се искаха отъ тѣхъ. Тѣ бѣха словоохотливи, очаяни хора, ругаеха своитѣ управници и ги упрѣкваха, че сѣсипали държавата имъ. Сведенията, които даваха дезертьоритѣ, излизаха винаги вѣрни.

За честитѣ дезертирания на сѣрбски войници допринесе единъ хърватски взводъ отъ австрийската армия, който бѣше изпратенъ съ пропагандаторска целъ на Добро поле. Близостта на позицитѣ позволяваше да се завързватъ разговори съ противника и това бѣше нѣщо обикновено. Ние често хвърляхме въ сѣрбскитѣ окопи писма отъ семействата имъ, останали въ окупираната отъ нашитѣ войски Сѣрбия. Хвърляхме имъ позиви, вестници, списания съ иллюстрации отъ тѣхнитѣ градове и села.

Двуколка за снабдяване съ хранителни и бойни припаси на хърватския взводъ отъ австрийската армия

Всѣка по-сериозна операция отъ страна на противника се предшествуваше отъ дезертирания и дезертьоритѣ известяха за готвещитѣ се действия на противника. Дори въ навечерието на последната офанзива се бѣше предалъ въ участъка на 32-и пехотенъ Загорски полкъ цѣлъ сѣрбски постъ, единъ подофицеръ съ трима редника, които разказаха за готвещата се голѣма атака срещу Добро поле, както и за пристигането на две французки дивизии тамъ.

За Югославянската дивизия узнахме, че е формирана отъ завърналитѣ се емигранти — сѣрби, хървати, далматинци, словенци и др. южни славяни, които сж били въ Америка, както и пленницитѣ славяни отъ австрийската армия. Дивизията била формирана и обучена отъ сѣрбски инструк-

Презъ лѣтото на 1918 г. срещу нашия полкъ застана Югославянската дивизия и престанаха всѣкакви сношения. Не се явяваха вече и дезертьори. Узнахме, че до като нашитѣ полкове стояха несмѣняеми на позицията, противникътъ смѣняваше своитѣ, по бригадно, презъ 15—20 дни, а презъ 2 до 3 месеци оттегляше и дивизии на почивка въ тила.

тори, офицери и подофицери презъ 1917 г. и въ началото на 1918 г. излѣзла на позиция срещу Добро поле. Тя се състояла отъ 4 пехотни полка, сведени въ две бригади, които се смѣнявали презъ 15 дни. Изглеждаше, че кадърътъ на тази дивизия отъ сѣрбски инструктори бѣше силенъ, защото сѣ излизането ѝ на позиция продължително време не можахме да узнаемъ кои сж насреща ни, защото противниковитѣ часови престанаха да се сношаватъ съ нашитѣ. Тѣхнитѣ части на позиция никога не оставаха отсъстващия офицеръ незамѣненъ. Въ гр. Воденъ имали депо за офицери, отъ гдето изпращали подходещи такива да замѣстватъ излѣзлитѣ отъ строя по разни причини: ранени, убити, отишли въ отпускъ или командировка.

Артилерията на противника бѣше мощна. Множество батареи отъ разни калибри, преимуществено тежки, се престрелваха ежедневно по нашитѣ позиции, като ни причиняваха загуби въ убити и ранени. Често предприемаха огнени нападения по позицията на полка и причиняваха маса повреди по фортификационнитѣ ни постройки. Най-сетне противниковата артилерия водѣше ефикасна борба съ нашитѣ батареи, чиито орждия, поставени на открито, биваха често разрушавани.

Батареитѣ на противника се ясно очертаваха и знаехме мѣстонахожденията на голѣма частъ отъ тѣхъ. Най-голѣми щети ни причиняваха тежкитѣ батареи на противника, разположени на Буковата височина, кота 1881, на Нидже планина, на Каймакъ Чаланъ, на Пожарския ридъ, при с. Струпино и на височината Голашъ. Както казахъ и по-горе, следъ застъпването на Югославянската дивизия срещу насъ, трудно бѣше разузнаването за противника. Съ целъ да се събератъ сведения и за реваншъ на извършената противникова офанзива срещу Добро поле на 27.—30. май 1918 г., организира се едно щурмово нападение отъ наша страна срещу подучастъка „М₁“, на тѣй наречената „Власова позиция“. Нападението бѣше добре организирано и подготвено. Презъ нощта срещу 10. юний нашата артилерия и три минохвъргачки съсрѣдоточиха огъня си на Власовата позиция съвсемъ неочаквано за противника, следъ което щурмовата група отъ около 100 бойци, предвождани отъ трима офицери, се нахвърлиха презъ теленитѣ заграждения на противника. Тѣ преминаха преднитѣ му окопи и достигнаха до подслонитѣ му, въ които се бѣха натѣпкали защитницитѣ, изумени отъ уплаха. На увещанията на нашитѣ да излѣзатъ и се предадатъ тѣ не се подчиниха, затова бѣха избити сѣржчинъ бомби. Нѣмаше време за губене и разтакване. Условниятъ сигналъ за връщане бѣше подаденъ и щурмовата ни група се завърна безъ пленници, но за това пѣкъ нанесе голѣми загуби на противника и разузна за разположението му. Половината отъ

групата и тримата ни офицери бяха ранени; убити нѣмахме. Това бѣше първото ни и последно шурмово нападение през лѣтото на 1918 г.

Между многото сръдства за борба въ модерната война противникътъ си служеше съ особенъ родъ бомби и гранати срещу насъ, които ни причиняваха доста загуби въ окопитѣ. Освенъ ржчнитѣ бомби, съ които си служеше при открити борба, противникътъ хвърляше въ нашитѣ окопи пушечни бомби — посръдствомъ изстрелъ съ пушка. Тѣзи бомби нашитѣ войници наричаха „мастилници“, защото иматъ видъ на мастилница. Иматъ правилна цилиндрическа форма, съ кржгълъ каналъ презъ сръдата, колкото да премине куршума презъ него. Тѣзи бомби тежатъ около 1 килограмъ, хвърлятъ се посръдствомъ изстрелъ отъ пушка, механически се възпламеняватъ и експлодиратъ 5 секунди следъ падането си. По този начинъ тѣ попадаха въ окопитѣ и ходовѣтѣ ни, като причиняваха доста тежки наранявания.

Гранаткитѣ, които противникътъ хвърляше посръдствомъ специални машини, приличаха на нашитѣ гранатохвъргачки, тоже съ опашка и перки, само че бѣха направени отъ ламарина и свѣтѣха презъ време на летенето, вследствие на което нашитѣ войници ги наричаха „фенерчета“. Свѣтлината, която издаваха презъ време на летенето, се дължеше на горенето на запалката имъ. При падането си експлодиреха съ голѣмъ трѣсъкъ, като нараняваха отъ желѣзнитѣ стѣргодини, съ каквито бѣха пълни. Действието имъ не бѣше така ефикасно, но действуваха морално на защитниците и нараняваха смъртоносно само при съвсемъ близко падане.

Минитѣ, които тѣй изобилно противникътъ хвърляше по нашата позиция, бѣха отъ два размѣра, 60 и 90 килограма, отъ единъ и сжщи видъ, прилични на нашата гранатохвъргачна гранатка, съ опашка и перки. Запалката имъ бѣше на ударъ. Стената на цилиндрическата частъ отъ чугунъ $\frac{1}{2}$ сантиметъръ дебелина, пълни съ жълтъ експлозивъ. Действието имъ бѣше ефикасно: откриваха до 2 м. дълбоки ями. Експлодиреха съ неимоверно силенъ трѣсъкъ при силно разрушително действие.

Нѣколко думи и за наблюдателната служба при отбраната. Въпрѣки всичкитѣ изгоди, които ни даваше позицията, наблюдателната служба бѣше сигурна само при спокойствие, сиречь, когато не се обстрелва. Наблюдателната служба бѣше зле организирана. Освенъ окопни наблюдатели и единъ артилерийски наблюдателенъ постъ на кота 1889.7, нѣмахме други. Поради това, че нищо не биде сторено за постройката на здрави бетонни наблюдателници, ние давахме извънредно много жертви по наблюдателнитѣ постове. Окопнитѣ наблюдатели стояха въ открититѣ окопи, само съ единъ щитъ предъ тѣхъ, а за нѣкои постове бѣха направени козерки

отъ дървета и прѣстъ, които предпазваха само отъ слънцето и дъжда. Противникътъ поразяваше твърде много нашитѣ наблюдатели съ „мастилници“ и „фенерчета“. Близостта на противниковата позиция не изключваше възможността отъ изненади. И както ще видимъ по-после, въ последнитѣ сждбоносни боеве на Добро поле скжпо платихме поради това, че въ продължение на две години не осигурихме наблюдателната си служба.

Дружинни наблюдателни мѣста нѣмаше. Полкови наблюдателенъ пунктъ сполучливо бѣше построенъ на Стояновата височина.

За владението на предпозиционното пространство посръдствомъ патрули не може и дума да става, защото, поради близостта на противниковата позиция, безцелно би било изваждането и на единъ човѣкъ предъ окопа при една пасивна отбрана, която бѣхме си наложили.

Последнитѣ боеве на Добро поле

Боеветѣ на 27.—30. май 1918 г.

Както споменахъ по-рано, противникътъ предприе отъ 27. — 30. май 1918 г. офанзивни действия за завладяването на Добро поле, които завършиха съ пълненъ неуспѣхъ за него. Въ тѣзи действия противникътъ насочи главния си ударъ срещу дѣсния участъкъ на полка на Сипкавата и Скалистата височини, както и срещу тѣй наречения Самостоятеленъ взводъ, а срещу лѣвия участъкъ—на Канаритѣ—действиуваше демонстративно.

Дѣсниятъ участъкъ на полка заемаше за отбрана 3-а дружина при следното разположение:

11-а рота—поручикъ Беневъ, Скалистата височина съ 3 взвода въ предна линия.

12-а рота—поручикъ Старирадевъ, заемаше Сипкавата височина съ 3 взвода въ първа линия.

9-а рота—поручикъ Дюлгеровъ, въ дружинна поддръжка, разположена въ подслонитѣ северо-западно отъ кота 1889.7.

10-а рота—поручикъ Лефтеровъ, въ дружинна поддръжка, разположена: единъ взводъ въ подслонитѣ северно отъ Томовата височина и два взвода въ подслонитѣ на Сръбския постъ.

Щаба на дружината—при Томовата височина.

Въ състава на дружината на тоя участъкъ влизаха: 8 картечници отъ 2-а картечна рота, разположени така: 4 картечници въ първата линия, две на Сръбския постъ и две въ резервъ, задъ Томовата височина. Две картечници отъ 220-о германско картечно отдѣление, разположени на Самостоятелния взводъ. Десетъ гранатохвъргачки, разположени

осемь непосредствено задъ първата линия окопи, една на Сръбски постъ и една на Томовата височина. Три леки минохвъргачки, разположени на Томовата височина.

Презъ това време въ дѣсния участъкъ на полка се включваше и хребетътъ, който се спуска отъ Сръбския постъ на югъ къмъ позицията на противника. Този хребетъ именно наричахме Самостоятелния взводъ.

Разположението на нашитѣ окопи отъ първата линия е такова, че позволява на всѣкжде да се използва фланговиятъ огънь, както на отдѣлнитѣ стрелби, тъй и на картечницитѣ. Тѣй напримѣръ, една отъ картечницитѣ на Скалистата височина обстрелва предимно противниковитѣ окопи отъ Власевата до Канаритѣ, а другата—предъ Сипкавата височина, като развива фланговъ огънь по нашата телена мрежа на сжщия подучастъкъ.

Картечницата на Сипкавата височина е нагодена за фланговъ огънь предъ южния склонъ на Скалистата височина, а картечницата на западния скатъ на Сипкавата височина—за фланговъ огънь предъ Самостоятелния взводъ. Дветѣ германски картечници отъ Самостоятелния взводъ фланкиратъ телената мрежа и предпозиционното пространство предъ Сипкавата височина. По този начинъ владението на този участъкъ въ огнево отношение бѣше много добре организирано.

Свързката, която игра важна роля при отбраната на този участъкъ, бѣше устроена по следния начинъ:

Щабътъ на дружината бѣше свързанъ съ преднитѣ роти посредствомъ телефонъ, сигнализация съ тръби, съ летеща поща и посредствомъ ракети.

Щабътъ на дружината съ щаба на полка — по сжщия начинъ.

Щабътъ на дружината съ артилерията на отбраната—посредствомъ телефонъ, хелиографъ и ракети.

Щабътъ на дружината съ действащитѣ въ лѣво и дѣсно части — посредствомъ телефонъ и летеща поща.

На 19. май 1918 г. се предадоха въ участъка на полка двама сръбски дезертьори, отъ които можахъ да се събератъ сведения за готвещата се срещу насъ офанзива, както и за силитѣ на противника. Отъ тѣхъ се узна, че срещу насъ е на позиция 2-и Югославянски полкъ, който заема съ две дружини участъка срещу Скалистата до в. Соколъ. Отъ наблюденията имаше следнитѣ сведения за артилерията на противника:

На Ёровата височина една 12 сантиметрова батарея, на в. 1881 (Нидже планина) една 10.5 сантиметрова далекобойна батарея и други две 12 и 15 с.м. батареи, на мѣстността Тресина една тежка 15 с.м. далекобойна батарея, на полето южно отъ с. Пожаръ една тежка далекобойна батарея на По,

жарския ридъ една 10.5 с.м. и две полски 7.5 с.м. батареи; отъ източна посока прелитаха снаряди отъ една полска гаубица. Всички тия противникови батареи обстрелваха много сполучливо Сипкавата, Скалистата, Сръбския постъ, Томовата височина и Кота 1889.7. При това противникътъ обстрелваше дѣсния участъкъ съ две сръбски минохвъргачки и множество бомбохвъргачки, картечници и автоматически пушки.

Действията на 27. май 1918 г. Презъ този день противникътъ обстреля съ артилерийски огънь Самостоятелния взводъ, Сипкавата и Скалистата височини, а следъ това и Сръбския постъ.

Падналата гжста мъгла прѣчеше на противника да наблюдава попаденията си, но стрелбата продължи упорито до късно вечерята, следъ което презъ нощта постепенно отслабна, като нѣколко картечници поддържаха обезпокоителенъ огънь по предната линия наши окопи цѣлата нощ. Отъ наша страна се дадохъ разпореждания за пълно наблюдение, пълна бойна готовност и честа провѣрка на сръдствата за свързка. Постоветѣ водѣха рѣдка пушечна и бомбова стрелба. Изстреляни бѣха отъ дружината 1540 патрони, 35 бомби и 16 ранати. Загуби—нѣма. Численъ съставъ на дружината: 11 офицери, 770 подофицери и войници. Въпрѣки огъня на противника този день се използва гжстата мъгла и се поставиха 60 рогатки на теленото заграждение предъ Сипкавата височина.

Действията на 28. май 1918 г. Въ 7 часа противникътъ засили артилерийския си огънь по Сръбския постъ и Томовата височина, който презъ цѣлия день не престана. Къмъ 9 часа и 30 м. огънятъ обхвана и Самостоятелния взводъ, а къмъ 10 ч. и 30 м. интензивно се засили и обхвана цѣлия участъкъ на дружината.

Огънятъ продължи съ сжщата сила до 19 часа и 20 м., когато се превърна въ барабаненъ, като обхвана и тила на дружината. Къмъ 20 часа огънятъ постепенно намалѣ и продължи презъ цѣлата нощ. Повредитѣ бѣха голѣми. Окопитѣ—сринати. Ходоветѣ за съобщение—сжщо. Имаше сринати и подслони. Загуби презъ този день имаше: единъ убитъ и трима ранени. Изстреляни патрони 1300 и бомби 25.

Презъ този день противникътъ изстреля по участъка повече отъ 5000 снаряди и отъ 140—150 мини.

Действията на 29. май 1918 г. Противникътъ продължи съ ожесточение да обстрелва Сипкавата височина. Огънятъ се засили въ 6 ч. и 30 м. Ехото на около 20 противникови батареи се разнасяше зловещо изъ планината. Свързката между щаба на дружината и Сипкавата височина се прекъсна. Отъ всичко се виждаше, че противникътъ ще нанесе удара си тамъ. Въ 11 часа и 15 м. се поиска отъ нашата артилерия обезпокоителенъ огънь по противниковитѣ

окопи срещу Сипкавата височина отъ дветъ германски 4/201-а и 5/201-а гаубични батареи. Следъ пладне огньтъ се усили и въ 16 часа се превърна въ барабаненъ. Въ 16 ч. и 30 м. нѣколко противникови картечници откриха огнь по окопитъ ни, а артилерийския огнь се пренесе по кота 1886.9. Томотата височина, Срѣбския постъ и тила. Веднага следъ това нѣколко противникови щурмови групи отъ по 24—25 човѣка изскочиха изъ окопитъ и се нахвърлиха на Сипкавата височина, Скалистата и Самостоятелния взводъ. Тѣ бѣха забелязани своевременно и се поиска отъ наблюдателитъ ни, съ оранжеви ракети, преграденъ огнь отъ нашата артилерия. Преградниятъ огнь се даде веднага. Минохвъргачкитъ откриха много сполучливъ огнь по щурмовитъ групи на противника. Веднага се започна пушеченъ, картеченъ, гранатохвъргаченъ и бомбовъ огнь. Щурмовитъ групи на противника бѣха покосени. Отдѣлни хора съ бѣгство можаха да се скриятъ въ окопитъ си, обаче две противникови групи се скриха въ разрушенитъ наши окопи между Скалистата и Сипкавата височини. Последнитъ бѣха атакувани отъ нашитъ храбреци и тѣ обърнаха грѣбъ. Повече отъ 20 трупа увиснаха по собственитъ си телени мрежи отъ нашия огнь, тъй като не успѣха да се прибератъ презъ отворитъ. Къмъ 17 ч. и 30 м. по-раншното положение бѣше възстановено. Въ 19 часа и 20 минути се поиска отъ 4/201-а германска батарея да поддържа обезпокоителенъ огнь по противниковитъ окопи. Единъ взводъ отъ дружинната поддръжка (отъ 9-а рота) биде изпратенъ да усили 11-а рота. Противникътъ разбра неупѣха си. Огньтъ му утихна и само стенанията и охканията на неприбранитъ му ранени се чуваха. 11-а и 12-а роти се заловиха веднага съ поправяне на разрушенитъ окопи. Презъ този день имаме убити 5, ранени 22 и безъ вѣстъ пропаднали въ боя 5 — всичко 32 излѣзли отъ строя войници. Изстреляни патрони 9800, бомби 301, гранати 310 и мини 146.

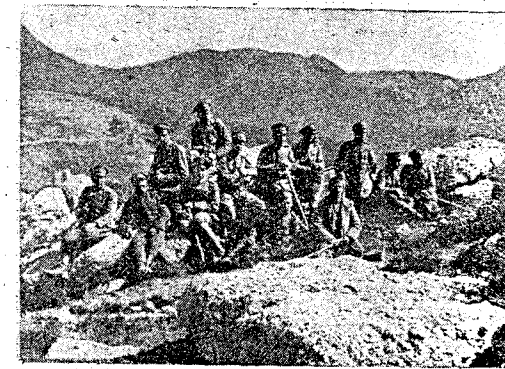
Действията на 30. май 1918 г. По всичко изглеждаше, че противникътъ не можеше да се помири съ мисълта за пораженията си отъ по-раншния день и искаше да постигне успѣхи на всѣка цена. Въ 1 часа противникътъ се опита, чрезъ изненада, съ една голѣма щурмова група, да атакува най-издадения пунктъ на предния окопъ на Сипкавата височина, обаче, посрещнатъ съ бомби и пушеченъ огнь отъ юнацитъ на 12-а рота, биде отблъснатъ, като остави доста убити и ранени.

Въ 15 ч. и 15 м. две противникови щурмови групи, използувайки гѣстата мѣгла, се приближиха срещу Скалистата височина и се нахвърлиха на нашата телена мрежа, за да си направятъ отвори. Навреме забелязани отъ нашитъ, тѣ бѣха разпрѣснати съ бомбовъ и пушеченъ огнь, а преградниятъ

огнь на нашата артилерия ги доунищожи. Късно вечерята нѣколко противникови щурмови групи се нахвърлиха на Самостоятелния взводъ, обаче, на време открити, бидоха прогонени съ пушеченъ, картеченъ и бомбовъ огнь. Презъ този день бѣха изстреляни: патрони 5650, бомби 317, гранати 160

и мини 28. Загуби: 1 убитъ, 6 ранени и 1 безследно изчезналъ. Така завърши и този день съ пѣленъ неуспѣхъ и разочарование за противника. Това повдигна значително духа на Шейновци.

Успѣхътъ въ действията на 27.—30. май 1918 год. на Добро поле се дължи не толкова на солидно укрепената позиция, а на морала, на високия духъ на защитницитъ. Противникътъ, следъ поражението и неуспѣха

Група офицери отъ участъка М на „Канаритъ“. Въ фонъ се вижда на северъ въ лѣво въ Гръцкия постъ и задъ него конусовидния масивъ в. Кравица, на дѣсно Баховския ридъ и Димова поляна. Снимката е направена презъ юлий 1918 г.

отъ тази офанзива, не се отчая. Той заработи усърдно; видно бѣше, че се готви да повтори удара си срещу Добро поле.

Боеветъ на 14.—16. септемврий 1918 г.

Боеветъ презъ септемврий 1918 г. туриха край на нашата отбрана на южния ни фронтъ. Последната офанзива на противника срещу Добро поле се очакваше още отъ последнитъ дни на месецъ августъ. Че противникътъ възнамѣряваше да предприеме решителни действия предъ участъка на полка явствуваше отъ много признаци — въ тила му се движеха усилено коли, камиони, автомобили, товарни коне къмъ позицията; ноше изнасяше теленитъ си заграждения напредъ и строеше сапи къмъ нашитъ окопи; нови тежки батареи почнаха усилено да се престрелватъ по важнитъ пунктове отъ нашата позиция; почнаха систематически да спхождатъ позицията ни противникови самолети съ низко летене. Като се прибавятъ къмъ горнитъ признаци показанията на срѣбски дезертьори, нѣмаше съмнение, че противникътъ се готви за решителни действия срещу Добро поле.

Като противомѣрка на това, полкътъ бѣше обявилъ повишена бойна готовностъ на 28. августъ; привлѣкоха се под-

дръжките напредъ, като полкътъ зае позицията отъ 1. септемврий по следния начинъ:

Участъка Л заемаше 1-а дружина, като имаше 3-а и 4-а роти въ първа линия, а 1-а и 2-а роти въ втора линия.

Подучастъка *Л₁* — Сипкавата височина заемаше 4-а рота. Подучастъка *Л₂* — Скалистата височина заемаше 3-а рота. Дружинната поддръжка бѣше разположена: 1-а рота въ подслонъ въ долината Търново Сейменъ и 2-а рота въ подслонитъ задъ Сръбския постъ.

Въ участъка Л влизаха 12 картечници, 6 минохвъргачки и 9 гранатохвъргачки, разположени както следва:

Картечниците: две въ подучастъка *Л₁*, четири въ подучастъка *Л₂*, две на Кота 1889.7, една на Томовата височина, две на в. Сръбския постъ и една въ поддръжка.

Минохвъргачките: една срѣдна и две леки на Томовата височина, една срѣдна и две леки на седловината между Томовата височина и в. Сръбски постъ.

Гранатохвъргачки: четири въ подучастъка *Л₁*, три въ подучастъка *Л₂* и две поддръжка при Томовата височина.

Участъка М заемаше 3-а дружина, като имаше четиритъ си роти въ първа линия, а 5-а рота отъ 2-а дружина бѣше придадена за дружинна поддръжка, застанала въ подслонитъ задъ подучастъка *М₁* при Доброполското блато.

Подучастъка *М₁* заемаше 10-а рота — поручикъ Лефтеровъ, съ тритъ си взвода въ първа линия и единъ взводъ отъ 11-а рота, придаденъ за ротна поддръжка.

Подучастъка *М₂* — „Канаритъ“ заемаше 12-а рота — поручикъ Старирадевъ, съ тритъ си взвода въ първа линия и единъ взводъ отъ 11-а рота, придаденъ за ротна поддръжка.

Подучастъка *М₃* — въ гората при Доброполската рѣка заемаше 9-а рота — поручикъ Бенчевъ също съ тритъ си взвода въ 1-а линия и единъ взводъ отъ 11-а рота, придаденъ за ротна поддръжка.

По този начинъ 11-а рота бѣше раздробена, а ротниятъ ѝ командиръ поручикъ Боневъ остана въ разпореждане.

Въ участъка М влизаха 10 картечници, 6 минохвъргачки и 15 гранатохвъргачки, разположени както следва:

Картечниците: четири въ подучастъка *М₁* въ първия окопъ, една въ подучастъка *М₂* и 5 въ подучастъка *М₃*.

Минохвъргачките: една срѣдна и две леки въ подучастъка *М₂* на „Канаритъ“ и три леки задъ подучастъка *М₃* въ скалитъ съ назначение да обстрелватъ гората и подстъпитъ предъ Несторовата скала.

Гранатохвъргачките: две въ подучастъка *М₁*, шестъ въ подучастъка *М₂*, петъ въ подучастъка *М₃* и две въ поддръжка при „Канаритъ“.

Полкова поддръжка: 6-а и 8-а роти отъ 2-а дружина — капитанъ Ганевъ Константинъ, разположени западно отъ Стояновата височина въ гората, гдето имаше специално устроени подслони; 2-а картечна рота и първи взводъ отъ 3-а картечна рота, всичко 10 картечници, разположени: 4 между Стояновата височина и в. Шейновецъ и 6 близу до Узунвата скала.

На 14. септемврий бѣше придадена въ разпореждане на полка 7-а рота отъ 10-и пехотенъ Родопски полкъ, която се установи въ подслонитъ на в. Пионеръ. И тъй, въ полкова поддръжка се събираха всичко три пехотни роти и 10 картечници.

7-а рота отъ 2-а дружина на полка бѣше въ разпореждане на бригадниа командиръ и въ навечерието на боя биде премѣстена отъ бивака въ дола на рѣка Градещница, въ подслонитъ на в. Пионеръ, при 7-а рота отъ 10-и пехотенъ Родопски полкъ. Освенъ това на 28. августъ 1918 година бѣха придадени въ подчинение на бригадниа командиръ 3 картечници отъ 220-о планинско германско картечно отделение на офицерския кандидатъ Грюнеръ, които бѣха на Гръцкия постъ за фланкиране лѣвия флангъ на 3-а дружина.

Въ лѣво отъ полка заемаше позиция 29-и пехотенъ Ямболски полкъ отъ 3-а пехотна Балканска дивизия, а въ дѣсно — 10-и пехотенъ Родопски полкъ.

Последнитъ сведения за противника, въ навечерието на боя, гласѣха, че срещу полка се намираше Югославянската дивизия съ едната си бригада въ първа линия, а другата въ втора линия. Отъ наблюденията се знаеше, че противникътъ е извадилъ насреща ни множество нови батареи отъ различенъ калибъръ, които, освенъ по фронта, биеха позицията въ флангъ и въ тила. Наброяваха се около 45 противникови батареи.

Усилената престрелка на противника по далечния ни тилъ, по нашитъ батареи и по главната ни позиция се засили въ края на августъ и продължи до 12. септемврий, презъ което време направи значителни разрушения, причини ни доста загуби въ убити и ранени.

На 13. септемврий настана едно затишие — затишие предъ буря. По цѣлата ни позиция царуваше пълно спокойствие. На 14. септемврий въ 8 часа начена единъ адски огънь отъ стотици противникови орждия по цѣлия фронтъ на полка и съседния 29-и пехотенъ Ямболски полкъ. Този огънь бѣше за първи пътъ изсипанъ на Добро поле въ такъвъ ужасяващъ размѣръ. Огнътъ на противниковата артилерия се развиваше интензивно и продължи презъ цѣлия день.

По важнитъ мѣста на позицията стигаше до барабаненъ и продължаваше съ часове. По обѣдъ огнътъ на противни-

ковата артилерия, отъ група голѣмокалибрени батареи, се съсредоточаваше по известенъ пунктъ, обстрелваше го 25—30 минути най-усилено и веднага се пренасяше по друго съседно мѣсто, като по първото продължаваха да поддържатъ обезпокоителенъ огънь други батареи. По този начинъ бѣха обстреляни всички мѣста отъ позициитѣ на двата полка. Отъ силната стрелба непроницаеми завеси отъ димъ и прахъ покриха цѣлата позиция. Телефонната и всѣкаква друга свръзка съ дружинитѣ отъ първата линия бѣха скжсани. Невъзможно бѣше да премине човѣкъ презъ адския огънь. Това продължи презъ цѣлия день. Всички окопи и ходове бѣха заринати, всички подслони въ първата линия — съборени. Имаше изобщо голѣми разрушения.

Презъ този день можа да се предаде само една заповѣдь отъ полковия командиръ до началницитѣ на участъцитѣ, щото сръднитѣ минохвъргачки да поддържатъ обезпокоителенъ огънь срещу Канаритѣ и Сипкавата височина, кждето бѣше най-вѣроятно съсредоточаването на противниковата пехота.

Отъ време на време нашата артилерия обстрелваше предъ мѣстата, кждето противникътъ съсредоточаваше своя огънь.

Къмъ 12 часа по обѣдъ противникътъ откри силенъ артилерийски и миненъ огънь по Сипкавата и Скалистата височини. Въ сжщото време оцѣлѣлитѣ още наши наблюдатели тамъ забелязаха, че противникътъ изпълва окопитѣ си съ пехотни маси. Веднага се поиска отъ нашата артилерия и минохвъргачкитѣ преграденъ огънь, който се даде точно въ 12 часа и 5 минути. Въ сжщото време противникътъ пренесе артилерийския си огънь по втората ни линия окопи на Томовата височина и Сръбския постъ, обаче предприетата отъ него атака бѣше осуетена въ самото ѝ начало, като даде голѣми жертви отъ нашия преграденъ огънь.

Противниковиятъ артилерийски огънь продължи, особено по Гръцкия постъ и в. Шейновецъ, задъ лѣвия флангъ на полка, гдето нѣмахме части, но това обстоятелство идѣше да разкрие намѣренията на противника. Следъ пладне противникътъ съсредоточи на нѣколко пжти барабаненъ огънь по Гръцкия постъ, за което се заповѣда на тритѣ леки минохвъргачки отъ подучастъка М₃ да продължатъ обезпокоителенъ огънь предъ позицията на 9-а рота въ гората.

Въ участъка на 12-а рота при Канаритѣ се открива добъръ обзоръ предъ подучастъка М₃ и цѣлата позиция на 29-и пех. Ямболски полкъ до в. Петерникъ и Баховския ридъ. Командирътъ на 12-а рота, поручикъ Старирадевъ, по собственъ починъ устрои наблюдение въ тази посока и правѣше навременни донесения на началника на участъка. Сжщиятъ донесе, че противникътъ стреля и съ снаряди, съдър-

жащи отровни и задушливи газове, като взе мѣрки да се поставятъ маскитѣ и намокрени платнища по входоветѣ на закритията. Въ 12 ч. и 25 м. противникътъ съсредоточи силенъ артилерийски и миненъ огънь по Канаритѣ, а следъ това пренесе огъня си задъ окопитѣ ни. Поручикъ Старирадевъ поиска обезпокоителенъ огънь отъ артилерията и минохвъргачкитѣ, съ което се осуетяваха намѣренията на противника да атакува най-приближената частъ на окопитѣ ни на Канаритѣ.

По тоя начинъ едновременниятъ опитъ на противника да завладѣе този день най-издаденитѣ ни мѣста: Сипкавата, Скалистата и Канаритѣ биде осуетенъ отъ бодростта на оцѣлѣлитѣ защитници.

Артилерийската и минна стрелба не престана този день, а продължи и презъ нощта. Лѣвиятъ участъкъ М се намѣри въ центъра на кръстосанъ огънь.

Единъ следъ други подслонитѣ отъ втората линия почнаха да се рушатъ отъ противниковитѣ снаряди и мини. Въ много отъ тѣхъ войницитѣ бѣха затрупани, а оцѣлѣлитѣ бѣгаха да се скриятъ въ нѣкой съседенъ, останалъ още здравъ, подслонъ. Малкото останали невредими подслони бѣха буквално натѣпкани съ хора до самитѣ входи

Стояновата височина, гледана отъ Канаритѣ въ подучастъка М₃. Въ лѣво отъ нея се спуска на югъ Шейновския ридъ. Подъ Стояновата височина е Доброполското блато, чиито води лѣте не се виждатъ отъ блатнитѣ растения, но което е непроходимо.

и никакво движение не можеше да става въ тѣхъ. Презъ цѣлия день бѣше немислимо движението на хора по позицията, вследствие на което не се даде храна и всѣки прекара деня съ хлѣба, който имаше у себе си. Ранцевъ запасъ войницитѣ нѣмаха, защото, каквито и мѣрки да се вземаха, той биваше изяданъ, ако не отъ самитѣ войници, то отъ многобройнитѣ мишки и плѣхове, които обитаваха по позицията. Нѣмаше приготвенъ запасъ отъ суха храна на позицията за въ случай на дни, като днешния, когато, вследствие усиленото обстрелване, не можеше човѣкъ да излѣзе отъ скривалищата навънъ.

Ротнитѣ товарни коне, които донасяха дневната дажба и продукти за готвене храна, този день едва можаха да се

приближатъ до полковата поддръжка въ гората, западно отъ Стояновата височина, като понесоха жертви въ хора и коне. Тукъ тѣ стовариха храната, която можа отчасти да се отнесе на позицията, късно презъ нощта, отъ ротитѣ на полковата поддръжка.

Даде се заповѣдъ презъ нощта, като се използва тъмнината и възможното затишие, да се поставятъ рогатки и запълнятъ отворитѣ на теленитѣ мрежи предъ окопитѣ; да се попълнятъ бойнитѣ припаси; да се набави вода; да се ободрятъ бойцитѣ и да се даде непремѣнно храна.

Тази заповѣдъ не можа да се изпълни, защото артилерийския и миненъ огънь продължи съ сѣщото ожесточение презъ цѣлата нощ. Къмъ полунощъ началницѣ на участъцитѣ направиха следнитѣ писмени донесения за резултата отъ боя за този день.

Началникътъ на участъка Л донесе: „Днесъ, презъ цѣлия день, противникътъ обстрелва съ мини и десетки батареи отъ разни калибри, повечето тежки, цѣлия участъкъ на 1-а дружина, като мѣстѣше последователно маскирания си огънь отъ пунктъ на пунктъ. Стрелбата се коригираше отъ много аероплани, които хвърлиха около 50 тежки бомби по участъка. Въ резултатъ бѣха сринати всички окопи отъ първа линия и всички ходове за съобщения. Въ дѣсно отъ Томовата височина единъ подслонъ съборенъ отъ снаряди, но безъ жертви, понеже войницѣ бѣха въ съседната галерия. На Сипкавата височина постъ № 2, гдето е прожектора, разрушенъ съвсемъ отъ мина и затрупани 7 войници. Галерията на Сипкавата височина ударена отъ мина и съборена въ изхода на лѣвия ржавъ. Ранени сж капитанъ Узуновъ и подпоручикъ Коралски. До този моментъ не зная положението на Скалистата височина. Въ галерията „Радка“ попадна единъ снарядъ, който рани 5 души и извади отъ строя прислугата на една картечница. Въ лѣво отъ Кота 1889.7 сж сринати всички окопи и подслони. Противникътъ продължава артилерийската стрелба и, както изглежда, ще продължава презъ цѣлата нощ. По факта, че въ участъка Л се хвърлиха повече отъ 20000 снаряди, може да се заключи, че той има сериозни намѣрения. Моля да ми се изпратятъ повечко бомби, гранати и мини“.

Началникътъ на участъка М донесе: „Днесъ отъ 8 часа, и до този моментъ, въ участъка на 3-а дружина силенъ артилерийски и миненъ огънь, който често се превръщаше на барабаненъ, вследствие на което постовѣ №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 13, 14 и 15; подслонитѣ №№ 2 и 5 и ходовѣ за съобщение съвсемъ сринати. Въ подучастъка М₂ (12-а рота) подслонъ на ротния командиръ сринатъ. Федфебела на ротата, писарътъ и телефониститѣ затрупани. Галерията „Жековъ“ пробита въ единия край. Друга една галерия въ първата

линия и подслонъ „Бориславъ“ сринати. Въ подучастъка М₃ сѣщото положение. Подслонитѣ на ротния командиръ и командира на 2-и взводъ и 3 поста окончателно разрушени“.

Загубитѣ на полка този день не можаха да се опредѣлятъ, понеже разрушенията бѣха тѣй голѣми, че едва се разпознаваха мѣстата на сринатитѣ фортификационни постройки.

Времето презъ цѣлия день бѣше ясно и топло.

И тѣй, този день 1-а и 3-а дружини бѣха подхвърлени на тежко изпитание подъ небивалъ до сега огънь. На разсъмване противниковиятъ артилерийски и миненъ огънь се засили до неимовѣрностъ. Като че ли нови тежки батареи на противника засилиха огъня по Канаритѣ, Доброполската рѣка и участъка на 29-и пехотенъ Ямболски полкъ. Скривалищата постепенно намаляваха, а заедно съ тѣхъ и защитницѣ, които оставаха затрупани подъ развалинитѣ имъ.

Презъ цѣлия день на 14 и презъ нощта срещу 15. септемврий защитницѣ съ трепетъ чакаха вражеската атака. Напрежението бѣше голѣмо. Въпрѣки доста отпадналитѣ духъ и дисциплина напоследъкъ въ полка, бойцитѣ бодро стояха на мѣстата си и въ решителния моментъ, който преживяваха, горѣха отъ желание да смажатъ и този пътъ противника. Този решителенъ моментъ наближаваше.

Боятъ на 15. септемврий

Боятъ на 9-а рота въ подучастъка М₃

Ще разгледамъ най-напредъ боеветѣ на 3-а дружина въ участъка М—лѣвия участъкъ на полка, отъ гдето се реши участъта на Добро поле.

Както споменахъ по-горе, подучастъкътъ М₃, въ гората, се заемаше отъ 9-а рота, командвана отъ поручикъ Бенчевъ Никола, единъ много храбъръ и доблестенъ офицеръ, адвокатъ отъ София. Той бѣ сърцеведецъ, веселъ и духовитъ, отличенъ другаръ и патриотъ.

Ротата заемаше позицията отъ Доброполската рѣка до Несторовата скала. Обзорътъ и обстрелътъ предъ окопа отъ предната линия се затрудняваше отъ гората. Лѣвофланговиятъ постъ, който държеше свръзка съ 29-и Ямболски полкъ, донесълъ на ротния командиръ, че гжсти противникови вериги сж прегазили участъка на съседната рота на поменатия полкъ и се насочили веднага съ устремъ къмъ Гръцкия постъ.

Въ сѣщото това време поручикъ Бенчевъ е очаквалъ всѣки моментъ атаката на противника, защото противниковата артилерия пренесла масирания си огънь задъ Гръцкия постъ. И наистина, къмъ 5 часа гжста противникова верига се нахвърлила къмъ окопитѣ на 9-а рота. Поручикъ Бенчевъ, съ пистолетъ въ ржка, обхождалъ окопитѣ и ободрявалъ войни-

цитъ си. Завързва се бой съ бомби и стрелба. Устремътъ на противника билъ силенъ, бързо той се нахвърлилъ на

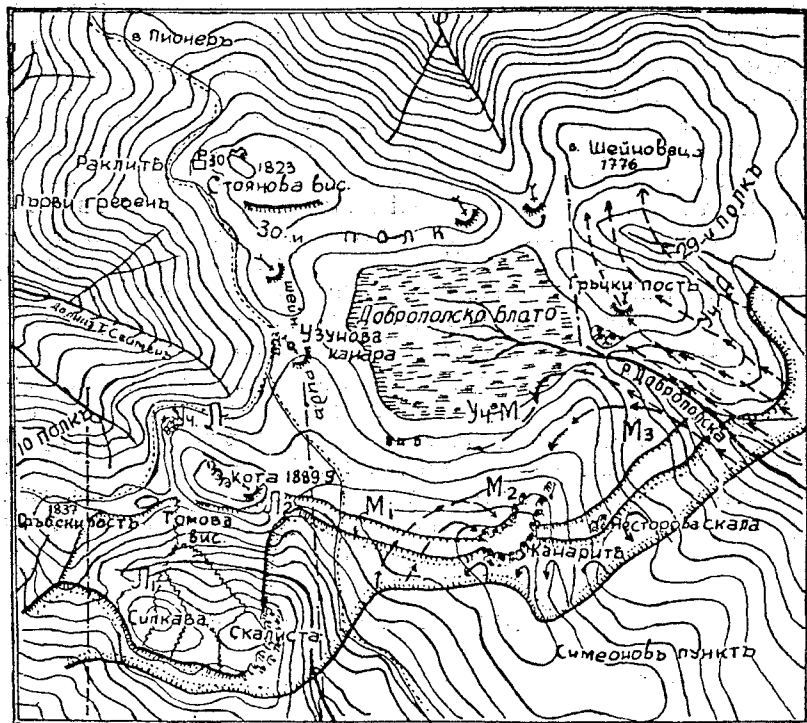
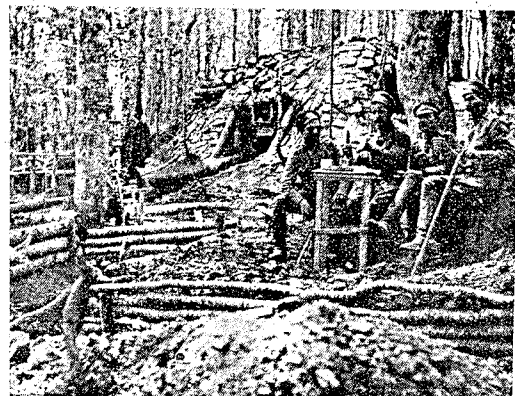

Схема № 1

Боятъ въ участъка М на 14. и 15. IX. 1918 г.

нашитъ и завързва ржкопашенъ бой. Тукъ бойцитъ отъ 9-а рота видѣли, че атакуващитъ не сж сърби, а французи.

Подслонъ на полковата поддръжка въ гората

Поручикъ Бенчевъ стрелялъ съ пистолетъ и насърчавалъ хората си. Докато се водѣла борбата, въ тила на ротата се насочила гжста верига отъ къмъ Гръцкия постъ. Скоро тя била обградена и поручикъ Бенчевъ падналъ промушенъ отъ противникови ножове. Борбата тукъ продължила кратко време — ротата

била избита и пленена. Само ротниятъ фелдфебелъ Теню Геновъ и редника Боню Илиевъ, ординареца на ротния командиръ, успѣли да се промъкнатъ по рѣката на западъ и покрай блатото достигнали на Узуната скала, кждето разказали за геройската гибель на 9-а рота.

Боятъ на Несторовата скала

На крайния дѣсенъ флангъ на 9-а рота бѣ Несторовата скала — около 500 метра източно отъ Канаритъ. Тя представяше много добъръ наблюдателенъ и упоренъ пунктъ.

На Несторовата скала имаме издѣлбани 2 картечни гнѣзда по миненъ начинъ, които заемаше 3-и взводъ отъ 3-а картечна рота на подпоручикъ Казеповъ. Неговитъ картечници обстрелваха безнаказано и сполучливо противниковитъ окопи. Тукъ тѣ отбиха всички атаки на противника, безъ да бждатъ уязвени отъ неговитъ мини и бомби.

На разсъмване подпоручикъ Казеповъ видѣлъ, че гжсти противникови вериги настѣпватъ отъ Доброполската рѣка по край блатото. Въ сжщото това време противникътъ за втори пжтъ атакувалъ 12-а рота при Канаритъ. Тогава той обърналъ едната си картечница къмъ настѣпващия покрай блатото противникъ. Обстрелването било сполучливо и противникътъ понесълъ голѣми загуби, следъ което премѣстилъ огъня по Гръцкия постъ, кждето обстрелялъ две противникови роти и ги разпръсналъ.

Следъ това подпоручикъ Казеповъ се изкачилъ на Несторовата скала, за да огледа има ли противникъ отпредъ. Тамъ той видѣлъ противникова група, върху която започналъ да хвърля бомби, но скоро билъ раненъ тежко въ дѣсната ржка.

Лѣвофланговиятъ 2-и взводъ отъ 12-а рота на подучастъка М₂, който се командваше отъ подпоручикъ Леоновъ, опираше лѣвия си флангъ на Несторовата скала. Този взводъ отбилъ сжщо две атаки на противника и понесълъ много загуби въ убити и ранени. Виждайки тежкото си положение, подпоручикъ Леоновъ, съ останалитъ зарави нѣколко свои войници, се присъединилъ къмъ хората на Несторовата скала, кждето продължили борбата до къмъ обѣдъ, когато били обградени отъ французитъ. Последнитъ се приближавали много предпазливо и боязливо, защото се страхували отъ бомбитъ на нашитъ бойци, които, прикрити задъ камънитъ, много изкустно поражавали враговетъ.

Привършили патронитъ и бомбитъ си шепата борци при Несторовата скала, виждайки безизходното си положение, разрушили картечницитъ, разхвърлили частитъ имъ и били пленени съ подпоручицитъ Казеповъ и Леоновъ.

Боят на 12-а и 10-а роти на подучастъците M_2 и M_1

Взводът на подпоручикъ Леоновъ отъ 12-а рота заемаше малко изолирано положение отъ другитъ два взвода и ротниятъ командиръ, записанъ въ центъра срещу Канаритъ, където позицията му бѣше най-уязвима, не можа да узнае какво става на лѣвия флангъ на ротата му.

Центърътъ на подучастъка M_2 се заемаше отъ 1-и взводъ на 12-а рота, командванъ отъ поручикъ Балниковъ Никола и въ дѣсно на него бѣ дѣснофланговиятъ 3-и взводъ на подпоручикъ Чинковъ Василь.

Тия двама храбри до себеотрицание млади офицери отбраняваха най-уязвения участъкъ на Канаритъ.

Само твърдата непоколебима воля на тия храбреци можа да устои на адския огънь и неописуемитъ мъжи, на които бѣха подхвърлени взводоветъ имъ отъ 24 часа насамъ.

Тѣ ободряваха войницитъ си и поддържаха борческия имъ духъ презъ време на барабанныя артилерийски огънь на противника, обхождаха подслонитъ и по едно чудо останаха невредими до атаката.

Последната се очакваше всѣки моментъ.

Съ личния си примѣръ тѣзи храбри взводни командири държаха здраво хората въ ржцетъ си.

На разсѣмване, точно въ 4 часа и 30 м., артилерийскиятъ огънь на противника мигновено спрѣ и гжсти противникови вериги се нахвърлиха на нашитъ окопи. Намалѣлитъ значително защитници изскочиха навреме отъ скривалищата си и посрещнаха врага яростно съ бомби, пушеченъ и картеченъ огънь. Едновременно се подадоха оранжеви ракети за искане преграденъ огънь отъ нашата артилерия, обаче последната откри съвършено слабъ огънь.

Ревността и ожесточението на нашитъ войници сломи тази атака на противника. Точниятъ огънь на стрелцитъ и картечницитъ отъ близко разстояние сломи противника, който постла мѣстността съ трупове и малцина успѣха да избѣгатъ и се скриятъ въ окопитъ си.

Защитницитъ тържествуваха. Този първи тѣхенъ успѣхъ повдигна духа имъ значително.

Следъ неуспѣха на първата атака, която завърши катастрофално за противника, той откри преграденъ артилерийски огънь задъ нашата позиция. Всичко се слѣ въ единъ общъ ужасенъ трѣсъкъ и се чуваше само единъ непрекъснатъ адски бумтежъ, нечуванъ и невиданъ до тогава. Въ 5 часа три последователни гжсти противникови вериги бѣсно се нахвърлиха на цѣлия участъкъ. Пакъ се подадоха условнитъ оранжеви ракети за искане преграденъ огънь отъ нашата артилерия, но, неизвестно защо, не се даде такъвъ. Този пътъ нашитъ бойци съ още по-голѣмо ожесточение срещнаха

противника съ ужасенъ бомбенъ и пушеченъ огънь и покосиха гжститъ противникови вериги отъ първата линия. Хората отъ заднитъ противникови вериги, които видѣха масата жертви, които понесоха преднитъ, въ паническо бѣгство се върнаха въ окопитъ си, а малцината, които залегнаха предъ нашитъ окопи, бѣха до единъ избити.

Юначното държане на нашитъ войници въ този моментъ бѣше удивително. Човѣкъ не би могълъ да си представи съ какъвъ ужасенъ устремъ се биха тѣзи дрипави, почернѣли отъ димъ и прахъ, изтощени на гледъ войници. Всички съ юнашко хладнокрѣвие, на мѣстото на сринатитъ вече окопи, прави, викайки съ прегръкнали гърла „ура“, яростно хвърляха бомби и стреляха. Надали би могло четката на гениаленъ художникъ или вдъхновеното перо на даровитъ поетъ да изразятъ юначния видъ на нашитъ бойци. Този имъ видъ именно смути противника, който, макаръ и многочисленъ, не можа да издържи огъня и, понесълъ още по-голѣми жертви, отколкото въ първата атака, побѣгна и се скри въ окопитъ си.

Значи и втората атака бѣше сломена, безъ да успѣе да стигне мѣстото на първитъ ни окопи.

Въ подучастъка M_2 — Канаритъ нашата позиция и тая на противника бѣха на една и сѣща височина — Пожарски Ридъ, като нашиятъ преденъ окопъ бѣше разположенъ по севернитъ склонове, а на противника — на платото и по южнитъ склонове на сѣщата височина. Разстоянието между нашитъ първи окопи и ония на противника бѣше около 55—60 крачки.

На Канаритъ, поради извънредно близкото разстояние между нашия и противниковия окопъ, една група отъ първата противникова верига, предвождана отъ единъ офицеръ, можа да проникне въ нашия окопъ, но всички до единъ бѣха избити отъ ржчни бомби и при ржкопашенъ бой на ножъ. Тука борбата ржководѣше храбриятъ подпоручикъ В. Чинковъ, който загуби дѣсната си ржка отъ противникова бомба. Войницитъ отъ взвода му се нахвърлиха тѣй яростно на противника, щото ни единъ не можа да се избави. Наброяваха около 25—30 противникови войници и 1 офицеръ избити въ нашия окопъ. Личниятъ примѣръ и самоотвержеността на поручикъ Балниковъ и подпоручикъ В. Чинковъ заражиха войницитъ на 12-а рота.

Тамъ вземахме и една автоматична пушка. Едва тукъ за пръвъ пътъ нашитъ защитници узнаха, че сж имали насреща си французи. Тържеството за изнесената победа бѣше пълно. Чуваха се радостнитъ възклицания „ура“ на защитницитъ, които бодро по мѣстата си очакваха да срещнатъ друга атака. Командирътъ на 12-а рота, поручикъ Старирадевъ Борисъ, ржководѣше умѣло и съ самообладание борбата на Канаритъ.

Поручикъ Старирадевъ Борисъ, храбриятъ и самоотверженъ командиръ на 12-а рота — сърдцеедецътъ на 3-а дружина

преграденъ огънь. Предположението на командира на 12-а рота поручикъ Старирадевъ, на Канаритъ, че противникътъ е вече господаръ на в. Шейновецъ, въ същото време, когато ликувахме за изнесената съ успѣхъ за насъ втора атака на участъка М, се оправда скоро.)

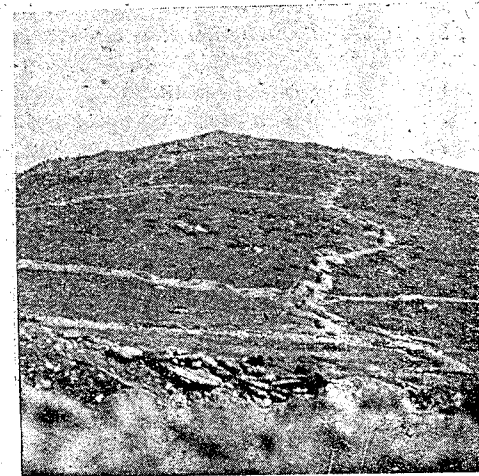
Къмъ 5 часа и 25 м. единъ войникъ отъ лѣвофланговия взводъ на 12-а рота дотърчава при командира на ротата поручикъ Старирадевъ и му докладва, че противникътъ е обградилъ дружината и че негова верига се направлява презъ блатото къмъ подслонитъ на дружинната поддръжка. Недовѣрчивъ къмъ войнишки устни донесения, поручикъ Старирадевъ отива на видно мѣсто и самъ лично провѣрява, че въ действителностъ противникова верига настѣпва край блатото въ тила на дружината и друга противникова верига пѣпли отъ Гръцкия постъ къмъ седловината между Стояновата височина и в. Шейновецъ.

Въ същото време се чува силна пушечна, картечна и бомбова стрелба въ подучастъка М, подъ Несторовата скала. Отъ 9-а рота нѣма никакви донесения, но отъ всичко се заключава, че тя продължава да води ожесточенъ бой съ противника, когато той е вече господаръ на Гръцкия постъ и тилътъ ѝ е вече пресѣченъ. И въ действителностъ, че това е така, дойде да потвърди факта, че нито единъ войникъ отъ

Въ време на втората атака на противника, къмъ 5 часа и 10 м., началстващитъ бѣха озадачени отъ подаването на свѣтли ракети въ видъ на звезди, каквито имаше само противникътъ, точно североизточно отъ Гръцкия постъ и къмъ височина в. Шейновецъ. Това явление озадачаваше още повече, че въ това време къмъ участъка на 29-и пехотенъ Ямболски полкъ не се чуваше вече стрелба, артилерийска, пушечна и бомбова, отъ която би могло да се заключи, че се води бой и че противникътъ съ борба е достигналъ до мѣстото на подаванитъ ракети. Озадачаваше и мълчанието на нашата артилерия северно отъ в. Шейновецъ, която не се обаждаше въпрѣки подаването на оранжеви ракети за искане

тази рота не можа да се спаси — всички бѣха избити, ранени и пленени.

Достойно за отбелязване е храброто държане на Шейновци на Канаритъ.

Окопитъ на подучастъка М₂ — „Канаритъ“, гледани отъ по участъка М₁

заява войницитъ — страшно и диво „ура“ цепи въздуха всрѣдъ бумтежа на бомбитъ. И това страшно „ура“ не приличаше на „ура“, което чуваме по паради и маневри.

Подпоручикъ Донеvски, командиръ на минохвъргачитъ, билъ обграденъ съ група около 20 войници отъ голѣма група французи, които съ насочени въ гърдитъ и гърбоветъ имъ щикове ги подкарватъ въ пленъ. Това станало тѣй ненадейно, че подпоручикъ Донеvски не можалъ да се опомни. Стигнали до противниковия окопъ, подпоручикътъ вижда, че 12-а рота продължава борбата съ бомби. Виждайки, че французитъ сж пияни, той изкомандвалъ на войницитъ си да се върнатъ и хукналъ да бѣга. Пиянитъ французи ги преследватъ съ хвърляне на бомби, раняватъ мнозина отъ тѣхъ, но подъ завесата на дима достигатъ при 12-а рота. Подпоручикъ Донеvски, сияещъ отъ радостъ, се отзовалъ въ взвода на подпоручикъ Чинковъ и колкото му гласъ държи викалъ отъ възторгъ: „Браво, браво, 12-а рота! Браво, Чинковъ! Браво, 12-а рота! Така, бийте!“

Това ненадейно появяване на подпоручикъ Донеvски повдига още повече духа. Подпоручикъ Донеvски иска бомби, за да стреля, но... той е тежко раненъ въ задницата и пакъ намира сили за борба и съпротива.

Новината за падането на Гръцкия постъ и в. Шейновецъ като мълния се разнесе всрѣдъ ликуващитѣ отъ победата си защитници на подучастъцитѣ M_1 и M_2 . Въ сжщото време устроилиятъ се противникъ, въ нови гѣсти маси, се нахвърля на защитниците въ подучастъка M_1 , ранява и избива голѣма частъ отъ тѣхъ и малцина успѣватъ да се спасятъ, като отстъпватъ къмъ Узуновата скала. Положението на защитниците въ подучастъка M_2 става безизходно. Обградени отъ всички страни, тѣ нѣмаха време и възможностъ да се разправятъ съ противника. Командирътъ на 12-а рота, поручикъ Старирадевъ, набързо събира хората си и съ раненитѣ си младши офицери: поручикъ Балниковъ и подпоручикъ Чинковъ, заедно съ групата минохвъргачки на подпоручикъ Донеvски, награватъ колкото могатъ ръчни бомби и се нахвърлятъ срещу обградили ги противникъ съ мощно „ура!“ Обаче, шепата оцѣлѣли борци понесоха грамадни жертви отъ убити и ранени, като успѣха да достигнатъ Узуновата скала само 7 войници и офицеритѣ.

По този начинъ при Узуновата скала се събраха къмъ 6 часа и 50 минути само 62 човѣка отъ 3-а дружина! Всички останали бѣха избити и пленени.

Поручикъ Балниковъ биде втори пѣтъ раненъ и почина отъ ранитѣ си.

Едновременно съ атаката на подучастъка M_2 противникътъ атакува подучастъка M_1 , заемаъ отъ 19-а рота на поручикъ Лефтеровъ.

При втората атака, въ 5 часа, противникътъ овладѣ централния взводъ на първата линия окопи и се задържа тамъ.

Тукъ 10-а рота претърпѣ много загуби въ убити, ранени и пленени. Само 28 души успѣха да отстъпятъ на Узуновата скала.

Подучастъка M_3 — 10-а рота, ако и сравнително бързо да бѣше заетъ отъ противника, бѣше озадаченъ отъ неизвестността въ лѣво и дѣсно и до обѣдъ остана тамъ да се устройва безъ да развие, бързо успѣха си.

Поддръжката на 3-а дружина

Явява се въпроса, какво става съ дружинната поддръжка на участъка M , а именно 5-а рота, и защо тя не е вземала участие въ боя?

Както е известно, тази рота бѣше разположена въ подслонитѣ при Доброполското блато, задъ подучастъка M_1 . Първата атака на противника въ 4 часа и 30 минути бѣше предприета ненадейно съ мигновено прекратяване на противниковия артилерийски огънь. Прочее, резултатитѣ отъ тази атака на противника бѣха благоприятни за насъ и не стана нужда да се употреби дружинната поддръжка.

Втората атака, въ 5 часа, бѣше съпроводена съ даване силенъ преграденъ артилерийски огънь задъ позицията ни, който прикова тази рота въ подслонитѣ ѝ и не можеше живъ човѣкъ да се изкачи отъ тамъ на позицията.

Третата атака, въ 5 часа и 30 минути, последва тъй скоро, щото бѣше немислимо повикването ѝ и по липса на свръзка, освенъ съ ординарецъ. Въ сжщото време ненадейното насочване на противника отъ Гръцкия постъ къмъ подслонитѣ ѝ, както и преминаването на малцина оцѣлѣлитѣ защитници отъ подучастъка M_1 , я заставиха и тя да отстъпи на Узуновата скала, отъ гдето съ огъня си успѣ да спре настѣплението на противника отъ Гръцкия постъ, като спрѣ и групира около себе си малцината оцѣлѣли защитници на Доброполската позиция.

Командирътъ на 9-а рота капитанъ Абаджиевъ, който замѣстваше ранения командиръ на 3-а дружина майоръ Станчевъ, не бѣше подготвенъ да ръководи и командва дружината.

Въ 4 часа и 25 минути той, като началникъ на участъка M , донесе по хелиографа на командира на полка, че отъ 1/29-а дружина, съседътъ въ лѣво, му съобщили, че противникътъ е премахналъ своитѣ изкуствени препятствия предъ окопитѣ си въ Доброполското дере и че въ тѣхъ се забелязва движение — значи готви се атака.

Това идѣше да му подскаже, че е време да осигури лѣвия флангъ на дружината, като изпрати единъ-два взвода отъ дружинната поддръжка въ участъка M_3 , още повече като виждаше, че противникътъ съсрѣдоточи тамъ силенъ артилерийски огънь презъ цѣлия по-раншенъ день. Освенъ това въ полка бѣ всеизвестно, че най-уязвимъ бѣше лѣвиятъ флангъ на полковия участъкъ.

Това не би било безразлично за 9-а рота, която биде унищожена, следъ неравенъ бой, безъ да бжде подкрепена.

Капитанъ Абаджиевъ можа да отстъпи отъ наблюдателния си пунктъ на Канаритѣ, съ телефониститѣ и другитѣ чиновци отъ щаба на дружината, безъ да даде нѣкакви нареждания, и се отзова на Узуновата скала, безъ да се обади и на дружинния адютантъ.

Рано сутринта на 15. септемврий адютантътъ на дружината, подпоручикъ Апостоловъ Апостолъ, виждайки, че щабътъ на дружината е въ неведение, какво става въ първата линия, изпратилъ свръзки до ротнитѣ командири да разузнаятъ и донесатъ. Виждайки, че свръзките се забавили, и чувайки експлозии отъ бомби, подпоручикъ Апостоловъ изкочилъ надъ подслона и започналъ да дава сигнали за преграденъ огънь. Отишелъ напредъ къмъ минохвъргачитѣ, той срещналъ единъ войникъ, който му доложилъ, че пози-

цията на 12-а рота била заета отъ противника. Малко по-нататъкъ срещу него се появили противникови войници, които хвърляли бомби.

Подпоручикъ Апостоловъ се върналъ назадъ къмъ подслона, за да докладва на капитанъ Абаджиевъ, но тамъ намѣрилъ само двама убити войници отъ свързките. Помислилъ, че всички отъ щаба на дружината сж отишли къмъ бойната линия, затова тръгналъ да ги търси. Не отминалъ 15—20 метра, той срещналъ единъ пиянъ французки войникъ, който му извикалъ да се предаде, защото позицията ни била превзета.

Подпоручикъ Апостоловъ, като французки възпитаникъ, разбралъ, че той има на среща си французки войникъ въ очевидно пияно състояние. Той не загубилъ присъствие на духа, хвърлилъ една бомба и, подъ прикритието на ефекта отъ нейното експлодиране, успѣлъ да се измъкне въ западна посока и се отправилъ за подслонитъ на дружинната поддръжка. Видѣлъ, че на Гръцкия постъ има противникъ, подпоручикъ Апостоловъ извикалъ на войниците да изкочатъ отъ подслонитъ и се отправилъ къмъ Узуновата скала, където заварилъ капитанъ Абаджиевъ и отдѣлни бойци отъ 10-а и 12-а роти.

На Узуновата скала започнали да пристигатъ едва влачеши се ранени храбреци отъ тия две роти, но отъ 9-а рота никой не дошелъ.

Малко по-късно тамъ дошли фелдфебелтъ на 9-а рота Теню Геновъ и свързката при командира на ротата редникъ Боню Илиевъ, които се промъкнали покрай блатото. Тъ разказали, че цѣлата 9-а рота, въ жестокъ кървавъ бой, загинала. По-големата частъ съ всички офицери и подофицери били избити и малцина пленени. . .

Боятъ на 3-а рота на подучастъка Л₂ и Скалистата височина

Съ непо-малко ожесточение се води боя въ участъка Л отъ 1-а дружина на полка, командвана отъ майоръ Драгановъ.

Едновременно съ атаката на участъка М противникътъ се нахвърля, въ 4 ч. и 30 м., съ голѣми сили на подучастъцитъ Л₁ и Л₂.

Подучастъкътъ Л₁ заемаше 3-а рота — капитанъ Владински, по следния начинъ: 1-и и 2-и взодове заемаха окопа въ дѣсно отъ 10-а рота, който опасва Кота 1889.7 отъ юго-изтокъ, а 3-и взводъ заемаше, малко изолирано, Скалистата височина.

По този начинъ 3-а рота бѣше разкжсана на две части, раздѣлени съ трудно проходими скали.

Първитъ два взвода командваше капитанъ Владински. Отъ барабанныя огънь на противника бѣше тѣй задимено, че

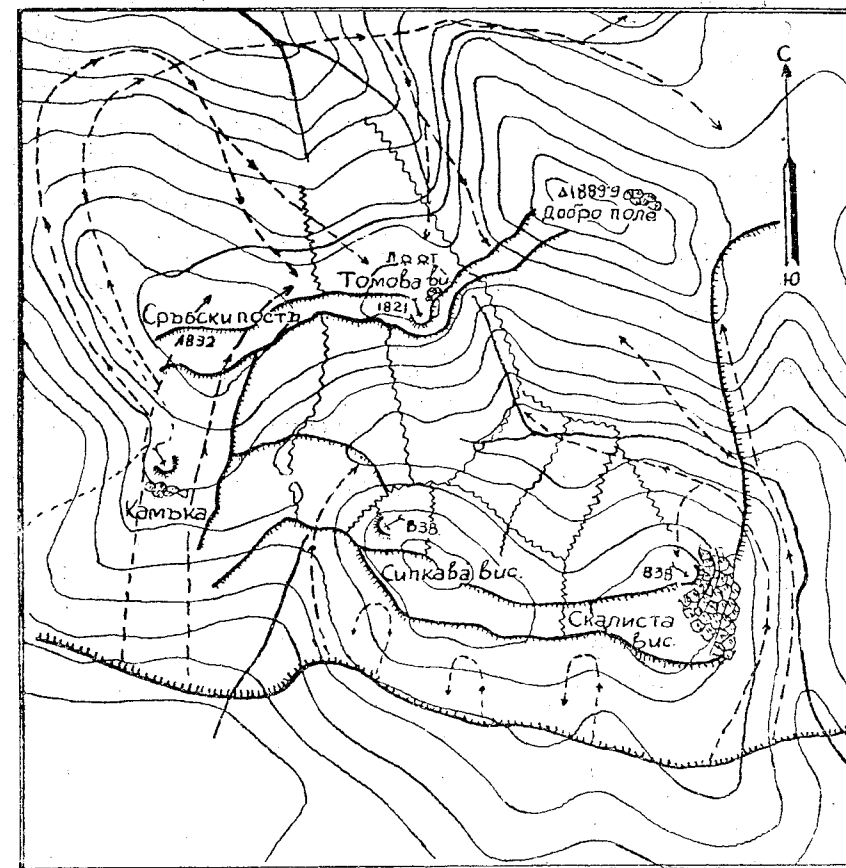

Схема № 2
Боятъ въ участъка Л на 14. и 15. IX. 1918 г.

нищо не се виждаше. Като се разсъмна, положението се уясни и капитанъ Владински разбра, че противникътъ е господаръ на Канаритъ и Гръцкия постъ.

Той чу картечния огънь и експлодиране на бомби предъ съседната 10-а рота, но отъ тъмнината и дима нищо не можалъ да види. Малко по-късно дошли войници отъ дѣсно-фланговия взводъ на 10-а рота и казали, че противникътъ е заелъ позицията на ротата, следъ като избилъ, ранилъ и пленилъ голѣма частъ отъ нея.

Една рѣдка противникова верига открила огънь по окопитъ на 3-а рота съ леки картечници, но и огъньтъ на нашитъ не позволилъ на противника да напредне. Огъньтъ

отъ двете страни продължилъ до падането на Томовата височина, следъ което противникътъ стѣснилъ обржча отъ северъ и пленилъ двата взвода съ раненитѣ подпоручикѣ Томовъ и Бараковъ и капитанъ Владински. Все таки тукъ 3-а рота, съ фланговия си огънь на изтокъ, косѣше противника, заелъ вече участъка М, и помогна останкитѣ отъ 3-а дружина да се изтеглятъ къмъ Узуновата скала.

Положението на 3-и взводъ на Скалистата бѣше малко по-друго. Нашитѣ окопи тукъ опасваха височината отъ изтокъ и югъ, като отстояха на 40—50 крачки отъ противника.

Рано сутринята, предъ сѣмване, противникътъ се нахърля на 3-и взводъ, но биде спрѣнъ и върнатъ назадъ отъ бомбовия и пушеченъ огънь на оцѣлѣлитѣ защитници. Втора една атака на французитѣ прегази малкото останали бойци и само нѣколко души успѣха да се оттеглятъ на височината при картечницитѣ на подпоручикъ Мазгаловъ.

Противникътъ обходи леко Скалистата отъ северъ и съ гъсти последователни вериги се насочи на Томовата височина.

Тукъ противникътъ дълго време не можа да развие успѣха си, защото картечното гнѣздо на Скалистата почна да имъ нанася голѣми поражения въ тила.

На Скалистата височина имаме, изработено по миненъ начинъ въ скалата, картечно гнѣздо съ две амбразури, на югъ и на изтокъ, и съ изходъ на северъ. Тамъ заемаше позиция картечниятъ взводъ на храбрия подпоручикъ Мазгаловъ. Стратия отъ 1-а картечна рота, чийто картечници бѣха неуязвими отъ снаряди и мини. Имаше галерия за войницитѣ, стаичка за бойни припаси и картечницитѣ.

Отъ това картечно гнѣздо се обстрелваше цѣлото пространство предъ Канаритѣ и амбразуритѣ му бѣха неуязвими нито отъ картечницитѣ, нито отъ окопнитѣ орждия на французитѣ, които бѣха насочили къмъ него отъ Власиевата позиция.

Тия две наши картечници косѣха безнаказано и предпозиционното пространство се покри съ убити и ранени французи.

Противникътъ, обградилъ Скалистата, стѣсни обржча тамъ, но не можеше да заеме картечното гнѣздо, защото храбриятъ подпоручикъ Мазгаловъ, съ 13 войници, се държеше здраво. Тия храбреци хвърляха бомби и не позволяваха на противника да се доближи до тѣхъ. Подпоручикътъ изнесе едната картечница при изхода на гнѣздото и обстреля ефикасно настѣпващитѣ къмъ Кота и Томовата височина французки вериги. Това смути твърде много противника и той трѣбваше на всѣка цена да унищожи това гнѣздо.

Подпоручикъ Мазгаловъ, като видѣ, че бойнитѣ му припаси се привѣршватъ, разбра безизходното си положение,

но не загуби присѣствие на духа. Насърдчаваше хората си, като ги увѣряваше, че ще имъ дойде помощ и че ще бждатъ освободени отъ гробницата, въ която сж затворени. Той отиде къмъ източната амбразура, отъ кждето почна да стреля съ картечницата, но бѣше раненъ.

Подпоручикъ Мазгаловъ Стратия
Тоя мжченикъ—шейновецъ работи неуморно по укрепяване на позицията и геройски се държа въ картечното гнѣздо на Скалистата височина. Следъ като нанесе много загуби на французитѣ съ своитѣ две картечници, свършилъ патрони и вода, продължи борбата съ бомби. Той предпочете мжченическата смъртъ, но не се предаде и биде изгоренъ отъ французитѣ съ огнепрѣскачка заедно съ 11 свои войници.

Геройската мжчителна смъртъ на групата Шейновци отъ картечното гнѣздо на подпоручикъ Мазгаловъ не е известна на клеветницитѣ, които разпространяватъ легендата за предателство на Добро поле.

Боятъ на 4-а рота на Сипкавата височина

Следъ упоритъ бомбовъ и ржкопашенъ бой противникътъ даде голѣми жертви предъ Сипкавата височина, заема на отъ 4-а рота.

Противникътъ приближи гнѣздото и започна да хвърля бомби предъ входа му, но защитницитѣ останаха невредими. Следъ това хвърлиха бутилки съ отровни газове, като почнаха да викатъ на защитницитѣ да се предадатъ, обаче тѣ отговориха съ хвърляне на бомби. По едно време въ входа на гнѣздото противникътъ насочи една огнепрѣскачка, която изпълни съ гъст димъ вътрешността му. Защитницитѣ почнаха да горятъ живи. Настана смутъ и огъня се засили къмъ вътрешността. Тукъ изгорѣха храбритѣ бойци заедно съ подпоручикъ Мазгаловъ. Само двама бойци успѣха да се измъкнатъ презъ амбразуритѣ въ момента, когато другаритѣ имъ изгаряха мжченически и съ голѣмъ трудъ тѣ можаха да се спасятъ.

Тукъ французитѣ срещнаха голѣмъ отпоръ.

Упорството на защитниците отъ Сипкавата височина попрѣчи на противника отъ Скалистата височина да развие бързо успѣха си.

Върѣки героичното държане на 4-а рота, която съ бомбовъ и ржкопашенъ бой прикова противника, като му нанесе грамадни загуби, дойде редъ и тя да загуби борбата.

Гжститѣ вериги отъ пияни французи покриха съ трупове Сипкавата височина, сбаче и положението на защитниците ѝ стана критическо, понеже противникътъ ги обгради отъ западъ. Тукъ сложиха коститѣ си, по-голѣмата частъ отъ юнацитѣ на 4-а рота, кѣто малцина останаха живи и едва можаха, стѣпка по стѣпка, да се изтеглятъ къмъ Томовата височина. Командирътъ на 4-а рота капитанъ Узуновъ биде тежко раненъ.

5 картечници отъ 214-о германско картечно отдѣление, които заемаха позиция северозападно отъ Сипкавата височина, дадоха ценна подкрепа съ фланговия си огънь. Тѣзи картечници заемаха така нареченото мѣсто Камъка на допирнитѣ флангове на 10-и Родопски и 30-и Шейновски полкове. Тукъ доблестнитѣ германски войници, следъ като изстреляха патронитѣ си, бѣха обградени отъ многоброенъ противникъ и продължиха борбата съ карабини, бомби и пистолети, но въ края на краищата трѣбваше да се предадатъ, защото бѣше невъзможно да отстъпятъ. Културнитѣ французи избиха по най-звѣрски начинъ капитулиралитѣ германци. Отъ Камъка противникътъ разви бързо успѣха си на северъ и завладѣ Сръбския постъ.

Следъ като заеха Скалистата и Сипкавата, французитѣ се организираха и затвърдиха тамъ, като извадиха минохвъргачки и тежки картечници, съ които започнаха да обстрелватъ Томовата височина.

Тукъ бѣха отстъпили останките на 4-а рота.

На Томовата височина бѣха привлѣчени ротитѣ отъ дружинната поддръжка, като 1-а рота зае седловината между Кота и Томовата, а 2-а рота последната височина. Тукъ командирътъ на 1-а дружина майоръ Драгановъ организира отбраната, като съ личния си примѣръ насърдаваше хората си.

Противникътъ се бѣше приближилъ съ нови прѣсни сили по долината отъ къмъ Скалистата височина и отъ къмъ Сипкавата съ много последователни вериги.

Той бѣ заелъ вече и Сръбския постъ, отъ кждето застрашаваше дѣсния флангъ на 2-а рота.

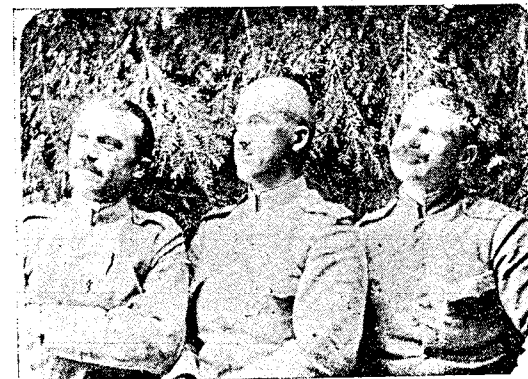
Когато първата противникова вълна щѣше да направи първия си скокъ, за да овладѣе седловината източно отъ Томовата, срещу нея излѣзе нашата първа рота и мигновено се завърза бомбовъ и пушеченъ огънь отъ дветѣ страни. Французитѣ не можаха да издържатъ нашия огънь и пър-

вата имъ верига се върна назадъ, но другитѣ нѣколко вериги я подкрепиха и спрѣха.

Сжщото стана и на Томовата височина. Почти едновременно съ излизането на 2-а рота тамъ тя биде срещната отъ първата вълна на французитѣ и се завърза срещенъ бой. Бомбитѣ се сипѣха отъ дветѣ страни, противникътъ не можа да издържи и отстъпи, обаче заднитѣ вериги го спрѣха.

Боятъ на Томовата се затегна, нашитѣ задържахъ гребена, обаче противниковитѣ картечници бѣха толкова много, че не позволяваха на нашитѣ да си вдигнатъ главитѣ.

Окопитили се следъ първия неуспѣхъ, противниковитѣ вериги изкараха напредъ шурмови групи. Тѣ започнаха да хвърлятъ сполучливо и изкуетно ржчни бомби, които поразяваха защитниците на Томовата. Нашитѣ отговориха сжщо съ бомби.

Командиритѣ: на 1-а рота капитанъ Александъръ Радевъ, на 1-а дружина майоръ Б. Драгановъ и на 2-а рота поручикъ Карадрагановъ. Първиятъ и третиятъ бидоха убити при Томовата височина. Снимката е направена на 1. IX 1918 г.

вата на Шейновци. Отъ тия огнепрѣскачки много наши юнаци изгорѣха живи.

Въ сжщото време една противникова колона се спусти презъ гората, отъ северния склонъ на Сръбския постъ и се яви въ тилъ на Томовата височина. Едновременно противниковитѣ картечници започнаха да обстрелватъ Томовата височина въ флангъ отъ Сръбския постъ.

Тукъ се реши участието на защитниците на Томовата височина. Малкото останали бойци бѣха изненадани отъ тила, избити и пленени. Тукъ паднаха въ пленъ командирътъ на 1-а дружина майоръ Драгановъ и командирътъ на 1-а картечна рота капитанъ Митовъ.

Противникътъ, не обръщайки внимание на многото жертви, сенахвърли стремително. Произлѣзе кървопролитенъ бой. Командиритѣ на 1-а рота капитанъ Радевъ и на 2-а рота поручикъ Карадрагановъ паднаха последователно геройски убити, на чело на своитѣ юнаци. Тукъ противникътъ употреби и огнепрѣскачки, за да сломи съпроти-

Командирът на полка, подполковник Дюдюковъ, твърди, че тѣ сж пленени къмъ 8 ч. и 30 минути.

Презъ деня на 15. септемврий не се получи никакво донесение въ щаба на полка отъ командира на 1-а дружина, съ което се обяснява неведението на командира на полка какво става въ участъка Л. Единственото донесение, което се намѣри, бѣше това за положението на 14. септемврий вечерта, което цитирахъ. Оставамъ съ убеждението, че борбата бѣше скоротечна и на командира на 1-а дружина не е останало време да пише донесения, когато напрежението бѣше върховно и, вследствие силния огънь, е билъ въ неиз-

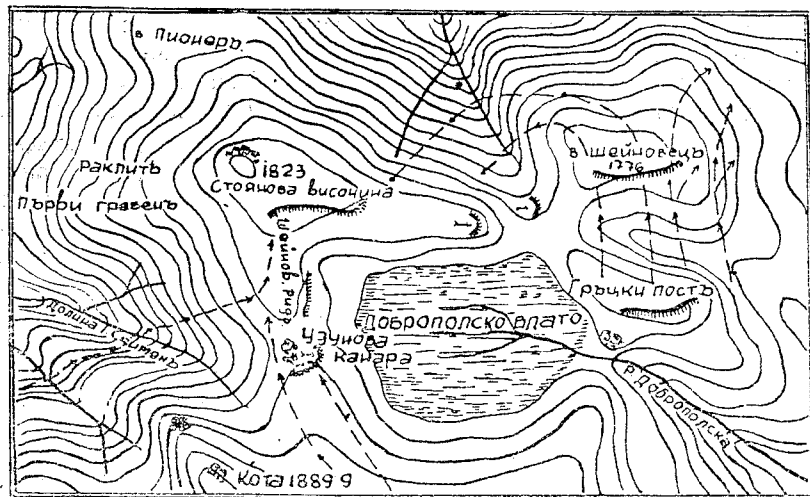

Схема № 3

Боятъ на поддръжкитеъ на 15. IX 1918 г. на втората линия

вестностъ, какво става на Сипкавата и Скалистата, а когато се сдоби съ сведения отъ отстъпилитѣ малцина храбреци отъ 3-а и 4-а роти, противникътъ бѣше вече съ веригитѣ си на Томовата височина.

Малцина, отдѣлни бойци отъ 1-а дружина, можаха да се спустнатъ въ долината Търново Сейменъ и въ последствие се събраха при Узуната скала около 30 души.

И така, къмъ 8 часа и 30 минути противникътъ завладѣ и участъка Л, безъ Кота 1889.7, извънредно стрѣмнитѣ склонове на който не така леко можеха да се изкачатъ. Шепата бойци съ две картечни тамъ изпълниха блѣскаво своята задача, а по-късно паднаха и тѣ въ пленъ.

Кота като исполинъ стърчеше срѣдъ ада на Добро поле.

Тамъ имахме две картечни гнѣзда, заети отъ две картечни на 1-а картечна рота, които зловещо сипѣха своитѣ куршуми по главитѣ на противника срещу Канаритѣ.

Къмъ 7 часа тѣ привършиха патронитѣ и водата си,

затова поддържаха рѣдкъ огънь по противниковитѣ орждия на Власевата позиция. По-късно противникътъ ги обстреля съ артилерия и тѣ бѣха принудени да замлъкнатъ.

Сжщо на Кота имахме бетониранъ артилерийски наблюдателенъ пунктъ, отъ който поручикъ Поповъ, съ своитѣ артилериисти, даваше сигнали на батареитѣ. Артилерийскитѣ огънь на противника разруши наблюдателницата къмъ 7 часа и 30 минути и поручикъ Поповъ биде тежко раненъ.

Прекратяването на стрелбата отъ картечницитѣ и спирането на подаванитѣ сигнали сложи убеждения въ щабоветѣ на полка и бригадата, че противникътъ е завладѣлъ и Кота, но шепата защитници се държаха още тамъ. Виждайки безизходното си положение, тѣ се спустнаха по северния склонъ чакъ по обѣдъ, носейки и картечницитѣ си.

Въ подножието тѣ бѣха пресрещнати отъ противника съ огънь. Нѣкои паднаха тамъ убити, други пленени, а само трима души успѣха всрѣдъ дима на бомбитѣ да се промъкнатъ на Узуната скала, кждето се бѣха настанили ротитѣ отъ 2-а дружина.

Боятъ на полковитѣ поддръжки на Узуната скала и Стояновата височина

Съ завладяването на участъцитѣ Л и М противникътъ се отзова предъ една неизвестностъ. Отъ участъка Л той не можа да развие до вечерта на 15. септемврий действията си, а проникналитѣ въ участъка М французи бидоха спрѣни отъ устроиитѣ се, макаръ и слаби, защитници на втората позиция при Узуната скала.

Едва сега настана момента за употребяване на полковата поддръжка.

Както изложихъ по-горе, жалкото състояние на срѣдствата за сръзка бѣше причина да бжде въ неведение полковиятъ командиръ за това, що ставаше на предната позиция. Въпрѣки личната му храбростъ и хладнокръвие до флегматичностъ, той стоя на наблюдателния си пунктъ на Стояновата височина, безъ да употреби въ критическия моментъ цѣли 4 роти, оставени въ негово разпореждане.

Въ 6 часа и 30 минути командирътъ на полка даде заповѣдъ на 7-а рота да се настани въ подслонитѣ на 12/16-а батарея. Това иде да покаже, че къмъ казаното време командирътъ на полка разбра, че предната позиция е вече загубена, и взема мѣрки да осигури лѣвия си флангъ.

По-рано, въ 6 часа, командирътъ на полка изпрати до командира на 2-а дружина капитанъ Ганевъ Константинъ който стоеше въ гората съ 6-а и 8-а роти, следната заповѣдъ:

„Бждете готови да настѣпите съ дветѣ си роти!“

Към 6 часа и 30 минути командирът на 2-а дружина узнал, че боята на Канарит ще свърши неуспешно за нас, за което заповядал на 6-а и 8-а роти да настъпят и заемат позиция: 6-а рота — укрепения пункт до Узуновата скала, а 8-а рота — хребета северозападно от нея. Тия две роти излезли от скривалищата си в гората и заели указаната им позиция. По-късно те помогнаха да се задържат и устроят малкото отстъпили бойци от 1-а и 3-а дружини (всичко около 92 човека), както и да се изнесат част от ранените, пролазили до тук.

Борците при Узуновата скала започнаха да търпят големи загуби от фланговия огън на противника, устроил се с картечници и минохвъргачки на заетата позиция в подучастка М₁. В същото време те трябваше да задържат и противника, който настъпваше от върха Шейновец, а и тилът им, откъм участъка Л, беше застрашен.

В 8 часа и 35 минути командирът на 30-и полк получи следната писмена заповед:

„Бърза. Командиру 30-и полк. Контър-атакувайте врага на Канарит. Ротата в бригадна поддръжка от Вашия полк е в Ваше разпореждане. Съсредоточил съм огъня на нашата артилерия по окопите. Предупредил съм командира на 10-и полк да Ви съдейства с една рота, ако стане нужда.

Командир 1/8-а бригада полковник Янакиев“.

От тази заповед се разбира, че командирът на бригадата своевременно е научил за падането на предната позиция и взема веднага мерки да се поправи положението.

В изпълнение на горната заповед командирът на 30-и полк нарежда:

„№ 34, 15. IX 1918 г. 8 ч. 20 м. Командиру 2-а дружина. Контър-атакувайте противника на втората преградна позиция. Капитан Абаджиев да ви поддържа.

Командир 30-и полк подполковник Дюдюков“.

В същото време той донася:

„№ 35, 15. IX 1918 г. 8 ч. 35 м. Командиру 1/8-а бригада. В 8 ч. 20 м. пр. пл. разпоредих 2-а дружина, с две роти, да контър-атакува и заеме преградната позиция. 3-а дружина да ви поддържа.

Командир на 30-и полк подполковник Дюдюков“.

От това донесение, навърно, командирът на 1/8-а бригада е останал с впечатление, че 3-а дружина съществува още, а в това време тя беше почти унищожена. Тя представляваше една сборна команда от около 60 бойци, спасили се от атаката на предната позиция. Самият командир на полка разчита на капитан Абаджиев и върва, че той държи още в ржката си тази дружина. Това се по-

твърждава от заповедта, която му изпрати малко преди заповеданата контър-атака:

„№ 33, 15. IX 1918 г. 7 ч. 50 м. Командиру 3-а дружина. Заемете упорния пункт при 2-а картечна рота с групи и флангово. 7-а рота е на Стояновата. Пристигат бригадни поддръжки.

Командир 30-и полк подполковник Дюдюков“.

Веднага след донесението № 35 командирът на полка нарежда и 7-а рота от 10-и Родопски полк, която беше дадена в негово разпореждане, да контър-атакува крайния десен фланг на полковата позиция към Сръбския пост:

„№ 36, 15. IX 1918 г. 8 ч. 40 м. Командиру 7/10-а рота. 2-а дружина от полка контър-атакува, по посока Канарит. Атакувайте по посока на Сръбския пост.

Командир 30-и полк подполковник Дюдюков“.

Твърде естествено е, че контър-атаките, заповедани с № 34 и 36, не се състояха поради това, че нямаше артилерия, която да ги подготви и подкрепи — нямаше и поддръжки. В същото време противникът напираше здраво от в. Шейновец и застрашаваше Стояновата височина.

Различията в часовете на донесенията и заповедите се дължат на невърни часовници. Донесенията и заповедите са писани при едно твърде повишено нервно напрежение, затова на места са нелогични. Те носят различна нумерация, часовете не съвпадат с хронологическия ред на действията. Това се дължи и на полковия адютант поручик Тивчев Николай, който беше много млад офицер. Той беше възторжен патриот, но, като млад и неопитен, трудно можеше да се справи с сложната и тежка служба в щаба на полка.

Създаденият при Узуновата скала упорен пункт оправда назначението си. Там можаха да се устроят поддръжките и да дадат отпор на настъпващия противник.

При Узуновата скала беше зает позиция с две картечници командирът на 2-а картечна рота поручик Чакъров Николай. Този храбър и предан на службата и дълг си офицер организира отбраната на упорния пункт. Той откри своевременно ефикасен огън по подучастците М₁ и М₂, с който прикова противника, не му даде възможност да се устрои дълго време и да развие успеха си. След това откри огън по Гръцкия пост, в фланг и тил на противниковите вериги, които настъпваха към в. Шейновец.

Поручик Чакъров се прояви тук като храбър и волеви воин и стана център на отбраната. За жалост, той биде тежко ранен към 8 ч. и 30 м. и излезе от строя. Той биде заместен от командира на 6-а рота поручик Димов Васил, който зае с ротата си упорния пункт.

Както казахъ, 6-а рота бѣ въ полкова поддрѣжка въ гората юго-западно отъ Стояновата височина. Презъ нощта срещу 15. септемврий тя е носила патрони на предната позиция и дала жертви въ убити и ранени.

Поручикъ Димовъ, като любознателенъ и доблестенъ офицеръ, се интересувалъ за положението и бодърствувалъ цѣлата нощъ. Така, въ 3 часа той отишелъ на позицията при поручикъ Чакъровъ на Узуновата скала, за да се ориентира за положението. На разсъмване пакъ отишелъ и видѣлъ, че на Канаритѣ било покрито съ прахъ и димъ.

Когато получилъ заповѣдь да излѣзе на позиция съ ротата си, поручикъ Димовъ поелъ командването на упорния пунктъ вече ориентиранъ отъ тежко ранения поручикъ Чакъровъ. Въ 12 ч. и 30 м. поручикъ Димовъ билъ тежко раненъ отъ противникова мина и евакуиранъ въ лазарета.

На Узуновата скала 6-а рота понесе много загуби въ убити и ранени.

* * *

Първоначално 7-а рота бѣше въ бригадна поддрѣжка, но на 15. септемврий, рано сутринята, командирътъ на 1/8-а бригада я предаде въ разпореждането на к-ра на 30-и полкъ. Тази рота бѣше притеглена на Стояновата височина още на 14. септемврий вечерята.

Командирътъ на 7-а рота поручикъ Дженю Толевъ се настанилъ при 12/16-а полубатарейя и съ командира на последната подпоручикъ Ханджиевъ следѣли за хода на боя на предната позиция.

Поручикъ Толевъ настанилъ два взвода въ лѣво на орджията и единъ взводъ въ дѣсно предъ самата Стоянова височина.

Като се развиделило на 15. септемврий, ротата открила огънь по Гръцкия постъ и продължила да стреля по противниковитѣ вериги, настѣпващи къмъ в. Шейновецъ.

Въ лѣво имали връзка съ картечната група на поручикъ Пенчевъ Христо, обаче въ дѣсно узнали, че е излѣзла на позиция 8-а рота, съ която не влѣзли въ връзка.

Въ 10 ч. поручикъ Толевъ получилъ заповѣдь отъ командира на полка подполковникъ Дюдюковъ да се задържи на всѣка цена на Стояновата височина. 7-а рота поддържа ефикасенъ огънь по противника къмъ Шейновецъ. Поручикъ Толевъ е въ постоянна връзка въ лѣво и знае за хода на боя на 2/53-а дружина на в. Шейновецъ и картечната група на поручикъ Пенчевъ Христо.

Къмъ 10 часа противникътъ насочи артилерийския огънь по Стояновата височина, направляванъ отъ низко летецъ самолетъ. Както и при атаката на предната позиция, много противникови самолети летѣха низко, хвърляха бомби, обстрелваха съ картечници и коригираха стрелбата на своята

артилерия. Такъвъ единъ противниковъ самолетъ биде поразенъ отъ наша картечница на Узуновата скала, падна и се заби въ Доброполското блато.

Къмъ 12 часа огънятъ на противниковата артилерия се засили и 7-а рота започна да понася загуби въ убити и ранени.

Къмъ 14 часа нашитѣ картечници при Узуновата скала замлъкнаха.

Къмъ 14 часа и 30 м. противникътъ отъ къмъ в. Шейновецъ засили огъня си по ротата и поручикъ Толевъ измени фронта на лѣвофланговитѣ си взводове къмъ изтокъ и североизтокъ.

Къмъ 16 ч. и 30 м. противникова верига се появи по Шейновския ридъ отъ къмъ Узуновата скала и плени фелдфебела на 7-а рота съ 20 войници. Дѣсниятъ флангъ на ротата остана откритъ. На лѣвия флангъ картечната група на поручикъ Пенчевъ бѣше унищожена.

Виждайки обхванати двата си фланга и безизходното положение на ротата, за да не попадне въ пленъ, поручикъ Толевъ заповѣда отстъпление къмъ северъ.

Къмъ 18 ч. отстъпилата 7-а рота се събра на в. Пионеръ, кждето завари командира на полка и остатъцитѣ отъ изнемощѣли, почернѣли отъ прахъ и димъ Шейновци отъ другитѣ роти.

Този день 7-а рота понесе следнитѣ загуби: 4 убити, 12 ранени и 25 пленени.

* * *

Последна съпротива при Узуновата скала даде картечниятъ взводъ на подпоручикъ Андреевъ. Този храбъръ офицеръ се задържа тамъ до къмъ 14 ч. Съ своитѣ две картечници той се съпротивяваше юнашки и нанесе много загуби на противника. Дѣсниятъ му флангъ бѣше обграденъ отъ противникови части, настѣпили отъ къмъ Томовата височина презъ долината Търново Сейменъ незабелязано, презъ гората.

На подпоручикъ Андреевъ бѣше предадена заповѣдта за отстъпление на в. Пионеръ, но той не се съгласи да отстъпи, докато не получи писмена заповѣдь.

Той продължи да коси противника. Патронитѣ му бѣха на привършване. Положението му стана безизходно—французитѣ го обградиха отъ всички страни и му викаха да се предаде, но той имъ отговаряше съ хвърляне на бомби и стрелба. Подпоручикъ Андреевъ окуражаваше хората си, като имъ казваше, че скоро ще имъ дойде поддрѣжка, но такава не дохождаше.

Противникътъ бѣше принуденъ да изнесе и тукъ огнепрѣскачка, съ която бѣха изгорени храбритѣ 10—12 кар-

течни войници заедно съ подпоручика. Тъ предпочетоха мъченическата смърт, но не се предадоха.

Юнашката съпротива на тия две картечници забави твърде много настъплението на французитѣ и даде възможност на останалитѣ роти постепенно да се оттеглятъ и да се устроятъ на в. Пионеръ.

Противникътъ, следъ като се справи съ картечницитѣ на подпоручикъ Андреевъ, разви успѣшно действията си по Шейновския ридъ и, както споменахъ по-горе, къмъ 16 часа и 30 минути той изненада дѣсния флангъ на 7-а рота на Стояновата височина, където съ единъ напълнъ плени ротния фелдфебелъ съ 20 войници.

* * *

Съ падането на Стояновата височина неминуемо бѣше пленяването на останкитѣ отъ полка, които водѣха упорита борба южно отъ нея. Затова, къмъ 14 часа, командирътъ на полка направи следното писмено донесение № 69 до командира на 1/8-а бригада:

„Противникътъ заема Шейновецъ и е почти въ тила на нашия лѣви флангъ“.

Веднага следъ това командирътъ на полка заповѣда на частитѣ последователно да отстъпятъ на в. Пионеръ. 7-а рота не била уведомена за това отстъпление.

Разпокъсаността на борбата отъ частитѣ на поддръжкитѣ много затруднява описанията на технитѣ действия.

Трѣбва да се върна да кажа за положението на крайния лѣви флангъ срещу в. Шейновецъ.

Заелъ веднажъ в. Шейновецъ, противникътъ направи голѣми усилия да разшири успѣха си на западъ, обаче трудно му се удаде това.

На северъ отъ в. Шейновецъ противникътъ не срещна голѣма съпротива, но не можеше да развие успѣха си, до като ние държахме Стояновата височина.

Къмъ 10 часа и 30 минути силни противникови части се спуснаха северозападно отъ в. Шейновецъ, настѣпиха презъ гората съ задача да обходатъ Стояновата височина отъ северъ, но въ сѣщото време командирътъ на 53-и пех. полкъ подполковникъ Ламбриновъ Константинъ се движеше съ 2-а и 4-а роти отъ полка си по пътеката отъ в. Конуса къмъ в. Шейновецъ.

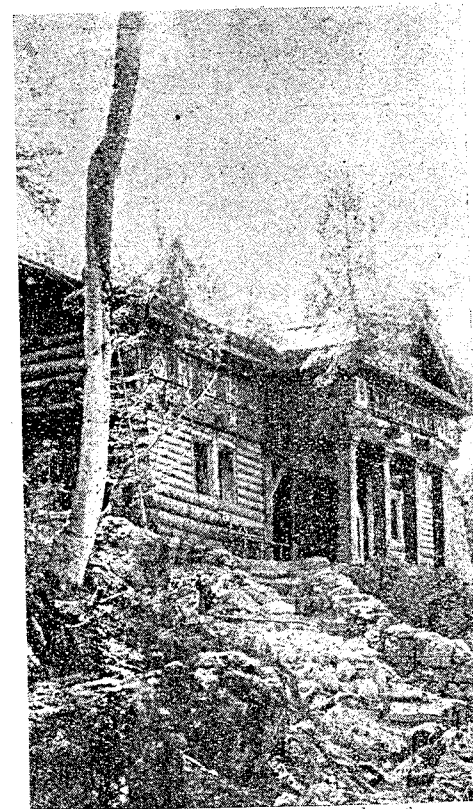
Изненадата бѣше голѣма отъ дветѣ страни. Тази надейна среща не смутила нито нашитѣ, нито противника. Единитѣ и другитѣ се развили въ боенъ редъ, до колкото тората позволяваше, и нашитѣ две роти, на чело съ храбрия си полкови командиръ, се хвърлиха решително на ножъ. Последва кръвопролитенъ ржкопашенъ бой, противникътъ биде обърнатъ въ бѣгство, като понесе грамадни загуби въ убити, но и нашитѣ две роти пострадаха много: почти всички

началствуващи лица паднаха убити и ранени, а подполковникъ Ламбриновъ биде тежко раненъ и следъ два дни почина отъ ранитѣ си. Храбрецитѣ отъ 3-а и 4-а роти продължиха настѣплението презъ гората, преследвайки ризбититѣ французи, и скоро се влѣха въ веригитѣ на 2/53-а дружина подъ в. Шейновецъ. Следъ кратко затишие противникътъ поднови атаката си къмъ Стояновата височина съ превъзходни сили и привечеръ я завладѣ. Стояновата височина не тъй леко би паднала, ако петтѣ картечници отъ 214-о германско картечно отдѣление не бѣха свършили патронитѣ си и, поради невъзможностъ да се снабдятъ съ такива, бѣха принудени да отстъпятъ.

Както видѣхме, при Узуновата скала на Шейновския ридъ се бѣха събрали 6-а и 8-а роти, съ 6 картечници и останкитѣ отъ 1-а и 3-а дружини. Къмъ 9 часа и 30 минути тѣзи части почнаха да понасятъ голѣми загуби отъ артилерийския огънь на противника, вследствие на което бѣха принудени да отстъпятъ въ гората при Раклитѣ. Тамъ тѣ се задържаха до 14 часа и когато противникътъ застраши Стояновата височина, застави ги да отстъпятъ на в. Пионеръ.

На в. Пионеръ останкитѣ отъ полка се устрои за отбрана, обаче тѣхното стоене тамъ стана безцелно, щомъ противникътъ зае и Стояновата височина.

Отъ в. Пионеръ, къмъ 17 часа и 30 минути, командирътъ на полка донесе на бригадни командиръ за състоянието на полка: офицери 9 убити, 12 ранени и 12 безъ вѣстъ пропаднали; отъ 3-а дружина останали само 40 бойци; 1-а дружина цѣлата унищожена —

Щабътъ на 30-и пехотенъ Шейновски полкъ на в. Пионеръ — вила „Князь Борисъ“

убити, ранени и пленени; 5-а рота останала само съ 16 бойци; 6-а, 7-а и 8-а роти по-слабо пострадали.

И тъй, преждевременното падане на Гръцкия постъ и Шейновецъ реши участъта на Добро поле. Пробивътъ, който противникътъ успѣ да направи, първомъ въ участъка на 29-и пехотенъ Ямболски полкъ, по Струпенския долъ, реши участъта на цѣлата ни кампания на южния фронтъ.

Явява се въпросътъ: какъ стана това?—Много просто. Противникътъ, следъ като подготви отлично атаката си съ добре обмисленъ огневи планъ, съ извънредно голѣма маса тежка артилерия, въ продължение на 20 часа, преди разсѣмване на 15. септемврий се нахвърли съ голѣми маси пехота на изнемошѣлитъ защитници, прегази ги въ единъ моментъ по фронта отъ Доброполската рѣка до Струпенската рѣка, къмъ 5 часа завладѣ Гръцкия постъ и се отзова на Шейновецъ. Тамъ нѣмаше готови части, които да закрепятъ положението. Наистина, къмъ дѣсния флангъ на 3-а Балканска дивизия, на 14. и 15. септемврий, бѣха привлѣчени изпитанитъ и храбри 53-и и 81-и пехотни полкове, но тѣ пристигаха по части, не бѣха ориентирани въ положението и, незапознати съ мѣстността, бѣха подхвърлени на изненада, понесоха грамадни жертви, безъ да принесатъ полза.

На 15. септемврий, сутринъта рано, когато 2-а дружина отъ 53-и пехотенъ полкъ се изкачи на в. Шейновецъ, гдето бѣше насочена да застане въ поддръжка на 29-и Ямболски полкъ, бѣ изненадана отъ противника тамъ. Дружината се хвърли храбро въ контръ-атака, обаче на среща си имаше вече много по-голѣмъ противникъ, който, ако и да понасяше грамадни загуби, задържа височината.

На седловината западно отъ в. Шейновецъ на 5. септемврий зае позиция картечната група отъ 4 картечни на поручикъ Пенчевъ Христо отъ 2-а картечна рота.

Този доблестенъ и храбъръ Шейновецъ даде голѣмъ отпоръ на противника и допринесе съ огъня си за бавното разпростиране на французитъ къмъ Стояновата височина.

Поручикъ Пенчевъ бѣше приготвилъ 4 бойни и 2 запасни гнѣзда за картечницитъ си, единъ окопъ за стрелба на колѣне и единъ подслонъ за хората си. Той си поставилъ задача да обстрелва посокитъ къмъ: Канаритъ, Несторовата скала, Доброполската рѣка, Гръцкия постъ и да не позволява евентуално на противника да развие успѣхъ въ случай, че падне предната позиция на полка.

Групата бѣше добре маскирана и на 15. септемврий сутринъта остана скрита за противника.

Достойно за отбелязване е, че тази картечна група се държа храбро и самоотвержено, като нанесе много загуби на противника.

Преди разсѣмване, на 15. септемврий, единъ наблюдател доложи на поручикъ Пенчевъ, че къмъ групата се движатъ, въ утринната дразгавина, хора отъ къмъ Гръцкия постъ. Поручикътъ даде заповѣдъ на войницитъ си да застанатъ веднага при картечницата, а самъ излѣзе напредъ и пресрещна идващитъ. Указа се, че една група войници отъ 29-и и 80-и пех. полкове съ единъ офицерски кандидатъ отстъпватъ отъ източния скатъ на Гръцкия постъ, подгонени отъ гъсти противникови вериги.

Поручикъ Пенчевъ разпредѣли тия хора на две, като настани войницитъ отъ 20-и полкъ на позиция въ лѣво отъ картечницитъ, а тия отъ 80-и пех. полкъ, съ офицерския кандидатъ, въ дѣсно отъ групата. По този начинъ той смѣталъ да осигури охраната на фланговетъ си. Следъ малко, сжщо отъ Гръцкия постъ, пристигнаха 4 германски войници, съ една картечница отъ групата на офицерския кандидатъ Грюнеръ. Тѣ доложиха, че командирътъ имъ Грюнеръ билъ тежко раненъ, противникътъ — французи, въ нѣколко последователни гъсти вериги, настѣпилъ и следъ упорита съпротива само тази картечница се спасила. Поручикъ Пенчевъ настани и тѣхъ на позиция при своитъ и групата му бѣ вече отъ 5 картечни.

Като се развидели, той забеляза, че на Гръцкия постъ се появиха две противникови вериги, които веднага обстреля много сполучливо. Още не прекратилъ стрелбата по тия вериги, задъ тѣхъ се очертаха още 4 гъсти вериги, които сжщо сполучливо обстреля и тѣ понесоха много загуби. Нашитъ картечни войници бѣха въ възторгъ. Въ това време групата войници отъ 29-и полкъ, които поручикътъ бѣ оставилъ да охраняватъ

лѣвия му флангъ, избѣгаха и се скриха въ гората, а дѣсната група отъ 80-и полкъ, съ офицерския кандидатъ, се държаша геройски, като стреляха и тѣ срещу противника. Тази последната група даде покъсно трима убити и двама тежко ранени.

Картечницитъ на поручикъ Пенчевъ държеха подъ огънь противника — не позволяваха да напредне отъ Гръцкия постъ.

Група картечни на Добро поле—предъ входа на подслона: поручикъ Чакъровъ Никола (въ лѣво), подпоручикъ Панчевъ Христо (срѣдния) и подпоручикъ Атанасовъ (въ лѣво)

Въ 6 часа и 15 минути тѣ обстреляха една голѣма противникова група, която настѣпваше отъ Доброполската рѣка къмъ Несторовата скала.

Малко по-късно поручикъ Пенчевъ видѣ група наши войници отъ предната позиция на Канаритѣ да се оттеглятъ по ходоветѣ къмъ Узуновата скала.

Къмъ 7 ч. единъ наблюдателъ доложи, че противникови вериги настѣпватъ отъ Гръцкия постъ къмъ в. Шейновецъ. Картечниците веднага обстреляха този противникъ и съ сполучливия си огънь го накараха да се прикрие къмъ източните склонове на в. Шейновецъ. Отъ този моментъ поручикъ Пенчевъ бѣше вече заетъ само съ противника на в. Шейновецъ, но не бѣше още откритъ отъ него. Къмъ 8 ч. и 20 м. противниковата артилерия започна да обстрелва групата му и единъ отъ първите снаряди рани поручикъ Пенчевъ въ крака, но той остана на позицията и продължи да командва картечниците си. По-късно единъ снарядъ разби дѣсната картечница и уби 4 души отъ прислугата. Другъ снарядъ строши кутията на 2-а картечница и рани още единъ войникъ. Групата остана съ три картечници.

Отъ 9 до 10 ч. не се откриваха цели за обстрелване, но групата остана само съ две картечници, като имаше вече 6 убити и 3 ранени.

Къмъ 10 ч. и 30 м. противникътъ бѣше вече господарь на в. Шейновецъ и започна да обстрелва картечниците, отъ около 300 метра, съ пушки и леки картечници.

Настанаха много тежки минути за групата на поручикъ Пенчевъ, всѣко движение бѣ парализирано, а снабдяването съ патрони и вода стана много трудно.

Къмъ 10 ч. и 30 м. поручикътъ забеляза гжста наша частъ да се изкачва по птеката северно отъ в. Шейновецъ. Скоро тя се развѣрна отъ дветѣ страни на птя. Той изпрати веднага единъ патрулъ да разбере коя е тази наша частъ и каква е задачата ѝ. Узна, че това е втора дружина отъ 53-и пех. полкъ, която бѣше атакувала и заела в. Шейновецъ.

Въ същото време 5 германски картечници отъ 214-о картечно отдѣление, дошли отъ долината на рѣка Градешница, бързо заеха позиция подъ западния склонъ на в. Шейновецъ. При поручикъ Пенчевъ дойде единъ офицерски кандидатъ отъ 2/53-а дружина и му доложи, че последната ще атакува в. Шейновецъ, за което да я поддържа съ огънь. Той откри съ дветѣ си картечници огънь, дружината бѣше вече заела върха и изтласкала французитѣ назадъ.

Следъ около половинъ часъ 2/53-а дружина се оттегли отъ върха подъ напора на противника, но картечниците на поручикъ Пенчевъ и тия на германцитѣ му попрѣчиха да заеме западния склонъ на височината.

Отъ силната стрелба водата на нашитѣ картечници възврѣ и тѣ бѣха принудени да спратъ огъня, защото нѣмаха прѣсна вода.

Къмъ 13 ч. 2/53-а дружина пакъ атакува и зае в. Шейновецъ, подкрепена ефикасно отъ 5-тѣ германски картечници.

Следъ около половинъ часъ противникътъ получи подкрепления, контъръ-атакува и за трети пжтъ зае в. Шейновецъ.

Германскитѣ картечници, привѣршили вече патронитѣ си и нѣмайки отъ кжде да се снабдятъ съ такива, остѣпиха въ гората и се изтеглиха назадъ, а 2/53-а дружина понесе много загуби въ убити и ранени, остѣпи и се загуби на северъ.

Противникътъ започна да обстрелва картечниците на поручикъ Пенчевъ, които понесоха много загуби.

На позицията лежахъ 9 убити, въ подслона 4 умрѣли отъ рани и 12 тежко ранени. При тази жалка картина още една картечница излѣзе отъ строя.

Противникътъ обстрелваше ефикасно. Виждайки безизходното си положение, изтощенъ отъ преумора и напреже-

12/16-а полубатарея на подпоручикъ Ханджиевъ на Добро поле, северно отъ Стояновата височина, чиито две орждия изнесоха борбата до край

ние, ранениятъ поручикъ Пенчевъ заповѣда на останалитѣ живи 5 свои войници да прибератъ затворитѣ на картечниците, самъ той цѣлуна последната картечница, съ която действуваше, и последва остѣпващитѣ си войници. Въ този върховенъ моментъ, предъ лицето на смъртъта, обстрелванъ отъ приближаващия се противникъ, храбриятъ и доблестенъ

поручикъ намѣри у себе си още сили да си вземе сбегомъ, съ последна цѣлувка, отъ последното оржие. Той не забрави да се отбие и въ подслона, където си взе последно сбегомъ отъ лежащитѣ тамъ петнадесетъ тежко ранени войници, които е нѣмало кой да изнесе и спаси.

Спустналъ се въ гората подъ градъ отъ куршуми, поручикъ Пенчевъ едва успѣ да се спаси само съ двама свои войници.

Минавайки презъ орджията на 12|16-а батарея задъ Стояновата височина, той видѣ изоставенитѣ орджия—едното безъ затворъ, затиснато отъ скала, другото прѣснато, а до тѣхъ убититѣ, потънали въ кърви, артилериисти.

Ето картинитѣ на самоотвержено изпълненъ дългъ отъ 2|53-а дружина, 5-тѣ германски картечници, групата Шейновци на поручикъ Пенчевъ и артилериститѣ отъ 12|16-а батарея.

Ето неопровержимо доказателство на беззаветна храбростъ и самопожертвуване на Добро поле предъ олтара на Отецеството.

Може ли да става дума за несъпротива на Добро поле и следъ изнесенитѣ храбри подвизи на Несторовата скала, Канаритѣ, Скалистата и картечната група на поручикъ Пенчевъ?

Очебиеща е разпокъсаностъта на действията на тѣй наречената „преградна“ позиция.

Разказитѣ на очевидци и участвуващи тамъ борци си противоречатъ на мѣста, обаче общата картина е вече ясна.

Оригиналнитѣ донесения, разпореждания и заповѣди по книжкитѣ за донесения се различаватъ по времето — това се дължи на различнитѣ часовници. Отъ тѣхъ, обаче, проличава, че командването е смутено — старшитѣ началници сж рано покрусени отъ страшната картина на катастрофата.

Излишни сж обвинения, упрѣци, присѣди.

Духовниятъ и материалниятъ капиталъ бѣше намалѣлъ.

При ужасната картина на катастрофата, дори и свѣрхчовѣци не биха могли да направятъ нѣщо повече отъ мъченицитѣ на „Преградната“ позиция. Това може да признае само оня, който е участвувалъ въ борбата тамъ.

Може би ще ми се възрази, че и противникътъ се е намиралъ при сжщитѣ условия. Това, обаче, не е вѣрно, защото противникътъ имаше числено превъзходство въ всѣко отношение.

Дори предъ страшната картина на предната позиция въ участъцитѣ М и Л той дълго време не може да се окопоти и да развие бързо успѣха си.

Жертвитѣ, които даде противникътъ на Шейновецъ, му осигуриха по-нататъшенъ успѣхъ.

Закрепилъ се веднажъ на в. Шейновецъ, противникътъ разви бързо успѣха си къмъ в. Хлѣбаръ, в. Малина, в. Еленъ и се насочи на Голѣмъ Козякъ. При борбата на Добро поле ние изпитавме можеството на огъня. Тукъ ние почувствувахме можеството на огневия планъ на противника.

Количеството на огневитѣ срѣдства, които той съсрѣдоточи на Добро поле, ни изненада и порази. Группировката и мѣстонахождението на противниковата артилерия бѣха такива, че можа да обстреля съ унищожителенъ барабаненъ огънь, постепенно, на площи, цѣлата ни позиция преди почване на атака. Пехотнитѣ огневи машини извършиха сжщото, непосредствено преди атаката, невидено до тогава отъ насъ.

Огневото съдействие на противниковата артилерия за подкрепа, презъ време на атаката, бѣше тѣй мощно и ефекасно, че облекчи чувствително задачата на неговата пехота.

Огневото съдействие на самолетитѣ бѣше сжщо мощно. Тукъ, за първи пътъ, ние изпитавме картечния и бомбовъ огънь на многото противникови самолети, които поразяваха и гнетѣха защитницитѣ съ необикновено низко летене надъ нашитѣ позиции.

Противникътъ постепенно изнасяше напредъ огневитѣ си срѣдства по начинъ, че не спираше непрекъснатостъта на огневата подкрепа при атаката. Това ни подсказваше, че той има отлична организация на наблюдението и свръзкитѣ за ръководене на огъня, както и снабдяването съ бойни припаси въ този планински лабиринтъ.

Огневиятъ планъ на противника му осигури огнево превъзходство и поради това, че съсрѣдоточаваше бързо оржията за развиване най-результатно всичката си мощъ върху ония съпротивителни мѣста, отъ които можехме да спремъ неговото напредване и закрѣпимъ фронта.

По-нататъшното задържане на останкитѣ отъ 30-и пехотенъ Шейновски полкъ на в. Пионеръ ставаше безпредметно, затова къмъ 19 часа, следъ като противникътъ бѣше заелъ Стояновата височина, командирътъ на полка, възъ основа на получената отъ командира на 1/8-а пехотна бригада заповѣдъ за отстъпление на Тунджанския гребенъ, заповѣда ротитѣ постепенно да се оттеглятъ, гдето, късно презъ нощта, можаха да се събератъ и устроятъ останкитѣ отъ 10-и пехотенъ Родопски и 30-и пехотенъ Шейновски полкове.

И така, Добро поле падна, защото не се държа смѣтка за силитѣ на защитницитѣ му, а още и за това, че нищо не бѣше сторено, въ продължение на две години, за създаването на втора укрепена линия на Стояновата височина — в. Шейновецъ, отъ гдето би се париралъ всѣкакъвъ успѣхъ на противника.

Презъ днитѣ 14. и 15. септемврий полкътъ понесе грамадни загуби въ убити, ранени и пленени. Точни сведения

не можаха да се съберат на първо време, обаче на Тунджанския ридъ отстъпиха, на 15. септемврий късно вечерята, около 400 Шейновци. $\frac{3}{4}$ отъ офицеритѣ бѣха загинали или излѣзли отъ строя.

И тъй, Шейновци, забравени отъ providението и началници на Добро поле, изпълниха добросъвестно дълга си въ сждбоноснитѣ за България дни, като пролѣха изобилна кръвъ и постлаха съ труповѣтъ си историческото Добро поле, което тѣ често зовѣха „Кърваво поле“.

Отстъпление и катастрофа

Положението въ щаба на 1/8-а бригада на в. Моминъ Гробъ бѣ много тежко. Командирѣтъ на бригадата, полковникъ Янакиевъ, имѣ нещастieto да изпие горчивата чаша.

Следъ като телефоннитѣ връзки бѣха скжсани, следъ като началникъ щаба на бригадата не се завръщаше — отишелъ по-раншия день да разузнае на лѣво, следъ като артилерийскитѣ началници го безпокоеха съ всевъзможни противоречиви и най-тревожни донесения и доклади, командирѣтъ на бригадата бѣше въ неимовѣрно напрежение.

Той получи следното донесение № 4, писано въ 10 ч. 40 м. на 15. септемврий:

„К-ру 1/8-а бригада. Противникѣтъ зае линията Узуновата Канара—Шейновецъ включително. Ние сме на упорния пунктъ Стояновата. 1-а дружина съвсемъ я нѣма. 2-а дружина е само отъ 3 роти. 7-а рота 10-и полкъ се изгуби въ гората Самодивската поляна. Противникѣтъ съсредоточава артилерийски огнь по упорния пунктъ.“

Командиръ 30-и полкъ подполковникъ Дюдюковъ“

Че 1-а дружина до това време бѣше унищожена и командира ѝ майоръ Драгановъ бѣше плененъ, се знаеше вече отъ бойцитѣ на 2-та позиция, но че 7/10-а рота се изгубила не бѣше вѣрно.

Малко по-късно следва друго донесение № 10, писано въ 12 часа и 20 минути:

„К-ру 1/8-а бригада. 7-а рота заема Стояновата. 6-а, 8-а и 7/10 а роти съ 4 картечници заематъ упорния пунктъ. 12-а рота около 30 човѣка—полкова поддръжка при Раклитѣ. Остатѣкътъ отъ 3-а дружина — въ упорния пунктъ. За 1-а дружина нѣмамъ сведения. Азъ бѣхъ на упорния пунктъ, сега съмъ при централа. Противникѣтъ се спуща къмъ Узуновата Канара. Смѣтамъ да изтегля една рота, че сж много струпани.“

Командиръ 30-и полкъ подполковникъ Дюдюковъ“

Това донесение е неточно. Групата оцѣлѣли около 20 бойци отъ 12-а рота бѣха силуети отъ изнемощѣли, контузени, леко-

ранени, едва влачещи краката си хора — това бѣ „полкова поддръжка“.

На Моминъ Гробъ, при щаба на 1/8-а бригада, бѣха команднитѣ мѣста на началницитѣ на източната артилерийска група и дѣсната подгрупа.

Поради непровѣрени много тревожни донесения, артилерийскитѣ началници бѣха разтревожени за сждбата на батареитѣ, които рискуваха да попаднатъ въ пленъ. Това тѣ предадоха на командира на 1/8 бригада. Последниятъ имъ заповѣда да привлѣкатъ батареинитѣ коне къмъ позицията и застрашенитѣ батареи постепенно да се изтеглятъ на Тунджанския гребенъ, кждето е опредѣлена 2-а позиция на бригадата. Артилерийскитѣ началници доложиха, че е невъзможно да привлѣкатъ конетѣ, защото били на паша въ далечния тилъ.

Не бѣха ли длѣжни артилерийскитѣ началници да привлѣкатъ батареинитѣ коне много по-рано, за всѣка евентуалностъ?

Тѣ искаха разрешение отъ бригадния командиръ да се разрушатъ орждията, обаче той имъ каза да доложатъ на своя началникъ на артилерията на дивизията и отъ него да поискатъ нареждания.

Въ сждщото време командирѣтъ на 1/8-а бригада, полковникъ Янакиевъ, получаваше едно презъ друго по-тревожни и неясни донесения.

Той се ползуваше съ всеобща обичъ и довѣрие всрѣдъ Шейновци. Съ своята интелигентностъ, умение и тактъ на високопросвѣтенъ генералшабенъ офицеръ, той бѣ завладѣлъ сърдцата на бойцитѣ и кждето се появѣше неговата фигура, внушаваше респектъ и довѣрие. Разколебаниятъ духъ и отслабнала дисциплина за моментъ стихваха, когато той преми-нѣше край нѣкоя рота, взводъ, група.

За голѣмо нещастие, той биде изоставенъ въ критическия день и по отношение на него неволно си спомнямъ афоризма на великия

Командирѣтъ на 1/8-а пехотна бригада, отъ генералния шабъ, полковникъ Никола Янакиевъ

полководец Драгомировъ: „Одинъ въ поле не воинъ!“

Отклонихъ се за моментъ да обрисувамъ положението въ щаба на бригадата, за да се разбере ясно въ какво положение е изпадналъ бригадниятъ командиръ, когато, следъ всички потресаещи донесения, му е докладвано по телефона отъ зимния щабъ, или както го наричахме тежкия щабъ на бригадата, въ дола на рѣка Градешница, че тамъ по обѣдъ било обсъжано съ ранени и контузени войници отъ предната позиция и пристигащи подѣления отъ 53-и пех. полкъ.

При наличността на факта, че предната позиция на 30-и полкъ и Шейновецъ бѣха паднали, командирътъ на бригадата трѣбваше да вземе бързи мѣрки да спаси останките отъ полковете и ги организира за по-нататъшна съпротива на предвидената ариергардна позиция.

Естествено е, че, при липсата на резервни части, дълго му се налагаше да вземе бързи мѣрки.

Заповѣдта, която издаде за оттегляне на Тунджанския Гребенъ, ако и да носи часъ 12, той я пушна едва въ 13 ч. и 30 м., когато си уясни обстановката. Това иде да докаже, че тази заповѣдъ не целѣше бързо и незабавно оттегляне, а крачка по крачка, за да се печели време и се даде възможностъ да се устроятъ мъченицитѣ борци на втората позиция.

Справедливостта налага да признаемъ, че съ временно спирање и организиране разбититѣ части — останалитѣ шепи борци отъ бригадата на Тунджанския гребенъ — можаха да се подтегнатъ що годе, да се устроятъ за по-нататъшна съпротива.

Само оживѣлитѣ мъченици отъ Добро поле знаятъ, какъ можа да се устрои и задържи тази разбита бригада тамъ, при това останала въ съвършено намаленъ съставъ, съ силуети на бойци, едва влачещи тѣлата си отъ преумора и нервно напрежение цѣли 48 часа.

Справедливостта налага да признаемъ, че това организиране и устрояване се дължи на старшия началникъ — бригадниятъ командиръ, който, ако и да бѣ сломенъ отъ ужасната катастрофа, ако и да бѣ твърде изнуренъ, все пакъ се чувствуваше неговиятъ крепкъ духъ, който заразяваше.

Много леко е да се критикува и злослови сега, но само участниците въ Доброполската трагедия знаятъ, че единственъ старши началникъ, който можа да събере останките на двата нещастни полка, бѣше само скромниятъ сърцеведецъ полковникъ Янакиевъ, авторътъ на безсмъртната войнишка пѣсенъ „Ечи ти, горди нашъ Балканъ“.

Неговата поетична душа, неговата скромность фрапираха и въ най-тежкитѣ часове на очаяние и безнадеждность.

Само неговото влияние спаси окиченитѣ съ толкова много лаври победоносни знамена на два славни полка.

Това нека знаятъ сквернословцитѣ, които не сж виждали Добро поле.

* * *

Но да проследимъ по-нататъшната трагедия на Доброполскитѣ защитници.

Разбититѣ подѣления на полка започнаха да се събиратъ около в. Пионеръ, където бѣше щабътъ на полка. Тамъ ротитѣ и командитѣ почнаха да се устроятъ за съпротива.

Както става винаги при кръвопролитни боеве, ротитѣ се бѣха разбъркали и, въпрѣки че бѣха вече въ съвършено намаленъ съставъ, можаха да се преустроятъ за съпротива въ очакване на поддръжки, за каквито се говорѣше, че пристигатъ. . .

Както видѣхме, останките отъ 30-и пехотенъ Шейновски полкъ се задържаха на в. Пионеръ до 19 ч. на 15. септемврий, когато получиха заповѣдъ да отстъпятъ на Тунджанския гребенъ. Отъ тукъ започна вече непрекъснато, катастрофално отстъпление чакъ до старитѣ граници на царството. Загубването на Добро поле сломи духа на останалитѣ живи бойци.

Критическитѣ дни на Добро поле, 14. и 15. септемврий, като че отново бѣха подигнали борческия духъ на Шейновци. И наистина, презъ тѣзи дни тѣ се биха самоотвержено и твърдо браниха позициитѣ си. Никакви дезертирания отъ боя презъ тѣзи дни не се отбелязаха.

Следъ 16. септемврий, когато съставътъ на началниците бѣ намалѣлъ значително, по-слабитѣ духомъ почнаха да напускатъ дезорганизиранитѣ си роти и се отправиха за домоветѣ си, защото нѣмаше кой да ги задържи.

Вмѣсто да се сведатъ останалитѣ живи около 400 бойци въ една дружина и командирътъ на полка да поеме самъ командването ѝ, продължаваха да се издаватъ заповѣди по полка и опредѣлятъ участъци за отбрана отъ фиктивни роти и дружини. $\frac{3}{4}$ отъ офицеритѣ, предимно ротнитѣ и дружинни командири, бѣха излѣзли отъ строя и при все това биде назначенъ младши офицеръ за командиръ на 1-а дружина, която броеше едва 30 бойци! По този начинъ имаше роти съ по 10—15 бойци. Като се вземе предъ видъ, че презъ време на отстъплението дезертираха около 30 войници, благодарение на тази дезорганизация, като се прибавятъ къмъ тѣхъ и жертвитѣ отъ убити и ранени презъ време на отстъплението, полкътъ стигна старитѣ граници на царството едва съ 300 бойци, но пакъ въ три дружиненъ съставъ!

На 16. септември останките на полка осъмнаха на Тунджанския гребенъ съ заповѣдъ да го отбраняватъ отъ в. Еленъ изключително до в. 1332, на единъ фронтъ отъ 3500 метра! Командирѣтъ на полка издаде заповѣдъ да се заеме фиксираната позиция отъ 2-а дружина, а останките отъ 1-а и 3-а дружини да застанатъ въ полкова поддръжка. До 10 часа полкѣтъ не можа да влѣзе въ свръзка съ съседнитѣ части въ лѣво и дѣсно. Скоро следъ това противникѣтъ настѣпи и застраши лѣвия флангъ отъ къмъ в. Еленъ. Въ това време командирѣтъ на полка получи заповѣдъ отъ бригадниятъ командиръ, която му развързваше ржуетѣ. Тази заповѣдъ гласѣше да държи свръзка въ лѣво, да действа споредъ обстановката, а въ случай на отстъпление да заеме височината северно отъ бивака на нестроевата рота, т. е. западно отъ Бригадната височина 1640.

Останките отъ 1-а и 3-а дружини, въ 12 часа по обѣдъ, бѣха вече тамъ, а 2-а дружина, като узна, че 10-и пехотенъ Родопски полкъ въ лѣво отстъпва, отстъпи и тя отъ Тунджанския гребенъ, като води престрелка съ настѣпващия противникъ. Отстъплението продължи чакъ до в. 1493, северозападно отъ Бригадната височина, гдето занощуваха частитѣ отъ полка, безъ да иматъ съприкосновение съ противника, нито сведения за него. Изнемошѣли и рухнали отъ умора и гладъ, всички заспаха дълбокъ сънъ.

На 17. септември, къмъ 2 часа, силна стрелба пробуди всички. Никой не знаеше какво става, но отъ изстрелитѣ личеше, че въ лѣво и дѣсно противникѣтъ е напредналъ значително. Въ това време телефониститѣ току щобѣха устроили телефонна свръзка съ щаба на бригадата и бригадниятъ командиръ предаде заповѣдъ да се отстъпи въ североизточна посока на хребета, който се спуска отъ в. Голѣмъ Козякъ къмъ в. Св. Пантелеймонъ. Започна едно бързо отстъпление, което разстрои ротитѣ. Командирѣтъ на полка съ една група отъ 7-а и 8-а роти се заблудиха въ тъмната нощъ и следъ дълго лутане сутринята пристигнаха на новофиксираната позиция. Командиритѣ на 2-а и 3-а дружини, капитанитѣ Ганевъ и Абаджиевъ, съ голѣми усилия събраха отдѣлнитѣ групи войници и ги устрои на позицията, гдето презъ деня се завърза бой съ настѣпващия противникъ. Благодарение на усилията и усърдието на офицеритѣ, бойцитѣ се успокоиха и дадоха силенъ отпоръ на противника, който се стремѣше да завладѣе върховетѣ Триборъ и Св. Пантелеймонъ. Тукъ бойцитѣ бѣха осигурени изобилно съ патрони и бомби отъ близкитѣ складове и развиха убийственъ огънь по противника, като отбиха редъ негови атаки.

Привечеръ бойнитѣ припаси се свършиха, вследствие изобилното имъ изразходване, и настана пакъ криза за патрони. Борбата продължи до къмъ 16 часа, когато противни-

кѣтъ обхвана лѣвия ни флангъ и се наложи ново отстъпление къмъ с. Витолище. Командирѣтъ на полка получи съобщение, че е назначена една дружина отъ 43-и пехотенъ полкъ, която да смѣни Шейновци, за да се оттеглятъ на почивка и устроятъ, обаче това, по силата на обстоятелствата, не можа да стане. Въ с. Витолище Шейновци починаха нѣколко часа, до като се раздаде храна, и продължиха за в. Сама Бука, като прекараха цѣлата нощъ въ походъ.

На 18. септември, къмъ 6 часа, полкѣтъ стигна рѣка Черна, гдето се даде почивка и пригответи храна за войницитѣ, следъ което продължи похода си за в. Сама Бука, стигна тамъ къмъ 15 часа и се установи на бивакъ. Вечерята ротитѣ се наредиха на избраната позиция и почнаха да се окопаватъ. Бѣха взети мѣрки за охранение къмъ с. Родякъ, за което биде изпратена 8-а рота. Нощта премина спокойно. Първа и трета дружини заеха позицията, 8-а рота биде изпратена въ стражево охранение, а 5-а, 6-а и 7-а роти — въ полкова поддръжка.

На 19. септември Шейновци прекараха спокойно, като продължиха да се окопаватъ необезпокоявани отъ противникъ. Кѣсно, следъ обѣдъ, се забелязаха противникови колони да се спускатъ къмъ рѣка Черна, скоро заеха с. Родякъ и се насочиха къмъ позицията на Шейновци. Тукъ тѣ бѣха изненадани отъ ефикасния огънь на 3 германски картечници и една наша батарея, вследствие на което спрѣха настѣплението си. Презъ нощта се засили работата по укрепяването на позицията. Окопитѣ много трудно се работѣха, защото почвата бѣше камениста. Нощта премина спокойно въ мѣрки за охранение.

На 20. септември сутринята противникѣтъ продължи настѣплението си. Забелязаха се две противникови колони, които се спуснаха къмъ рѣка Черна и нови части навлѣзоха въ с. Родякъ. Тѣ бѣха обстреляни отъ нашата артилерия. Въ дѣсно полкѣтъ поддържаше свръзката съ 43-и пехотенъ полкъ, а въ лѣво съ 10-и пехотенъ Родопски полкъ. Противникѣтъ засили този день артилерията си. Той атакува предъ 43-и пехотенъ полкъ и нашия дѣсенъ флангъ, кждето се приближи твърде много, но биде отблъснатъ отъ групата бойци на 10-а рота съ бомби и пушенъ огънь.

Вечерята къмъ 21 ч. стана смѣна на частитѣ, като 2-а дружина зае позицията, а 1-а и 3-а дружини застанаха въ поддръжка. Противникѣтъ продължи настѣплението си. Артилерията му се засили. Предстоеше нова атака и командирѣтъ на полка, като прецени, че такава не можемъ да издържимъ, заповѣда отстъпление. Това отстъпление бѣше доста безредно до с. Дрѣнъ въ североизточна посока до пжтя с. Царевикъ—с. Галища.

Тукъ бѣше опредѣленъ участъкъ за заемане позиция, като се заповѣдваше въ дѣсно да се влѣзе въ свръзка съ 73-и пехотенъ полкъ, а въ лѣво съ 10-и Родопски полкъ. Ротитѣ бѣха много разстроени и опредѣлената позиция не можа да се заеме, защото противникътъ настѣпваше по стѣпките ни.

На 22. септемврий, на разсѣмване, противникътъ се отзова на 100 крачки отъ позицията на Шейновци и се наложи пакъ отстъпление.

Отъ тукъ нататъкъ опредѣлянето на нови позиции и отстъплението се изроди въ сѣщински погромъ. Никой никого не слушаше. Силно пресѣчената и гориста мѣстность позволяваше скрито приближаване на противника.

Изтощени, едва влачещи краката си, Шейновци представяваха групи отъ 15—20 човѣка, които безспирно отстъпваха къмъ селото Плетваръ. Въ последното село се посѣбраха разпрѣснатитѣ групи, поустроиха се и продължиха отстъплението за с. Изворъ, Велешко, гдето Шейновци се установиха на бивакъ северозападно отъ селото. Тамъ се приготви топла храна и даде голѣма почивка.

На 24. септемврий Шейновци продължиха за гр. Велесъ, където пристигнаха въ 20 часа и 30 минути и се установиха на бивакъ западно отъ града.

На 25. септемврий отстъплението продължи за града Шипъ. Не далечъ отъ с. Сарахамзали Шейновци се натъкнаха на противникови разезди. Следъ загубване свръзка съ противника при с. Дрѣнъ — 22. септемврий вечерта — Шейновци влѣзоха отново въ контактъ съ противника. Отстъплението продължи къмъ гр. Куманово въ контактъ съ противника. Изнемошѣлитѣ борци отстъпваха въ постоянни схватки съ преследващитѣ го противникови разезди, до като примирието на 29. септемврий ги свари при с. Орѣшевци.

Катастрофата при Добро поле бѣше сѣдбоносна за изхода на тѣй тежката тригодишна война, която водихме за нашето национално обединение, ето защо справедливо всички съвременници признаваме, че при Добро поле се разтвори вратата на крепостта, която бѣхме съградили на южния фронтъ, презъ която минаха многобройнитѣ ни противници.

Излагайки действията на Шейновци, и азъ, като скроменъ участникъ въ Доброполската епопея, ще изложа възгледи за причинитѣ на катастрофата при Добро поле, която е сѣщевременно катастрофа на цѣлата войска, на цѣлия народъ.

Веднага следъ септемврийското примирие 1918 год. въ пресата се подигна полемика за причинитѣ на катастрофата при Добро поле. Съвѣстътъ на българския народъ и днесъ

още се терзае и гнети отъ едно мжчително недоразумение: катастрофата при Добро поле, тѣй бърза, неочаквана и сѣдбоносна, наистина ли е дѣло на организирано предателство или пъкъ се дължи на други по-дълбоки причини?

Следъ изложението, което направихъ, като участникъ въ борбата тамъ, твърдя, че не предателство съкруши нашата военна мощъ. Фронтътъ не можеше да не рухне при духовнитѣ и материални условия, въ които бѣше поставенъ. Ако не на Добро поле, той би рухналъ на Струма, въ завоя на рѣка Черна или другаде. Ако не днесъ, той би се провалилъ утре. Гладенъ, босъ, необлѣченъ, съ гнилъ тилъ, съ нерви изтощени отъ една не по силитѣ и културата му борба, изгубилъ вѣра въ щастливия край на войната, нашиятъ войникъ не можеше да издържи още една зимна война. Това бѣше всеизвестно на фронта. Не искаха да го разбератъ само отговорнитѣ фактори. Добро поле не е причина, а е логическа последица на това състояние на нѣщата. Това се разбира ясно отъ детайлното изложение, което направихъ за действията на Шейновци.

Все пакъ, общо е убеждението, пъкъ и азъ твърдя, че войната би се ликвидирала съ по-добри резултати за насъ, ако не бѣше се развила съ свѣткавична бързина катастрофата при Добро поле.

Тази катастрофа можеше и наложително бѣше да се забави. Ако и неизбежна като фактъ, тя далечъ не бѣше неизбежна като дата. Както 17-и, 33-и и 58-и пех. полкове отъ 9-а пехотна Плѣвенска дивизия геройски издържаха атакитѣ при Дойранъ, каквито нашата войска рѣдко е виждала, така и полковетѣ, действащи при Добро поле, трѣбваше, ако не да отбиятъ удара, поне да се закрепятъ на нови позиции. Това не би било все едно съ огледъ за крайния резултатъ.

Остава още единъ въпросъ, който туря въ съмнение обществото — дали пробивътъ на Добро поле стана първомъ въ участъка на 30-и Шейновски полкъ или пъкъ въ този на 29-и Ямболски полкъ?

По този въпросъ се хвърли прахъ въ очитѣ на обществото, като се напечати телеграмата на началника на 2-а Тракийска дивизия генералъ Русевъ, съ която последниятъ съобщава на съседа си, началникъ на 3-а Балканска дивизия, въ деня на пробива, че Добро поле падна въ противникови ръце въ 6 часа и 30 минути на 15. септемврий. Въ сѣщото време се премълчава, че преди 6 часа сѣщия денъ противникътъ направи пробивъ въ участъка на 29-и Ямболски полкъ, като завладѣ Гръцкия постъ и се насочи на в. Шейновецъ.

Фактъ е, че бойцитѣ отъ 30-и Шейновски полкъ на Канаритѣ (12-а рота) видѣха въ гърба си противника, заелъ вече

Гръцкия постъ, входещ въ участъка на 29-и Ямболски полкъ и настъпващ къмъ в. Шейновецъ. Фактъ е още, че в. Шейновецъ падна много по-рано отъ Стояновата височина. Нея противникътъ атакува отъ къмъ в. Шейновецъ. Фактъ е, че останките на 30-и Шейновски полкъ стояха на 2-а позиция, отъ Узуновата скала до Стояновата височина, все на Добро поле, когато височинитъ Кравица, Хлѣбаръ, Малина, Вѣтерникъ бѣха вече въ рѣцетъ на противника.

Далечъ съмъ отъ мисълта да твърдя, че ако 29-и Ямболски полкъ не бѣше разбитъ по-рано отъ 30-и, Добро поле щѣше да се задържи. Като се има предъ видъ, че срещу нашитъ сили противникътъ извади 7 пѣти по-голѣми пехотни сили и 10 пѣти по-многобройна артилерия, не 29-и Ямболски полкъ, но и кой и да е полкъ отъ войската не можеше да устои.

Въ заключение ще резюмирамъ причинитъ на катастрофата при Добро поле, които сж много и отъ различно естество, обаче азъ ще изложа най-сжщественитъ:

1. Нашитъ противници, макаръ народната ни войска да бѣше снабдена напоследъкъ съ съвременни технически сръдства за водене войната, почти еднакви съ тѣзи на нашитъ противници, ни превъзхождаха въ количествено отношение.

На Добро поле противникътъ на единъ нашъ изстрелъ отъ мина отговаряше съ петъ. На една наша картечница отговаряше съ 5—6. Изобщо при всички схватки противникътъ изхвърляше много повече мини, бомби, гранати и пр. бойни припаси.

2. Войската направи едно голѣмо, не по силитъ си развърщане и импровизира много части. Тя не бѣше още отъ мирно време организирана по начинъ да може лесно да се развърне. Прекомѣрното развърщане на пехотата отъ 40 полка на 88 и на дивизионната артилерия отъ 10 полка на 27, лиши първата отъ добри ротни командири, а втората отъ батареини командири, защото действащигъ офицери, които имаха по-солидна военна подготовка, трѣбваше да взематъ по-горнитъ длѣжности. Сжщото положение бѣше и съ другитъ родове оржжия.

3. Липсваха ни достатъчно съобщения и превозни сръдства. Липсваха достатъчно желѣзопѣтни линии, обикновени пѣтища, автомобили, камиони и пр. Достатъчно е да се отбележи факта, че 2-а Тракийска дивизия нѣмаше за цѣлия си участъкъ, отъ 24 клм., нито единъ пѣтъ за прѣко съобщение съ ж. п. линия Градско—Прилепъ.

Единствениятъ пѣтъ за съобщение въ тила на поменатата дивизия минаваше успоредно, по протежение на цѣлия фронтъ, и се обстрелваше отъ противниковата артилерия.

Съобщенията съ ж. п. линия Градско—Прилепъ ставаха по пѣтя с. Бѣловодица—с. Дюня—моста Расинъ Бей на рѣка Черна, входещ въ участъка на 4-а Преславска дивизия.

Въ продължение на цѣли две години въ 2-а Тракийска дивизия не бѣше направено нищо за създаването поне единъ пѣтъ перпендикуларенъ на фронта за съобщение съ тила. Презъ време на отстъплението по пѣтя с. Бѣловодица—с. Дюня се бѣха натрупали всичкитъ обози на 2-а и 4-а дивизии и движението имъ почти бѣше невъзможно, затова представявахъ, цѣли три дни, добра цель за противниковитъ самолети.

4. Първоначално ни липсваха достатъчно артилерия, картечници, минохвъргачки, изобщо модерно оржжие и припаси за него. Съ такива постепенно ни снабдявахъ, презъ течение на войната, нашитъ съюзници и въ това отношение ние бѣхме въ пълна зависимостъ отъ тѣхъ.

Новоформиранитъ батареи, картечни и минохвъргачни роти, гранатохвъргачни взводове, поради специалната служба въ тѣхъ, изискваха по-интелигентни сили за по-скорошното имъ обучение и изкарване на фронта.

5. Търкането на нашето командване съ германското. Това търкане стана причина да остане откритъ и въпросътъ за опасността на лѣвия ни флангъ на Доброполския участъкъ. Взаимни обиди между щаба на 2-а Тракийска дивизия и щаба на 61-и армейски корпусъ създадоха невъзможни отношения.

6. Войската нѣмаше достатъчно офицери. Единственото ни военно училище и школата за запасни подпоручици изкараха презъ време на войната около 5000 офицери съ по нѣколко месечна подготовка, която не бѣше достатъчна.

Нѣмахме достатъчно добре подготвени подофицери. Нѣмахме дори едно подофицерско училище, а подофицери се подготвяха, или по-право импровизираха, въ частитъ. По този начинъ обучението и подготовката на войската ставаха по старому, нѣщо ново не се въвеждаше и ние отидохме на война съ понятията отъ старитъ войни.

Войницитъ, които служеха съ облекчение, не бѣха добре подготвени. Допълняещитъ части въ царството се попълваха безразборно съ данъчни неслуживши, съ албанци, грѣкомани, сърбомани и пр. чужди елемети, на които не се даваше добра военна подготовка, защото началническиятъ персоналъ не бѣше избранъ. Допълняещитъ части изпращаха на фронта, за попълване на боевитъ части, твърде често необучени и неджгави хора, отъ които гледаха да се отърватъ. 30-и Шейновски полкъ бѣше попълванъ съ необучени албанци, турци, грѣкомани и сърбомани отъ допълняещитъ дружини.

7. Интендантството не беше организирано и подготвено да посрещне нуждите на войската. Частите сами се грижеха за всичко. Интендантствата бяха само едни разпредѣлителни бюра. Всѣки неподходящ за строя офицеръ се назначаваше въ интендантствата. Много отъ тѣзи офицери охотно заемаха тѣзи служби, защото тамъ се чувствуваха много добре. Войската беше зле хранена, зле облѣчена.

8. Всичко интелигентно се беше настанило въ щабовѣтъ, специалните служби и тила. Въ окопите интелигентни нѣмаше.

Стана нужда главнокомандващиятъ да назначи за главенъ инспекторъ на тила пословичния старъ, суровъ и строгъ генералъ Павелъ Христовъ, съ задача да разчисти тиловите части, интендантствата и всички щабове отъ интелигенцията — здрави и годни за фронта хора.

9. Покварата всрѣдъ народа и неуредиците въ страната. — Това особено гнетѣше бойците, когато отиваха въ отпускъ.

10. Мизерното положение на едни и слуховѣтъ за голѣми забогатявания на други, които бяха въ тила.

11. Агитациите на крайните елементи и поведението на тѣхните вестници.

12. Продължителността на войната и неизвестността до кога ще продължи.

13. Нелоялността на нашите съюзници — Брестлитовския миръ, Букурещкия миръ, Кондоминиума въ Добруджа и Маришкия въпросъ.

14. Голѣмината на фронта и малкото войски, отъ които се заемаше. Войската беше разтегната въ една тънка линия отъ устието на рѣка Марица чакъ до рѣка Шкумба, въ Албания, безъ всѣкакви резерви.

15. Първата позиция особено на частите около Добро поле не беше добре укрепена, нито отбраната добре организирана. Ешелониране на позицията и отбрана въ дълбочина нѣмаше. Съ една речъ, тя беше войнишка позиция безъ тактическа идея и мисълъ.

16. Нѣмаше втора укрепена позиция на линията на в. Козякъ, която би изиграла важна роля за цѣлата армия и предотвратила скъсването на фронта. Вследствие на това противникътъ лесно разви успѣха си въ лѣво и дѣсно, следъ като направи пробива при Добро поле и нанесе ударъ въ сърдцето на армията.

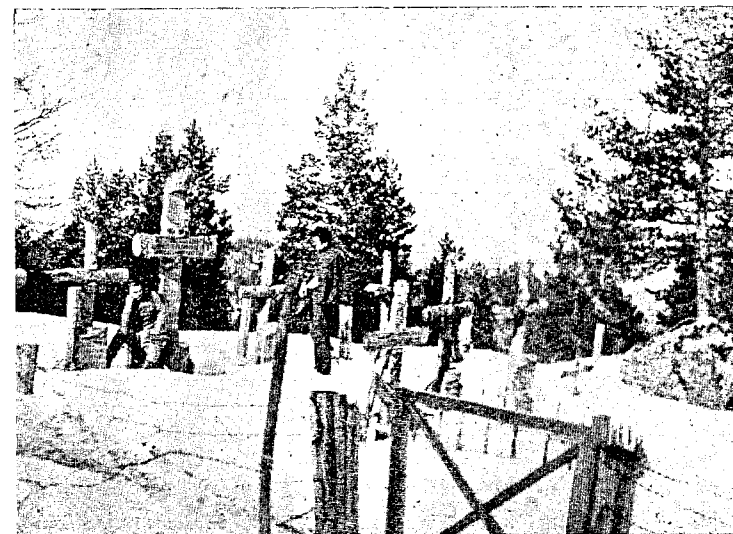
17. Имаше началници, които не познаваха частите си, нито тѣхния духъ, нито какво могатъ да направятъ тѣ. Имаше началници, които задушаваша всички добри идеи и почини, давани отъ тѣхните подчинени органи. Имаше началници, които не донасяха за деморализацията въ частите имъ, за да не се помисли лошо за самите тѣхъ. По този начинъ въ

голѣмите щабове и главната квартира бяха въ неведение за деморализаторски прояви въ нѣкои части.

18. Подкрепленията, които се изпращаха въ застрашения пунктъ, пристигаха късно, на дребни части и тѣ въ непрекъснатите боеве и отстъпления се топѣха наедно съ разбитите.

19. Смѣняванията на началстващите лица, особено на старшите въ време на боевете, и

20. Общата апатия, която беше обхванала всички. Съ ревностното оповестяване на 14-те Уйлсонови точки войната беше изгубила всѣкава популярностъ, особено у насъ. Тя беше положително опротивѣла на всички, които носѣха тежестите ѝ, особено въ окопите.

Гробища на Шейновци при върха Пионеръ на Добро Поле